

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ПРОЦЕСІВ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І. Ф. КУРАСА НАН УКРАЇНИ**

***Матеріали
IV Всеукраїнської науково - практичної
конференції***

**ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ**

**м. Івано-Франківськ
27-28 жовтня 2022**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ПРОЦЕСІВ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І. Ф. КУРАСА НАН УКРАЇНИ**

**ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ
ВИМІРИ**

*Збірник матеріалів
IV Всеукраїнської науково - практичної конференції
(м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022 року)
I частина*

Редакційна колегія

Цепенда Ігор Євгенович – ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор політичних наук, професор

Рафальський Олег Олексійович – директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, професор проректор з наукової роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Калакура Олег Ярославович – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Кугутяк Микола Васильович – декан Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор історичних наук, професор

Климончук Василь Йосифович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Доцяк Ігор Іванович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Липчук Оксана Іванівна – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ломака Іванна Іванівна – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Москалюк Михайло Федорович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022 р.). – Івано-Франківськ, 2022. – 294с.

До збірника увійшли матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри».

©Кафедра політології,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

Розділ I

Політичні інститути та процеси на сучасному етапі суспільного розвитку

Кондратенко О. Ю. Поняття сутності інституту виконавчої влади.....	8
Яковлєв Д. В. Дилема української демократії: приватні олігархічні інтереси проти середнього класу.....	29
Яковлєва Л. І. Рівні легітимності публічної влади.....	37
Кобець Ю. В., Кобець Т. А. Теоретико – методологічні підходи до дослідження політичної безпеки.....	45
Ломака І. І., Струк Б. І. «Українська революція» в науковому дискурсі.....	52
Бойчук І. В. Інформаційна безпека при підготовці передач студентського радіо Stefanyk FM.....	59

Загірний О. В. Демократизація медіаполітичної системи у контексті медіатизації політики.....	67
Ляшенко О. О. Взаємодія національно - громадянського, етнічного і державний устрій: досвід Західної України.....	74
Івановський В. В. Економічна демократія: сутність та сучасні виклики.....	121
Карпо К. В. Вплив процесів діджиталізації на трансформацію дослідження політичної участі громадян.....	126
Лукіян Ю. Формування системи моніторингу антикорупційної політики в Європейському союзі.....	133
Новородовський. В. В. Інститути громадянського суспільства: політико – правовий статус і перспективи розвитку.....	141
Васюков О. Д. Кашубський рух в сучасній Польщі: практики етнополітичної мобілізації в міноритарній спільноті.....	171

Розділ II

Вибори та електоральні процеси в Україні та країнах Центрально-Східної Європи: глобальний і регіональний виміри

Міщук А. І., Міщук М. Б., Парламентські вибори 1922, 1928 років: порівняльний аналіз.....	190
Москалюк М. Ф. Сучасні авторитарні тенденції президентської влади на пострадянському просторі (на прикладі Росії та Білорусі).....	199
Бучинська А. А. Електоральні вподобання українського суспільства	213

Розділ III

Вибори та електоральні процеси в Україні та країнах Центрально-Східної Європи: глобальний і регіональний виміри

Крисаченко В. С. Консолідація українського суспільства: динаміка пріоритетів.....	219
--	-----

Медвідь ф. М., Бурлака А. А., Шаповалова О. В.	
Консолідація українського суспільства: гуманітарні виміри (питання теорії та історіографії).....	239
Дегтеренко А. М. Етнополітичний менеджмент у процесі консолідації українського суспільства	254
Чорний О. О. Трансформація українських ЗМІ:можливості та загрози для консолідації громадянського суспільства.....	261
Яремчук В. Д. Українське суспільство в умовах Російсько – української війни (перші наслідки 2022 року).....	282
Мазука Л. І. Основні завдання державної політики щодо запобігання асиміляції закордонних українців.....	289

Розділ I
Політичні інститути та процеси на
сучасному етапі суспільного розвитку

УДК 342.951

Кондратенко О. Ю.

*доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу проблем світового політичного
розвитку*

*Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*

**ПОНЯТТЯ СУТНОСТІ ІНСТИТУТУ
ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ**

Анотація. У статті розглянуто дискурс щодо методологічного розуміння сутності інституту виконавчої влади. Влада, зокрема й виконавча, спрямована на забезпечення впливу та нав'язування своєї волі. При всьому дедалі спостерігається подальше зниження рівня примусу та насильства у процесі забезпечення

проектування влади на різних рівнях і напрямках. Виконавча влада є складною системою державних органів та ієрархією посадових осіб, які забезпечують реалізацію відповідних завдань на політичному, економічному та адміністративному рівнях. Виконавча влада є виявом реалізаційних, прикладних властивостей державної влади. Така влада слугує інструментом перетворення продуктів законотворчості та правосуддя в реалії політичного життя. Через виконавчу владу держава забезпечує примус та монополію на застосування сили щодо об'єкта свого впливу та підпорядкування.

Ключові слова: *влада, виконавча влада, проектування впливу, структура виконавчої влади, органи виконавчої влади.*

Abstract. *The article examines the discourse on the methodological understanding of the essence of the institution of executive power. Power, in particular the*

executive power, is aimed at ensuring influence and imposing one's will. Despite everything, there is a further decrease in the level of coercion and violence in the process of ensuring the projection of power at various levels and directions. The executive power is a complex system of state bodies and a hierarchy of officials which provide implementation relevant tasks at the political, economic and administrative levels. Executive power is a manifestation of implementation, applied properties of state power. Such power serves as a tool for transforming the products of law-making and justice into the reality of political life. Through the executive power, the state provides coercion and a monopoly on the use of force against the object of its influence and subordination.

Key words: *power, executive power, projecting influence, structure of executive power, bodies of executive power.*

Нагальним питанням у з'ясуванні

організаційної структури та функціонування органів виконавчої влади є з'ясування її сутності. Не менш важливим залишається завдання детермінізму поняття виконавчої влади та механізмів її забезпечення. Такий підхід, зрештою, уможливить простеження еволюції професійного розуміння функціонування виконавчої влади, завдання та сфер її компетенції. Передусім слід детермінувати сутність влади загалом як способу нав'язування власної політичної волі чи переконань іншим з допомогою авторитету, заохочення або примусу. У значній мірі синонімом поняття «влада» є англійський термін «*power*» (в перекладі «сила»), що включає в себе взаємопов'язані поняття: переконання (прямі, непрямі, підсвідомі), закон, примус, насильство, військова міць, покірність, харизма тощо. Влада є, передусім, категорією соціальною, а тому розглядається у якості стосунків між людьми. Зауважимо, що як політологи, так і

вчені-правознавці трактують поняття «влади» здебільшого у якості здатності одного суб'єкта нав'язувати свою волю іншим у контексті їх політичного підпорядкування [1, с. 41].

Тобто влада спонукає громадян робити те, що вони вважають за необхідне для держави, від якої відчують себе залежними. Відтак, влада – це зумовлена матеріальними умовами суспільства здатність певних структур підкорювати поведінку людей волі всього суспільства або його частині [2, с. 250]. Однак в умовах демократії постає питання не про відсутність сили примусу, а про ймовірність застосовувати державний примус до населення чи окремої людини. Відтак можна говорити про подальше зниження рівня примусу та насильства у процесі забезпечення проєктування влади. Саме тому знаний український правознавець Б. Кістяківський ще на початку ХХ ст. зазначав, що з розвитком суспільства насильство як чинник

формування влади втратить свою вагомість спочатку на користь економічного впливу, а згодом перейде у психічне панування володарів влади [3, с. 473–475].

Важливим є виокремлення поняття «виконавча влада» із загального розуміння та детермінізму цього політико-правового явища. Етимологія терміну «виконавча влада» вказує на її основне призначення в державі – виконання Конституції, законів та правових актів Верховної Ради України (далі ВРУ). Натомість, сферою діяльності та відповідальності виконавчої влади є також і насамперед економічна, господарська, соціальна, культурна (духовна), інформаційна, екологічна, інноваційна й інші сфери суспільного та державного життя. За способами діяльності органи виконавчої влади в Україні здійснюють цілу систему функцій: виконавчу, програмну, управлінську, правотворчу, бюджетно-фінансову,

матеріально-технічну, контрольну, правоохоронну тощо.

За радянських часів термін «виконавча влада» був відсутній у правовому та політичному лексиконі. Адже автарктична політико-економічна модель управління цілком поглинала виконавчу владу як форму державно-владних проявів. Більше того, за весь період існування СРСР не було прийнято справжньої нормативно-правової бази, яка б організаційно та функціонально закріплювала статус виконавчого апарату. Тому тривалий час не було серйозних поступів щодо з'ясування політико-правової сутності виконавчої влади та її відмінності від колишніх виконавчо-розпорядчих органів. У зв'язку з цим, очільнику держави та представнику кардинально нового управлінського інституту було надано досить широкі владі повноваження. Доволі специфічно висловився про природу влади німецький політекономіст М. Вебер заявивши, що

влада є властивістю владного суб'єкта, а також вона є ймовірністю того, що цей суб'єкт у процесі соціальної взаємодії буде у змозі здійснити свою власну волю всупереч опору [4, с. 56].

Досить складним є тлумачення поняття й розуміння саме виконавчої влади як окремої її організаційної системи. Адже виконавча влада є однією із різновидів соціальних систем, розуміння якої й зумовлює необхідність наукового підходу щодо з'ясування її природи, визначення й дефініції самого поняття. Виконавча влада, так чи інакше, є різновидом соціальної та політичної влади, однак їй притаманні власні специфічні засади й риси. Виконавча влада, загалом, є спеціальним та специфічним інститутом державної влади. Водночас, вона є виявом реалізаційних, прикладних властивостей державної влади. Вона також слугує інструментом перетворення продуктів законотворчості та правосуддя в реалії політичного

життя.

На думку українського дослідника В. Авер'янова особливість виконавчої влади полягає в тому, що лише у процесі її реалізації відбувається реальне втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичне застосування важелів державного регулювання й управління важливими процесами суспільного розвитку [5, с. 15].

Тобто розуміння сутності виконавчої влади відбувається лише у процесі функціонування її органів різних рівнів та повноважень. Цю думку зрештою розділяє ще один науковець – С. Стеценко, котрий зазначає, що виконавча влада є найчисельнішим за людським і матеріальним потенціалом інститутом гілкою влади, яка займається деталізацією законів шляхом виконавчо-розпорядчої діяльності та прийняття підзаконних документів. Стосовно України дослідник визначає,

що виконавча влада в Україні призначена здійснювати контрольні повноваження, управління державним майном, антимонопольну діяльність тощо [6, с. 69].

Український правознавець О. Дніпров визначає виконавчу владу у якості різновиду соціальної влади. За його словами виконавча влада має публічний характер, який вона «...здобуває завдяки наявності спеціальних юридичних механізмів, що забезпечують легальність і легітимність влади та застосовуваного нею юридичного примусу» [7, с. 38].

Врешті такі науковці як В. Колпаков та О. Кузьменко формулюють поняття «орган виконавчої влади» як носія державної виконавчої влади, яка реалізує свою компетенцію в закріпленій сфері держуправління і має юридичний статус органу виконавчої влади [8, с. 91]. Н. Матюхіна під органом виконавчої влади розуміє частину

державного апарату, яка має власну структуру та штат службовців, територіальний масштаб діяльності, котрий утворюється в установленому законом або іншими правовими актами порядку і в межах відповідної компетенції здійснює за дорученням держави функції державного управління в економічній, соціально-культурній, адміністративно-політичній сферах суспільного життя [9, с. 75–76]. Загалом, виконавча влада, у досягненні своїх цілей, відрізняється від інших видів влади своїми специфічними методами, як от: примус, маніпулювання, авторитет, традиції тощо [10, с. 31].

На думку Н. Тиндика ключовими критеріями у визначенні поняття виконавчої влади: як вольові відносини; як орган держави; як функції; як сукупності повноважень [11, с. 108]. Взявши до уваги окремі розуміння сутності й специфіки виконавчої влади можна зробити попередній

висновок, що виконавча влада – це системна сукупність державних органів та відповідної ієрархії посадових осіб, котрі реалізують відповідні завдання на політичному та адміністративному рівнях.

Дедалі актуалізується визначення поняття «органи виконавчої влади», адже з'ясування такого відкриває у шлях до розуміння визначення сутності самої виконавчої влади. Щодо визначення поняття «органи виконавчої влади», то на законодавчому рівні це поняття визначено як самостійний вид органів державної влади, які, згідно з конституційним принципом поділу державної влади, мають своїм головним призначенням здійснення однієї гілки державної влади – виконавчої [12, с. 32]. Згідно визначення правознавця М. Завального органи виконавчої влади – це частина державного апарату, що має власну структуру та штат службовців і в межах

установленої компетенції здійснює на основі законів та на їх виконання, від свого імені й за дорученням народу України підзаконне адміністративно-правове регулювання (адміністрування) в галузях, сферах і секторах суспільних відносин [13].

Загалом, виконавчу владу варто розуміти як різновид соціальної влади публічного характеру, яка з допомогою відповідних юридичних механізмів забезпечує свою легітимність та застосовує юридичний примус. Також під органами виконавчої влади розуміється різновид державного управління, що має забезпечувати взаємодію систем, підрозділів і служб органів виконавчої влади як єдиного цілого з метою виконання поставлених перед ними завдань у сфері виконавчої та розпорядчої діяльності держави [14, с. 19].

Як відомо, органи виконавчої влади – є найчисельнішою системою органів державної

влади, а тому організація виконавчої влади має забезпечувати баланс інтересів держави, народу та особистості (Рис. 1). Наступним кроком у функціонування органів виконавчої влади є формування відповідальності у межах визначених сфер їх діяльності, а також ефективності діяльності. Висунення на перше місце виконавчої гілки влади пояснюється об'єктивними потребами забезпечити покращення державного управління в цілому.

СИСТЕМА ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

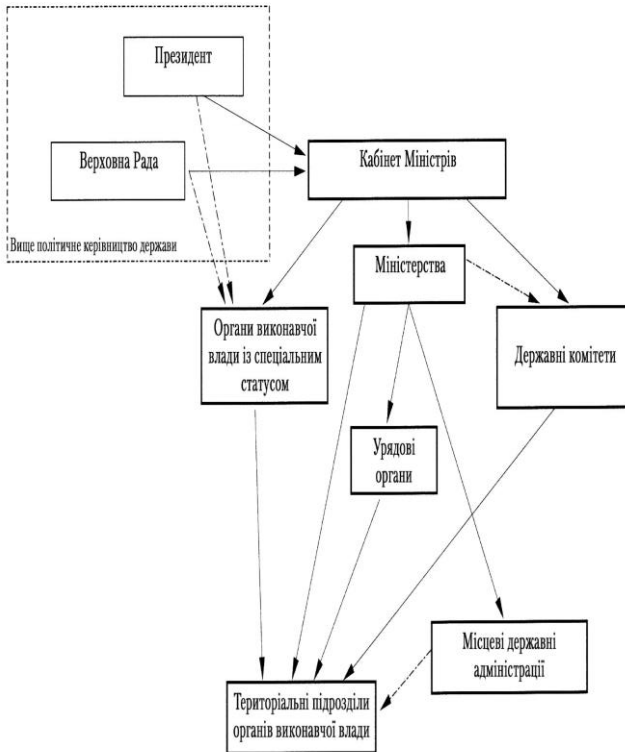

Рис. 1. Система органів виконавчої влади [15, с. 91]

Складнощі у становленні України у якості незалежної держави було, зокрема, зумовлено й недосконалістю системи виконавчої влади. Такий стан зумовлював неможливість системних реформ

через нездатність вироблення гнучкості у співпраці між центром і регіонами відповідно до викликів траєкторії трансформаційного розвитку України. Упродовж 1990-х рр. точився дискурс стосовно нагальності питання реформування органів виконавчої влади та всього її інституту в цілому. Зокрема українськими політологами – авторами колективної монографії «Реформування державного управління в Україні» було зроблено висновок, що: «...неможливо кардинально реформувати економіку без суттєвих змін у політичній сфері, насамперед у сфері державного управління» [16, с. 67–69]. Автори ще однієї колективної монографії «Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи» причиною затримки реформи публічної адміністрації вважали недостатню опрацьованість окремих проблем у контексті перманентного пошуку оптимальної моделі організації системи державного управління

[17, с. 8].

Попередньо з'ясовано, що виконавча влада має свою специфічну відмінність від інших органів держави. Адже її характеризує поєднання таких основних елементів механізму проведення в життя владної волі як примус, переконання, авторитет, традиція тощо. Сутнісною ознакою виконавчої влади виділяють примусовість, покладання на силу, можливість здійснювати фізичні, організаційні та інші заходи примусу [18, с. 31]. Одним словом, через виконавчу владу держава забезпечує примус та монополію на застосування сили щодо об'єкта свого впливу та підпорядкування.

Продовжують зберігатися суперечності щодо тлумачення сутності функціонування виконавчої влади. Згідно аналізу Конституції України, органи виконавчої влади відрізняються від інших державних органів за своєю компетенцією. Ключовим моментом є те, що органи виконавчої

влади не приймають закони, як це робить ВРУ, а забезпечують управління економікою всієї країни та вирішують всі управлінські справи [19, с. 141].

Отже, поняття «виконавча влада» виокремлюється із загального розуміння влади як такої, що спонукає до примусу та підпорядкування. Виконавча влада є складним політичним механізмом, через який здійснюються реалізація державної політики щодо забезпечення управлінських процесів на різних напрямках та рівнях. Разом з тим, виконавча влада включає в себе сукупність державних органів та ієрархію посадових осіб, які забезпечують реалізують відповідних завдання на політичному, економічному та адміністративному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави і права: навч. посіб.; за заг. ред. С. Лисенкова., В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 368 с.

2. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. Санкт-Петербург: Изд. юрид. кн. маг. Н.К. Мартынова, 1914. 360 с.
3. Кистяковский Б. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. Москва: Изд. М. и С. Сабашниковых, 1916. 688 с.
4. Вебер М. Избранные произведения; пер. с нем. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
5. Авер'янов В. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1: Загальна частина. Київ: Юридична думка, 2004. 583 с.
6. Стеценко С. Виконавча влада та роль Конституції України в організації її діяльності. *Юридична наука і практика*. 2011. №2. С. 67–72.
7. Дніпров О. Формування поняття, ознак та характеристик під час становлення і розвитку

виконавчої влади в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. №2 (22). С. 36–41.

8. Колпаков В., Кузьменко О. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком, 2003. 544 с.
9. Адміністративне право України: підручник; за заг. ред. Ю. Битяка, М. Гаращука, В. Зуй; 2-ге вид., перероб та доп. Харків: Право, 2013. 624 с.
10. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: зб. наук. пр.; кол. авт.; наук. кер. Н.Р. Нижник. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 224 с.
11. Тиндик Н. Правова природа виконавчої влади в Україні. Митна справа. 2011. №1. Ч. 2. С. 106–111.
12. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. №21. Ст. 943.

13. Завальний М. Органи виконавчої влади як суб'єкт адміністративного права. URL: <file:///C:/Users/%D0%9E/DownloadsB8.pdf> (дата звернення: 23.10.2022).
14. Ортинський В., Кісіль З., Ковалів М. Управління в органах виконавчої влади України: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 296 с.
15. Ярема В. Президент України та Кабінет Міністрів України в системі формування політичних рішень. *Інституційні зміни політичної системи України: оцінка стану, тенденції розвитку. наукова доповідь; за ред. Г. Зеленько*. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2014. С. 90–134.
16. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи; наук. кер. В.В. Цвєтков. Київ: Оріяни, 1998. 364 с.

17. Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи: монографія; за ред. Н.Р. Нижник та Н.Т. Гончарук. Київ: Моноліт, 2009. 383 с.
18. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: зб. наук. пр. / кол. авт.; наук. кер. Н.Р. Нижник. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 312 с.
19. Конституції України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

УДК 321.01(477)

Яковлев Д.В.

*доктор політичних наук,
професор кафедри політичних теорій
Національний університет
«Одеська юридична академія»*

**ДИЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ:
ПРИВАТНІ ОЛІГАРХІЧНІ ІНТЕРЕСИ ПРОТИ
СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ**

Середній клас – це репрезентант суспільного інтересу. Представники середнього класу мають право говорити від імені більшості суспільства. Цей висновок з’явився як результат історичного розвитку сучасних європейських демократій. Саме тому класичне визначення демократії як режиму правління середнього класу є цілком виправданим. Але це визначення потребує суттєвого уточнення та доповнення в умовах розвитку капіталістичних відносин. Інакше голос середнього класу буде слабким, а майбутнє демократії – примарним [4].

Дилема української демократії полягає у виборі між приватними олігархічними інтересами та суспільним інтересом, захищати який здатний лише середній клас. У політичній історії Незалежної України середній клас декілька разів відігравав визначальну роль. Слід особливо наголосити на ролі середнього класу у революційних подіях 2004 та 2013-2014 років. Як

влучно зазначав Ю. Андрухович щодо рушійної сили Майдану: «...всі ми втомилися соромитися за свою власну країну. З цим огидним відчуттям засоромлености... щось треба було робити. І український «середній клас» зробив. Він віддав свої гроші на закупівлю наметів, їжі, теплої одягу, звукової апаратури, заплатив за автомобілі, телефони й інтернет, пошив мільйони помаранчевих прапорів і здійснив революцію» [1] Але згодом, після чергової перемоги, середній клас зникав з політичного простору мовби посмішка чеширського кота. Програш на виборах представникам чергових олігархічних партій та пошук партій, які були б здатні представляти інтереси середнього класу став рутиною політичного життя.

У сучасних умовах представники середнього класу – добровольці та волонтери – стали на захист України проти широкомасштабної збройної агресії.

У післявоєнній політичній архітектурі влади та політичного представництва мають бути виправлені хиби попереднього розвитку. Передусім, це стосується перерозподілу влади та власності на користь середнього класу.

Середній клас, як голос більшості, протистоїть іншим класам – олігархії та нижчому класу. Найбільш небезпечним є союз олігархії з нижчим класом. Цей союз, спотворюючи волю більшості, формує режим політичної корупції починаючи з електоральних змагань (коли представники олігархічного капіталу скуповують голоси найбідніших верств населення) та закінчуючи «зіпсованим» публічним адмініструванням. Монополія олігархів у економіці та медійному просторі дозволяє проводити ефективні та ефектні виборчі кампанії, фінансувати масмедіа та політичні партії. Це зводить нанівець спроби середнього класу здобути повноцінне

представництво у парламенті.

Саме тому дилема демократії має бути вирішена на користь середнього класу, а політична демократія доповнена економічною демократією. На відміну від класу найбагатших, які концентрують власність (ми їх звикли називати «олігархами», бо власність вони концентрують за допомогою доступу до державної влади) та найбідніших, у яких власності немає взагалі, середній клас зацікавлений у визначенні та реалізації суспільного інтересу.

Демократія потребує свободи та рівності. Навпаки, капіталізм є системою економічної конкуренції з нерівномірним розподілом благ – багаті завжди є меншістю у соціальній структурі. Компроміс між капіталізмом, який представляє купка багатіїв і демократією, як правлінням більшості полягає у створенні дієвих механізмів перерозподілу суспільного блага в інтересах середнього класу під

наглядом політичної демократії [3].

Щоправда, політичні поразки середнього класу обумовлені не лише «олігархічно-люмпенівським альянсом»[2], а й «маятниковим» рухом самоідентифікації середнього класу. Цей маятник рухався від «обслуги олігархів» (юристи, журналісти, політичні технологи, представники шоу-бізнесу, ін.) до опори демократії та основи громадянського суспільства.

До основних характеристик середнього класу відносяться рівень доходу, освіта, споживча поведінка, цінності. Слід наголосити на відмінностях українського середнього класу від «європейського». Передусім, це стосується рівня доходу. Саме тому, задля визначення середнього класу в Україні звертаються до суб'єктивних показників (самоідентифікації середнього класу). Ці показники на сучасному етапі політичного розвитку надихають та дозволяють дивитись з оптимізмом у

демократичне майбутнє України. Відповідно до соціологічних досліджень, представники українського середнього класу прагнуть демократичних змін, подолання корупції, деконструкції олігархічного режиму, впровадження ринкових реформ. Вони мають вищу освіту, цікавляться мистецтвом, відвідують ресторани, іноді можуть дозволити собі відпочинок за кордоном. Важливим чинником суб'єктивної самоідентифікації середнього класу є відчуття справедливості та відповідальність за майбутнє: «Пояснюючи різницю між тим, скільки українців самі себе вважають середнім класом, та значно нижчими оцінками експертів, пропонуємо до суто матеріальних ознак – доходів, освіти, можливості купити житло та авто, дати освіту своїм дітям, мати доступ до якісної медицини, відпочивати – додати ще й соціально-психологічний фактор – відповідальність за майбутнє» [2].

Зростає роль «нового» середнього класу – представників креативної індустрії та публічних інтелектуалів.

Таким чином, в Україні середній клас пройшов шлях від напівлегального бізнесу, зuboжілої інтелігенції та «обслуги олігархів» до рушійної сили Майданів, класу волонтерів, активістів та добровольців, які забезпечують спротив повномасштабній військовій агресії, європейську й євроатлантичну інтеграцію.

Список використаних джерел:

1. *Виступ Юрія Андруховича з приводу отримання ним премії ім. Е. М. Ремарка (2005, травень). Часопис «Критика». [Рік IX, число 7-8 \(93-94\)](#). URL:*

<https://krytyka.com/ua/articles/vystup-yuriya-andrukhovycha-2005>

2. Зануда, А. (2013, червень 4). Середній клас в Україні: нечисленний і невливовий. *BBC NEWS*

Ukrainian.

URL:

https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/06/130604_ukraine_middle_class_az

3. Ringen, S. (2004). A distributional theory of economic democracy. *Democratization*, 11(2). P. 18-40.

4. Yakovlev, D., Borovyk, L., & Diachenko, O. (2022). The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(3). P. 220-227. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-220-227>.

УДК 342.5

Яковлева Л. І.

*доктор політичних наук,
професор кафедри соціології
Національний університет
«Одеська юридична академія»*

РІВНІ ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Проблема легітимності публічної влади

напряму стосується багатьох суспільних просторів. Від легітимності влади напряму залежить не лише політична стабільність, а й соціальний та економічний розвиток. Значення легітимності публічної влади зростає в умовах воєнного стану, обмовленого широкомасштабною збройною агресією російської федерації. Тільки легітимна влада здатна забезпечити перемогу. М. Вебер, твори якого є «наріжним каменем» у дослідженнях легітимності (або фундаментом «канону легітимності») зазначав: «Легітимність панування повинна розглядатися тільки як імовірність того, що вона певною мірою існує та буде втілюватися в реальній поведінці» [Цит. за: 1]. Відповідно до веберіанської традиції легітимність можна інтерпретувати як тривалі відносини довіри між владою та суспільством. У сучасних умовах демократизації українського суспільства одна із головних ролей процесу легітимації публічної

влади належить масмедіа, політичним партіям та NGO, їх можна назвати «інститутами легітимності».

Легітимність публічної влади має два рівня: конституційний та інституційний. Процес легітимації здійснюється на цих двох рівнях політичної взаємодії (конституційному та інституційному) та інтерпретується відповідним чином у теорії публічного вибору як «економічна теорія конституції» та «теорія політичних інститутів». Перший рівень легітимності передбачає правове закріплення наявного суспільного договору, а до другого рівня включаються теорії голосування та правила голосування, теорії електорального та міжпартійного змагання та теорії бюрократії [2]. Визнаючи залежність легітимності публічної влади від конституційних умов, слід відзначити, що цей рівень є відображенням суспільного договору. Щодо інституційної взаємодії, то її завданням у

демократичному суспільстві є зменшення транзакційних витрат.

Дослідження двох рівнів легітимності публічної влади з точки зору інституціоналізму раціонального вибору дозволяє визначити її як результат ефективності взаємодії інститутів щодо реалізації суспільного блага, зменшення транзакційних витрат та подолання опортуністичної поведінки. Роль «Інститутів легітимності» (масмедіа, партії, NGO) полягає в оцінюванні дій публічної влади як на конституційному так і інституційному рівнях, формуванні громадської думки та, за необхідності, мобілізації суспільства задля конституційних змін та/чи інституційних реформ.

В умовах воєнного стану основними маркерами легітимності публічної влади є захист країни від широкомасштабної збройної агресії та залучення максимальної міжнародної військової та

фінансової підтримки. Можемо впевнено констатувати, що рівень суспільної підтримки дій влади в умовах воєнного стану зростає.

Відповідно до результатів соціологічних досліджень Соціологічної групи «Рейтинг» рівень підтримки дій влади станом на травень 2022 року складав 79%, а цілком ефективними дії держави визнали 54% громадян [3]. Це свідчить про консолідацію українського суспільства, здатність публічної влади вирішувати складні завдання щодо захисту країни. Водночас, слід зауважити, що високий рівень підтримки публічної влади відкриває нові можливості для післявоєнного розвитку України. Передусім, йдеться про європейську та євроатлантичну інтеграцію України. Адже, легітимність напряду пов'язується не лише із розвитком політичних інститутів, але й з економікою. Легітимний уряд здатний забезпечити економічне зростання в умовах демократичного

політичного режиму, бо він спирається на довіру громадян і має запас міцності для реалізації непопулярних рішень. Впровадження раціональної економічної політики потребує легітимності.

Для легітимності публічної влади важливою є інституційна інтеракція, яка здатна зменшити транзакційні витрати, долати опортунізм деяких індивідів та добре організованих груп, визначати та реалізовувати суспільне благо [4].

В умовах воєнного часу українське суспільство не може собі дозволити таку розкіш, як не ефективні інститути.

Інститути легітимності (масмедіа, партії та NGO) в Україні частково також стали елементом «віртуальної», чи фасадної демократії, вбудованими у олігархічну систему політичної корупції та розподілу суспільного блага між декількома олігархічними кланами. Олігархічне телебачення підтримувало олігархічні партії, а конфлікти за

тіньові фінансові потоки та засоби виробництва між олігархами у публічному просторі мали вигляд міжпартійних змагань за громадську думку та плюралізму у масмедіа.

Легітимна українська влада має скористатись безпрецедентною міжнародною підтримкою задля перемоги на фронті та у боротьбі із олігархією. Це дозволить суттєво зменшити транзакційні витрати й підвищити ефективність як окремих інститутів так і інституційної взаємодії. Лише це відкриє шлях до європейської інтеграції України.

Таким чином, широкомасштабна збройна агресія загострила проблему легітимності влади в Україні. З одного боку, завдяки вражаючому рівню підтримки влади всередині країни (особливо порівняно із довоєнним часом) констатуємо кардинальне зростання міжнародної допомоги. З іншого боку, пострадянська бюрократія та олігархія залишаються добре організованими впливовими

групами, які завжди ставили приватний інтерес вище суспільного, ставали на заваді демократизації, верховенству права та антикорупційній політиці.

Список використаних джерел:

1. Яковлева, Л. І. (2020) Канон легітимності: класичні визначення, політико-правові контрасти, сучасні виклики. *Політикус: науковий журнал*. Випуск 1. С. 5-11.

2. Buchanan, J. M. (2003). Public choice: politics without romance. *Policy: A Journal of Public Policy and Ideas*. 19 (3), 13–18. URL: <https://search.informit.org/doi/10.3316/ielapa.200311210>

3. Twelfth national poll: dynamics of the state's image assessment (May 18-19, 2022). *Sociological Group «Rating»*. Retrieved from May, 25, 2022. URL: <https://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/dvenadcatyy>

_obschenacionalnyy_opros_dinamika_ocenki_obraza_g
osudarstva_18-19_maya_2022.html

4. Yakovleva, L. & Yakovlev, D. (2020) Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2(4). P. 582-608.

УДК 321.68:316.3

Кобець Ю.В.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри
політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

Кобець Т.А.

*Аспірант кафедри політології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В сучасних умовах функціонування державних

інститутів, розвиток України як незалежної демократичної та правової держави неможливо уявити без політичної безпеки через реалізацію принципів демократичного розвитку, ефективного механізму забезпечення прав і свобод громадян, конституційної реформи, легітимності політичної влади тощо.

На думку багатьох вчених сучасності політична безпека є важливою складовою системи національної безпеки, її ядром. На думку В.Горбуліна під національною безпекою слід розуміти захищеність життєво важливих інтересів Особистості, суспільства й держави в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує сталий розвиток країни.

Косілова О.І. стверджує, що під поняттям «політична безпека держави» доцільно розуміти рівень захищеності національних інтересів у політичній сфері, яка передбачає такий стан

правових норм і діяльності відповідних інститутів безпеки, що гарантують захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та конституційного ладу держави, тобто можливість нації та створених нею інститутів проводити незалежну внутрішню та зовнішню політику.

Н.Нижник зауважує, що політичну безпеку можна розуміти як стан захищеності політичних інтересів особи, соціальних груп, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також систему заходів щодо забезпечення цієї захищеності.

Сучасна політологічна та безпекова література потребують осучаснених підходів до поняття політичної безпеки. Поняттям «політична безпека» вітчизняні дослідники характеризують комплекс заходів, спрямованих на за забезпечення конституційного легітимізованого політичного ладу тієїчи іншої держави, забезпечення

державотворення та конструктивної політики.

Основою для визначення суті та цілей політичної безпеки повинні виступати політичні інтереси держави. До спектру політичної безпеки включаються життєво важливі інститути, відносини і процеси політичної системи, а також пріоритет захисту політичної безпеки її суб'єктів – громадян, громадянського суспільства та державної влади.

Реалізація основних завдань політичної безпеки держави забезпечує її суверенний і самостійний розвиток, конструктивну діяльність державних органів, їх легітимність, а також повноцінне функціонування громадянського суспільства та головних його інститутів – політичних партій, громадських організацій, недержавних засобів масової інформації, рухів тощо.

В політичному безпекознавстві здійснено спроби виокремити показники (індикатори)

політичної безпеки, за допомогою яких визначаються можливі виклики та загрози політичній безпеці держави. Система індикаторів політичної безпеки суспільства є сукупністю найважливіших макрополітичних показників, які характеризують відповідність стану суспільної системи визначеним критеріям політичної безпеки. Функція таких індикаторів полягає в попередженні про порогові або небезпечні зміни політичного стану. Відхилення вимірюваних параметрів цих показників від визначеного як оптимальний рівень, що характеризує стан політичної безпеки і визначає національні й інтереси у цій галузі, є свідченням загрозованих впливів. Перебільшення певного порогового рівня такого відхилення (від'ємного чи додаткового – залежно від параметра індикації) може бути свідченням стану небезпеки.

До індикаторів політичної безпеки відносяться такі: відсутність перешкод і обмежень політичних

прав і свобод громадян; наявність політичної опозиції; справедливість і відповідність державно-політичного ладу національним інтересам; політична міць та геополітичний статус країни; ефективність політики і державного управління, що виражається в здатності енергійно боротися з кризами; забезпечувати відновлення та сталий розвиток; довіра та добровільна підтримка влади більшістю суспільства; політична стабільність; зростання внутрішніх та зовнішніх інвестицій у розвиток країни.

Механізм політичної безпеки включає багато елементів і їх цілеспрямовану взаємодію, зокрема:

об'єкти (територія, державні та суспільно-політичні інститути, органи влади, політичні права та свободи, а також реальна політична діяльність громадян, соціальних груп і асоціацій тощо), які потребують захисту;

погляди, принципи, концепції з цього приводу;

система відповідних законів (правова основа); суб'єкти (спеціальні установи та органи, інші державні та суспільні інститути, суспільство та громадяни), покликані захищати політичну сферу.

Безперечним є те, що одним з напрямів боротьби за забезпечення політичної безпеки є досягнення політичної злагоди й політичної стабільності.

Література:

Горбулін В. Системно-концептуальні засади стратегії України. К., 2007. 592 с.

Калюжна Ю. В. Політична безпека як складова національної безпеки України. Науково-дослідна робота молодих учених: стан, проблеми, перспективи. URL: <http://www.srw.kspu.edu/?p=975>.

Косілова О.І. Політична безпека в системі національної безпеки України. *Правова інформатика*. 2011. №1(29). С.72-78.

Кремень В. Політична безпека України:

концептуальні засади та система забезпечення. К., МАУП. 1998. 92 с.

Нижник Н. Національна безпека України. Ірпінь, 2000. 304 с.

Політологічний енциклопедичний словник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Генеза. 1997. 395 с.

УДК 323.272(=161.2):316.75]165.192(043.2)

Ломака І. І.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

Струк Б. І.

*Аспірант кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

«УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ» В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Ідея революційної трансформації суспільно-

політичних систем має ідеологічне значення для різних соціальних груп, багатьох різних суб'єктів історичних політичних процесів і особливо політичних партій. Знову і знову ці ідеї уможлилювали, надихали та рухали революції в техніці та технології, економіці та політиці, науці та ідеології.

На нашу думку, революційний досвід початку ХХ століття поступився місцем буремним українським 1990-м, які також можна вважати революцією за масштабом змін. Сьогодні, як би критично ми не сприймали те, що відбулося під час революції, як ідею чи міф, незмінним залишається одне — сьогодні неможливо розглядати революцію поза її політологічним контекстом.

Феномен революції потребує теоретичного осмислення, яке має методологічне значення для політологів, соціологів, істориків та інших дослідників, які вивчають проблеми соціальних

змін. І все це наводить на думку про необхідність постійного вивчення феномену «революції», перегляду змісту наповнення поняття «революція».

У 2017 році Україна відзначила дату сторіччя Української революції, яка стала ключовою подією ХХ ст. для українців, через проголошення Української Народної Республіки. Саме тоді назва «Україна» стала офіційної назвою держави, а «українське питання» було поставлене у центр світової політики. Термін «Українська революція» досить стрімко увійшов у науковий, політичний та медійний дискурси сучасної України, зазнавши за 30 років незалежності певної трансформації. Зокрема, при Леоніді Кравчуку відзначали річницю «Української демократичної революції 1917–1918 років», при Леоніді Кучмі – річницю «Української революції 1917–1920 років», при Вікторі Ющенку – уже «Українську революцію 1917–1921 років». Аналогічна назва й в Указі Президента України

№17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років» – «Українська революція 1917–1921 років» [1].

За часів української незалежності наукове середовище ревізує старий дискурс «революції» та методологічну переорієнтацію, подолання радянської парадигми інтерпретації подій, творче застосування напрацювань діаспорних учених, розширення меж дослідницького дискурсу, часткове подолання розбіжностей. Сучасна українська історіографія фактично відмовляється від використання терміну «громадянська війна» в контексті українських революційних подій через відсутність «широкомасштабної ідеологічної внутрішньої війни».

Щодо терміна «Українська революція», то сучасний науковий дискурс Української революції потребує визначення, яке досі є не чітко сформованим і неоднозначним. Загалом усталеної

традиції трактування терміна немає, радше йдеться про феномен «Української революції» чи її концепцію. Наявні визначення на зразок: Українська революція – «низка подій, пов'язаних із національно-визвольною боротьбою українського народу в 1917– 1921 роках» [2], чи Українська революція – суперечливе й динамічне явище національної історії. Її сутність становить наповнення різноплановими подіями, які розвивалися у хаотичній й системній формі [3]. Однак, ці визначення не розкривають суті поняття і потребують серйозних досліджень.

Український філософ Сергій Дацюк початок революції також датує 1914 р., при цьому стверджуючи, що Українська революція не закінчується 1923 р. Вона продовжується через діяльність ОУН та УПА аж до 1953 р. А потім відновлюється в незалежній Україні – Революція на граніті, «помаранчева революція», Революція

Гідності, включно з російсько-українською війною [4].

Знання про Українську революцію досі залишається плюралістичним. Розбіжності у поглядах провідних дослідників цієї тематики формують дискурсивну практику Української революції як державницького проекту в національному вимірі.

Отже, Українська революція як явище, як суспільний феномен мала глибоке коріння, була викликана цілим ланцюгом історичних закономірностей і, по праву, займає своє місце серед визвольних процесів народів Європи і всього світу.

Однак, доводиться констатувати, що багато аспектів цього неординарного феномену досі не мають адекватного осмислення, що і зумовлює необхідність подальших додаткових дослідницьких зусиль на даному напрямі.

Література:

1. Историк Касьянов о «провале» и значении украинской революции 1917 года. 08.01.2017. URL: <https://rian.com.ua/interview/20170108/1020312974.html>
2. 2017-й – рік Української революції. 15.01.2017 // Народна армія. URL: <http://na.mil.gov.ua/43672-2017-j-rik-ukrayinskoyi-revoljutsiyi>
3. Корольов Г. Ідея федералізму як парадигма історичної перспективи доби української революції 1917–1921 рр. 05.09.2014. URL: http://elib.org.ua/politics/ua_%20readme.php?subaction=showfull&id=1409901327-%20&archive=&start_from=&ucat=&
4. Дацюк С. Українська революція триває 103 роки. 10.11.2017. URL: https://gazeta.ua/articles/ukraine-newspaper/_ukrayinska-revoljuciya-trivaye-103-roki/802

Бойчук І.В.
*заслужений журналіст України,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри журналістики
Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ПРИ ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕДАЧ СТУДЕНТСЬКОГО РАДІО STEFANYK FM /

Інформаційний простір дозволяє дізнаватись останні новини, контролювати те, що відбувається навколо. Для дітей та підлітків інтернет залишається основним джерелом інформації про навколишній світ. Проте професійно підготовлені програми, зорієнтовані на молодіжну аудиторію, також можуть відігравати важливу роль в інформуванні та вихованні молоді. Та треба пам'ятати, що навіть за одним повідомленням може ховатися справжня небезпека. Особливо під час нинішньої повномасштабної війни, коли інфопростір використовують окупанти для військових нападів на українські міста.

Як захистити себе та однолітків в інформаційному просторі в цей непростий час ?У

зв'язку із зростаючою роллю інформаційних технологій у житті сучасного суспільства, а також через реальності численних загроз з точки зору їх захищеності, проблема інформаційної безпеки вимагає до себе все більшої уваги.

Професія журналіста унікальна за своєю специфікою, коли треба бути ерудитом у багатьох галузях, володіти системою знань про специфіку застосування інструментів, принципів і методів підготовки програм, нерідко доводиться робити це у прямому ефірі.

Виробничі функції працівників електронних ЗМІ поділяють на три групи: а) функції, пов'язані зі пошуком та створенням повідомлень; б) функції, пов'язані з редагуванням повідомлень; в) технічні функції та навички, пов'язані зі веденням ефіру. Все це накладає на журналіста основні та додаткові обов'язки.

Сучасні інформаційні програми характеризуються специфічними особливостями: більша гострота й актуальність, прискорення мовного темпу подачі інформації, збільшення об'єму офіційних повідомлень тощо.

Студенти-журналісти в процесі навчання мають отримати потрібні теоретичні та практичні

знання, щоб активно і усвідомлено виконувати медійні функції, формувати і проводити цілісну державну інформаційну політику, забезпечувати інформаційний суверенітет України, її національну інформаційну та духовно-культурну самоідентичність у світі.

Однак нинішній час диктує в першу чергу необхідність оволодіти сукупністю знань, навичок та умінь, які надають людям можливість аналізувати, критично оцінювати і створювати повідомлення різних жанрів та в різних формах для різних медіа, а також розуміти й аналізувати складні процеси функціонування медіа в суспільстві, їх та вплив.

Завдяки таким знанням можна приймати більш обдумані рішення та бути більше відповідальними працівниками молодіжного медіа. Кожна людина сьогодні однозначно має якийсь гаджет, а також безліч людей мають свої сторінки в соціальних мережах чи навіть в декількох. А тому ми з вами маємо необмежену можливість щось дізнаватися, створювати, поширювати чи коментувати.

Якщо колись в основному журналісти тільки розказували певні новини людям, дізнаватися про

події можна було тільки з газет, радіо чи ТБ, то сьогодні це роблять фактично всі. Але у зв'язку із цим в рази зростає проблема інформаційної безпеки.

В основі інформаційної безпеки - модель мислення, яка заохочує людей критично оцінювати / сприймати / аналізувати те, що вони / слухають / читають і контролювати, що вони будуть робити після усвідомлення отриманої інформації.

Людям особливо молодого віку треба розвинути навички досліджування; щоб вони вміли критично мислити, ефективно комунікувати та бути активними громадянами в сучасному світі.

Якщо ставиться завдання –максимально зацікавити аудиторію, то кращий інструмент, ніж емоції – не знайти. Зацікавлення, гнів, обурення – все це підходить у даному випадку.

Якщо у тексті/заголовку є емоційно насичені слова, чи якісь заклики, більша кількість людей буде активніше цікавитися таким повідомленням.

Багато інформаційних медіа сьогодні працюють за принципом так званого клікбейту. Головне - кількість переглядів (чи прослуховування) новини, тому треба використовувати різні засоби, щоб людина відкрила

(прослухала) новину.

Заголовок, який відповідає на питання: що, де, коли і як – можна вважати правильним з точки зору дотримання журналістських стандартів. Але слід пам'ятати, що нині все частіше існують і маніпулятивні заголовки. Але саме в цей момент ми повинні зрозуміти, що нами намагають маніпулювати. Тобто ми починаємо відчувати емоції, які насправді не відчуваємо. Вони є тільки спровоковані якимись певними словами.

У медіапросторі важливо не попасти на такі маніпуляції.

Тобто ми якраз бачимо, що однією з основних ознак маніпулятивних новин є емоції. Особливо у заголовках. Кожен зустрічав багато заголовків на кшталт: «Ви не повірите...», «Виявилось, що», «Сенсація», «Читати всім!», «Стало відомо», «Шокуюча правда». Трапляється й чимало заголовків, які емоційно повідомляють про жахливий факт або, навпаки, «суперперемогу», на яку довго очікували. У заголовках такого ґатунку зазвичай використовують надмірно емоційну лексику або обіцяють сенсацію. Головна мета - аби слухач прослухав новину. У тексті ж новини найчастіше жодної сенсації немає.

Є й інша мета, для якої використовуються такі заголовки. Новин зараз стільки, що не всі відкривають їх, а проглядають тільки заголовки. У цьому випадку, маніпуляція спрямована на те, щоб читач сформував певну думку лише за заголовком, без ознайомлення з самою новиною. У таких заголовках зазвичай повно «зради», в яку читач має повірити, не вдаючись у деталі. При цьому текст новини, у деяких випадках, може бути цілком збалансованим.

Підступність маніпулятивного заголовку нерідко полягає в тому, що ви не знаєте, чи є він маніпулятивним, поки не прослухаєте новину. А якщо ви це зробили, - маніпулятор уже частково досяг своєї мети. Якщо ж не зробили - то теж програли, адже фальшиве повідомлення знайшло місце десь у вашій пам'яті. Можливо, під час якоїсь розмови ви згадаєте його (не пам'ятаючи, де саме прочитали, але будете поширювати далі).

Основне завдання у маніпуляторів – викликати злість і вказати на винного. Використовується емоційна лексика: перебільшення, невідповідні або надумані епітети, негативно забарвлені слова. Повідомляється про щось надзвичайно обурливе.

Можна виділити такі ознаки емоційно упередженої новини:

- ви читаєте - і ваше серце починає битися швидше;
- у тексті багато епітетів, тобто слів, які підкреслюють характерні риси;
- вам повідомляють про неймовірно жахливі чи дуже радісні речі.

Трапляються і абсолютні фейки. Найчастіше вони поширюються під час драматичних подій, коли важко встановити, що ж насправді відбувається. А нормальні ЗМІ і офіційні джерела не встигають поширити інформацію, або не володіють нею.

Рекомендації щодо поведінки в таких випадках:

Ми повинні навчитися: правильно читати, чітко знати, кому довіряти, як перевірити ту чи іншу інформацію.

Як захиститися від фейків та дезінформації?

Найперше - перевіряти джерела інформації, власника медіа, докази, фото.

Під час перевірки доказів аналізуйте цифри; шукайте джерело; порівнюйте інформацію; перевіряйте надійність, знайдіть інше джерело.

Коли ви добираєте інформацію, звертайте увагу на деталі : задній план: номери машин, адресу будинку чи ресторану, де ви постійно обідаєте, або місце розташування сигналізації в будинку.

При доборі інформації найкращий друг – скептицизм. Хоча в соціальних мережах тонни корисної інформації, ставтеся до неї з неабиякою часткою недовіри. Завжди пам'ятайте - можуть бути люди, що хочуть підняти свою самооцінку шляхом образи і провокування інших людей.

Не годуйте тролів– не піддавайтеся на провокації з боку неадекватних користувачів (але й не уподібнюйтеся до них).

Не втрачайте пильності за жодних умов. Тому намагайтеся перевіряти інформацію, яку вам пропонують;.

Тож уникайте ненадійних джерел! Відрізняйте факти від суджень – довіряйте і перевіряйте!

Спілкуйтеся з людьми та формуйте власну думку!

УДК 321.02: (659.3:005.3)

Загірний О.В.

*аспірант кафедри політології
Одеський національний університет
імені Іллі Мечникова*

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ МЕДІАПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ У КОНТЕКСТІ МЕДІАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ

Медіатизація політики, як глобальний процес, визначальним чином впливає на демократизацію медіаполітичної системи в Україні. Масмедіа починають нав'язувати правила політичних дебатів щодо порядку денного, вони підпорядковують власному формату діяльності виступи політиків, їх діалоги та суперечки. Рейтинг масмедіа визначає вплив медіаполітичної системи на формування громадської думки. Медіатизація політики визначає темп та напрямки демократизації українського суспільства, вона трансформує весь простір сучасних політичних комунікацій. Йдеться про

медіатизацію демократичного транзиту України.

У концепції «медіатизованих світів» [2] акцентовано увагу на тому, що через взаємодію масмедіа та політичних інститутів у комунікативному просторі утворюється медіаполітична система. Безумовно, медіаполітичну систему слід визначити як важливий чинник демократичного транзиту українського суспільства; у ній поєднуються медіа-логіка та медіа-формат. Осердя медіатизації політики у пострадянських умовах формують масмедіа, які не виконують функції, притаманні цьому інституту у демократичному суспільстві. Замість посередників та ініціаторів суспільного діалогу, масмедіа спричиняють медіа-скандали, стають інструментом боротьби за владу, конструюють штучні медіа-події задля маніпуляції громадською думкою. Медіатизація є глобальним процесом, але на пострадянському просторі її поширення є

катастрофічним. Дійсно, у демократичних країнах вплив медіатизації, якщо не нівелюється повністю, то пом'якшується усталеними політичними традиціями, потужним громадянським суспільством, демократичними інститутами та сформованим простором національних та класових ідентичностей. Навпаки, для українського суспільства, медіатизація становить суттєву загрозу – від зовнішньої інформаційної експансії (особливо з боку рф – країни-агресора) до олігархізації медіа (яку досі не подолано).

Маємо ситуацію, коли, за визначенням Т. Кузьо, процес формування громадянського суспільства та національної ідентичності не завершено (хоча, безумовно, широкомасштабна збройна агресія рф значно прискорює цей процес), а політичні еліти балансують на межі суспільного блага, яким вони готові пожертвувати задля реалізації власних приватних інтересів [3].

У контексті медіатизації політики це означає утворення «гібридної» медіаполітичної системи та її штучну підтримку протягом усіх років Незалежності України. При цьому, масмедіа як пострадянський інститут продовжує чинити опір демократизації.

У цьому, щоправда до 24 лютого 2022 року, представники масмедіа були абсолютно спільні з автократами, олігархами та популістами, які «...готові виплеснути дитину разом з водою, аби зберегти владу і власність. Маніпуляції зі ЗМІ, спекуляції на тему збройного конфлікту, депрофесіоналізація уряду й ігнорування соціальної політики – усе це використовується для компрометації демократичних реформ... Одним з факторів, що перешкоджають транзиту, є відсутність традицій інституційної взаємодії. Дійсно, за радянських часів не було незалежних від партійного керівництва КПРС гілок влади –

законодавчої, виконавчої, судової тощо. А значить, і їх публічної та правової взаємодії» [4].

Про це не можна забувати сьогодні, під час війни, але так само не можна пробачати цій олігархічно-авторитарній медіаполітичній системі усі роки маніпуляцій та дискредитації демократичних інститутів, зокрема – інституту масмедіа.

Погодимось із наступним: «дискурс медіа... обертається навколо медіа-скандалів. Дебати стали табу у вітчизняному медіадискурсі навіть під час електоральних змагань. Не кажучи вже про відсутність у політичному дискурсі раціональних дебатів щодо полісу – проблем безпеки, економічної та соціальної політики, європейської інтеграції тощо... політичний дискурс став простором спрощеного сприйняття реальності, місцем емоційного шантажу громадян із боку журналістів та експертів» [1].

Відповідно, технології управління медіаполітичною системою застосовувались задля гальмування демократизації у двох напрямках. По-перше, задля маніпуляції суспільною свідомістю у вертикальній комунікації із суспільними групами. По-друге, у горизонтальній маніпуляції всередині медіаполітичної системи з метою недопущення свободи слова, утворення незалежних медіа. Таким чином, медіатизація політики спричиняє спрощену модель політичної реальності, робить наголос на сенсаційності політичної інформації, медіа-скандалах та штучному конструюванні медіа-подій. На шляху демократизації медіаполітичної системи масмедіа мають стати агентом змін, адже вони залишають спроможними визначати правила публічності та порядок денний влади, формулювати суспільний інтерес тощо.

Список використаних джерел:

1. Яковлев, Д. (2021). Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. № 26. С. 82-87. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.910>

2. Krotz, F., & Hepp, A. (2011). A concretization of mediatization: How ‘mediatization works’ and why mediatized worlds are a helpful concept for empirical mediatization research. *Empedocles: European Journal for the Philosophy of Communication*. 3(2). P.137-152

3. Kuzio T. (1996). National Identity in Independent Ukraine: An Identity in Transition. *Nationalism and Ethnic Politics*. Vol. 2, no. 4. P. 582–608

4. Yakovleva, L., & Yakovlev, D. (2020). Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2(4). P. 582-608.

УДК 321:94(477)

Ляшенко О.О.

*кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу
етнополітології*

*Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України*

**Взаємодія національно-громадянського та
етнічного і державний устрій: досвід Західної
України.**

**Interaction of national-civil and ethnic and
state system: the experience of Western Ukraine.**

*У статті досліджено досвід взаємодії
національно-громадянського та етнічного на
теренах Західної України у такому просторі
інтерації, як державний устрій. З'ясовано, що
«Галицька асамблея» відіграла значну роль як одна з
провідних рушійних сил національно-державного
самовизначення України. Натомість
автономістські прагнення представників
політичного русинства та угорської*

етноспільноти на Закарпатті зосереджувалися на підкресленні окремішності регіону від решти держави та фіксації такої окремішності у державному устрої України.

Ключові слова. *Державний устрій, автономія, Галичина, Закарпаття, референдум.*

The article reveals the study of the experience of the national-civil and ethnic groups interwork on the territory of Western Ukraine in such a space of interaction as the state system. It has been established that the «Galician Assembly» played a significant role as one of the leading driving forces of national-state self-determination of Ukraine. Instead of the autonomist aspirations of the representatives of political Ruthenism and the Hungarian ethnic community in Transcarpathian region focused on emphasizing the separateness of the region from the rest of the state and fixing such separateness in the state system of Ukraine.

Key words. State system, autonomy, Galicia, Transcarpathia, referendum.

Постановка проблеми. Держава, як особлива територіально-політична організація, є основним суб'єктом просторових політичних відносин, який забезпечує безпеку і єдність суспільства та репрезентує загальносуспільні інтереси. Етнонаціональний чинник проявляється як у формуванні території держави, її зовнішніх кордонів, так і у внутрішній територіальній організації державної влади і місцевого самоврядування, тобто – державного устрою. У процесі взаємодії території і етнополітичних суб'єктів (держави, державоформуючий етнос, етнонаціональні меншини) внаслідок різних обставин можуть виникати етнополітичні конфлікти. При цьому їх завершення зазвичай супроводжується суттєвими територіально-політичними перетвореннями – тобто позначаються

на державному устрої.

Прийняття у 1990 р. Декларації про державний суверенітет України та Закону «Про економічну самостійність Української РСР» започаткувало формування в Україні основ власної політико-правової системи та механізмів звільнення республіки від тиску союзного центру – тобто вплинуло на державний устрій як СРСР, так і УРСР. Перехідний період, пов'язаний з виходом республіканських органів влади з-під союзної опіки, супроводжувався елементами суспільно-політичної дестабілізації, включаючи й етнополітичний її компонент. В Україні (на той час) вдалося уникнути найбільш небезпечних ризиків, пов'язаних з трансформацією системи організації влади. Разом з тим з конфліктопродукуючими діями окремих етнополітичних суб'єктів владні структури України зіткнулися ще до отримання країною суверенного

статусу, а надто – в процесі його утвердження.

Не лише Південь (зокрема Крим) і Схід України стали ареною етнополітичного напруження та конфліктопродукуючих дій етнополітичних суб'єктів, спрямованих на зміну державного устрою України. Таким регіоном була й Західна Україна, зокрема, Галичина і Закарпаття. Йдеться про досвід «Галицької асамблеї» та спробу автономізації цілої Закарпатської області, а також ініціативи з утворення у її межах угорської автономії.

Метою статті є дослідження процесів етнополітичної взаємодії національно-громадянського та етнічного у межах Західної України, що у той чи інший спосіб могли вплинути, впливали або й впливають нині на державний устрій України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження історичних, політологічних та етнополітичних аспектів автономістських рухів в

Україні, зокрема, у її західному макрореґіоні, представлені у працях С. Адамовича, В. Деревінського, М. Зана, С. Кобути, О. Майбороди, О. Мишанича, М. Панчука, В. Піпаша, О. Реста та інших. Також окремо слід відзначити колективні монографії співробітників Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України: «Закарпаття в етнополітичному вимірі» (2008 р.) та «Галичина в етнополітичному вимірі» (2017 р.).

Виклад основного матеріалу. Як би це парадоксально не звучало, та на початку 1990-х рр. ідеологи автономізації і федералізації українських південно-східних областей виправдовували свої ідеї прикладом Галичини – регіону, що на той час був рушієм відновлення української державності.

Наприкінці 1980-х рр. Галичина разом із Прибалтійськими республіками СРСР стала одним із локомотивів суверенізації на теренах конаючого

СРСР. 4 березня 1990 р. в УРСР відбулися вибори до Верховної Ради та місцевих рад. В радах трьох областей: Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської на виборах перемогли позапартійні депутати, налаштовані опозиційно до КПУ. Вперше в своїй історії комуністи опинилися в опозиції, але поки що на місцевому рівні [17].

Перші свої кроки демократичні ради здійснювали за унікальних для радянської історії умов: перебуваючи в політичному протистоянні з місцевими партійними комітетами Компартії України (КПУ), що на заході України втратили владу над радами, та з республіканськими й союзними партійно-державними органами, які ще намагалися контролювати ситуацію загалом. Партійно-державні структури відразу почали інформаційну кампанію з метою дискредитувати облради Галичини, основним лейтмотивом якої був етнополітичний посыл про те, що на Західній

Україні – ненависники інших національностей [1; 13].

Водночас на рівні республіканського керівництва поглибилися внутрішні протиріччя по лінії взаємин між Верховною Радою та ЦК Компартії України, і в самій Верховній Раді між прихильниками Голови Ради Л. Кравчука (суверен-комуністами) та консерваторами (ортодоксами) лінії С. Гуценка. Національно-демократичні сили в цій ситуації могли стати союзником Л. Кравчука в рамках протистояння з партійною республіканською владою та відстоювання суверенності республіки перед союзним центром, особливо після ініціативи М. Горбачова провести 17 березня 1991 р. референдум щодо перспектив збереження СРСР. Саме в контексті цих тенденцій суспільно-політичного розвитку слід розглядати скликання «Галицької асамблеї» [14, с. 23].

Крім того, можна вважати, що прототипом

цього утворення послуговувала Балтійська асамблея, скликана 13–14 травня 1989 р. в м. Таллінні як спільне засідання керівних органів Народного фронту Естонії, Народного фронту Латвії та Литовського руху за перебудову «Саюдіс». Після перемоги демократичного блоку на виборах до місцевих рад у трьох західноукраїнських областях В. Чорновіл почав використовувати прибалтійський досвід в українських політичних умовах [6, с. 141–142]. Саме В. Чорновіл ініціював спроби координації роботи органів влади галицьких областей. Зрештою ці зусилля реалізувалися у скликанні 16 лютого 1991 р. спільної сесії облрад Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей, яка й отримала назву «Галицька асамблея».

Одним з гострих питань політичного життя України і особливо Галичини наприкінці 1990 р. – на початку 1991 р. було питання підписання нового

союзного договору і проведення стосовно цього союзного референдуму. У Верховній Раді УРСР питання про всесоюзний референдум стало предметом дискусій. Єдності з цього питання не було навіть усередині комуністичної більшості, не говорячи вже про національно-демократичну опозицію (яка, до речі, значною мірою складалася з обранців від Галичини), яка відразу піддала критиці рішення про проведення всесоюзного референдуму. Серед комуністичної більшості лінія поділу проходила між «комуністами-консерваторами» та «суверен-комуністами».

Завдяки об'єднанню голосів демократичної опозиції та «суверен-комуністів» 27 лютого 1991 р. Верховна Рада УРСР ухвалила компромісне рішення провести одночасно з загальносоюзним референдумом 17 березня 1991 р. республіканське опитування населення для з'ясування думки українців щодо суті майбутнього Союзу. Додаткове

республіканське запитання було сформульоване так: «Чи згодні ви з тим, що Україна має бути у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік на засадах Декларації про державний суверенітет України?» [21].

Тим часом, позиція стосовно референдуму облрад трьох областей Галичини була набагато чіткішою і критичнішою. Учасники першої сесії «Галицької асамблеї» загалом схвально поставилися до ідеї винесення на референдум 17 березня 1991 р. республіканського запитання, яке спиралося б на Декларацію про державний суверенітет України. Водночас було ухвалене рішення «Про проведення 17 березня 1991 р. обласних референдумів», у якому пропонувалося винести на голосування наступне запитання: «Чи хочете ви, щоб Україна стала незалежною державою, яка самостійно вирішує всі питання внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечує

рівні права громадянина незалежно від національної та релігійної приналежності?» [1].

Серед українських регіонів майже в усіх понад половина учасників голосування дали схвальну відповідь на запитання всесоюзного референдуму. Виключення становили м. Київ (44,6%) та три області Галичини: Тернопільська (19,3%), Івано-Франківська (18,2%), Львівська (16,4%). Запитання республіканського референдуму жителі Галичини також підтримали менше, ніж решта регіонів. Лише в Івано-Франківській області на його запитання схвальну відповідь «Так» дали 52,1% опитаних (очевидно такому результату на Прикарпатті посприяло те, що напередодні самого голосування Івано-Франківська крайова організація Руху закликала підтримати «лінію Кравчука» [14, с. 28]), тоді як у Тернопільській – 35,2%, а у Львівській – 30,1%. Натомість на запитання обласних референдумів переважна більшість

учасників голосування дали схвальну відповідь «Так»: у Івано-Франківській області – 90%, у Львівській – 89,6%, у Тернопільській – 85,3%, сукупно по трьох областях – 89,3% [24]. Таким чином, волевиявлення щодо третього, галицького бюлетеня, стали своєрідною репетицією перед майбутнім голосування за Незалежність 1 грудня 1991 року. Адже на підсвідомому рівні закладалося розуміння голосувати «за», а не «проти», тобто протестні настрої скеровувалися в позитивне, конструктивне русло підтримки альтернативи старому. І у цьому теж була заслуга «Галицької асамблеї» [14, с. 28].

Отже, підсумки референдумів на Галичині засвідчили наступне: 1) неприйняття збереження СРСР; 2) відповідно, прохолодне ставлення до участі у новому союзі України навіть на засадах Декларації про державний суверенітет; 3) абсолютна підтримка повної незалежності України.

Тим часом влітку 1991 р. активізувався процес підготовки і підписання нового союзного договору – так званий «Новоогарьовський процес». «Галицька асамблея» активно протидіяла його реалізації в Україні, оскільки вбачала в цьому загрозу українській державності. Так, 16 червня 1991 р. на мітингу в Тернополі очільник Тернопільської крайової ради Руху Б. Бойко поставив питання про будівництво Української держави в межах Галичини: «Якщо підпишуть Союзний договір, змушені будемо ставити питання про Галицьку республіку» [1]. А 18 червня 1991 р. Координаційна рада облрад галицьких областей ухвалила Звернення до Верховної Ради УРСР [12]. У ньому говорилося, що Верховна Рада України не має правових основ для підписання будь-якого союзного договору, адже такими основами не можна вважати ні результати союзного референдуму, ні республіканського опитування, бо

воно не було альтернативним союзному, а тільки його варіантом.

Після провалу «путчу ДКНС» і за кілька днів після проголошення Незалежності України, 5 вересня 1991 р. у Тернополі відбулася друга сесія «Галицької асамблеї». В. Чорновіл у своєму виступі відзначив роль і місію Галичини: «Ми можемо пишатися тим, що саме Галичина під час путчу, тільки органи влади галицьких земель залишилися вірними справі демократії і свободи, і твердо і однозначно виступили в їх захист, і тому, вважаю, справа нашої честі зберегти роль Галичини як флагмана демократичних процесів в Україні, саме тут повинні бути сформовані концепція побудови Української держави, сформульовані основні принципи по магістральним напрямкам її побудови. Постійний політичний тиск Галичини повинен бути каталізатором діяльності республіканських органів влади, повинен спрямовувати їх на шлях

будівництва Української держави» [14, с. 29]. Втім, на цьому діяльність «Галицької асамблеї» як міжрегіонального об'єднання фактично припинилася.

Отже, «Галицька асамблея», безумовно відіграла значну роль не у якості прикриття відособлення від України, як це було з Кримом, Закарпаттям, Новоросією та Донбасом, а як одна з головних рушійних сил національно-державного самовизначення України. У перспективі вона могла стати прототипом розв'язання проблем розвитку регіонів держави, моделлю демократичних перетворень суспільства з акцентом на національний зміст.

Принципово інакше розвивалися події у сусідньому Закарпатті. Закарпатська область стала другою після Кримської, де в означений період було проведено місцевий референдум про надання окремого статусу у складі держави. Щоправда, на

відміну від Криму, його результати не були втілені у життя, хоча відповідні спроби час од часу робилися. Референдум на Закарпатті відбувся одночасно із Всеукраїнським референдумом про підтвердження Акту проголошення державної Незалежності України 1 грудня 1991 р. Також слід зауважити, що автономного статусу в області домагалися дві етнополітичні спільноти: так звані «русини» та угорці Закарпаття.

Збіг у просторі й часі таких факторів як загострення соціально-економічних проблем, зміна реального статусу етнічних спільнот в Україні після здобуття нею незалежності, поширення альтернативних поглядів на історію (що подекуди носили спекулятивний характер), реанімація проблеми національних інтересів, у тому числі й питання кордонів, у сусідніх постсоціалістичних країнах і Росії, становлення політичної системи, заснованої на принципах плюралізму і

багатопартійності – все це створило сприятливе підґрунтя для реанімації на Закарпатті ідей русинської окремішності та автономістських устремлінь [16, с. 216]. Вагомим чинником активізації русинського руху стало розгортання діяльності українських національно-демократичних сил.

Компартійна влада втрачала контроль над ситуацією в області. Тому, подібно до того, як у Криму комуністична і проросійська влада налаштовувала населення півострова проти кримських татар, на Закарпатті комуністи залякували жителів області «галицькими емісарами». Компартійні засоби масової інформації не могли приховати прагнення партноменклатури зупинити розвиток національної самосвідомості закарпатських українців, роздмухувати напруження і ворожнечу між Закарпаттям та Галичиною [8]. Очевидно, що центр координування подібної діяльності був за межами не лише Закарпаття, а й

України. Так, С. Адамович на основі аналізу архівних даних доводить причетність на цьому етапі до русинського руху саме КПРС, а не КПУ, посилаючись на виступ М. Волощука на засіданні Політбюро ЦК Компартії України 19 жовтня 1990 р., де він наголосив про свої попередні консультації з ЦК КПРС із цього питання [2, с. 21].

Активна підтримка ідеї автономізації області її комуністичним керівництвом – не єдине, що уподібнює Закарпаття і Крим. Ще один «збіг» стосується спроб обґрунтувати неправомірність, незаконність включення Закарпаття до складу УРСР та утворення Закарпатської області. Особливо активізувалася робота в цьому напрямку після прийняття Декларації про державний суверенітет України. 29 вересня 1990 р. ТКР ухвалило «Декларацію Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки» [5]. Декларація

містила тези про «незаконність» віднесення русинів до української нації, що дії Сталіна і його оточення з ліквідації у центрі Європи є незаконними, а також про необхідність врахування бажання корінного русинського населення Закарпаття щодо відродження своєї національності і статусу автономної республіки. Задля цього ТКР звернулося до Президента СРСР М. Горбачова, Президії Верховної Ради СРСР та Верховної Ради СРСР з проханням скасувати Указ Президії Верховної Ради СРСР від 22 січня 1946 р. про ухвалення Указу Президії Верховної Ради УРСР «Про утворення Закарпатської області в складі Української РСР» [31]. Натомість пропонувалося ухвалити новий указ про перетворення її на автономну республіку Підкарпатська Русь у складі УРСР.

Але планам з автономізації Закарпаття шляхом «законодавчого» скасування рішень про утворення Закарпатської області УРСР не судилося

здійснитися внаслідок невдалого путчу ДКНС 19-21 серпня у Москві та проголошення Верховною Радою УРСР Незалежності України 24 серпня. Русинські лідери та комуністична обласна влада були змушені шукати нових шляхів для реалізації своїх планів. Такий шлях полягав у отриманні автономії вже в умовах незалежності України через обласний референдум. Так, 1 жовтня 1991 р. на позачерговій сесії Закарпатської облради було розглянуто питання автономії області. Обговорення супроводжувалося запеклими суперечками. Дійшло до того, що постало питання про порушення територіальної цілісності вже самої Закарпатської області. На засіданні сесії було оприлюднено телеграму закарпатських гуцулів, у якій вони висловлювали рішучий протест проти проголошення автономії «Пудкарпатської Русі» та погрожували у разі її утворення провести референдум про відокремлення Закарпатської

Гуцульщини від Закарпатської області та приєднання її до Івано-Франківської [29]. Проміжне компромісне рішення у питанні автономії полягало у створенні комісії яка мала до 30 грудня 1991 р. вивчити і опублікувати свої висновки стосовно суті «статусу» Закарпаття в складі незалежної України. Лише після цього вже у 1992 р. облрада планувала повернутися до розгляду питання вже «статусу Закарпаття» із врахуванням висновків комісії[22; 7].

Однак корективи у ці плани внесла підготовка до проведення 1 грудня 1991 р. виборів Президента України та Всеукраїнського референдуму щодо незалежності України. 31 жовтня 1991 р., позапланово було скликано позачергове засідання VII сесії обласної Ради. Приводом стало звернення ряду депутатів з вимогою необхідності ухвалення рішення про проведення 1 грудня 1991 р. обласного референдуму із питанням про *автономний статус* Закарпаття [19]. Учасникам голосування на

Закарпатті пропонувалося відповісти на запитання «Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало статус автономної території, як суб'єкта у складі незалежної України і не входило в будь-які інші адміністративно-територіальні утворення?». Про коректність самого формулювання запитання влучно висловився О. Мишанич, який назвав його текст «по-єзуїтському складеним», оскільки до купи було зведено відразу три запитання на які потрібно було дати одну відповідь [18].

Крім цієї «троїстості» викликають запитання й використані визначення та що під ними слід розуміти з точки зору як це може відобразитися на державному устрої України. Насамперед це стосується визначення «статус автономної території» – ця територія передбачає статус області, республіки, краю чи ще щось? Далі, що передбачає визначення «у якості суб'єкта у складі незалежної України» – суб'єктами у складі України на той час

були визначені області та Кримська АРСР як виключення. І, нарешті, визначення «не входило в будь-які інші адміністративно-територіальні утворення». Із другого «підзапитання» логічно припустити, що мається на увазі у складі України. Та оскільки кожна з трьох частин запитання винесеного на референдум можна згодом трактувати по-своєму, або поза контекстом (а це, як свідчить досвід Криму, практикувалося постійно) на майбутнє відкривалися перспективи будь-яких маніпуляцій, у тому числі й щодо територіальної приналежності до України.

20 листопада 1991 р. Закарпаття відвідав Голова Верховної Ради і кандидат у Президенти України Л. Кравчук. Він заявив, що не проти проведення обласного референдуму, якщо у тексті бюлетеня обласного референдуму замінити слова «автономія» на «особлива самоврядна територія» [15]. Цього ж дня на позачерговій сесії облради

було ухвалено відповідне рішення. Тепер запитання звучало так» «Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало із закріпленням у Конституції України статус спеціальної самоврядної адміністративної території як суб'єкта у складі незалежної України і не входило в будь-які інші адміністративно-територіальні утворення?» [27]. Таким чином, це формулювання зводило нанівець референдум, оскільки втрачався його автономістський сенс, адже Закарпаття вже й так було самоврядним адміністративно-територіальним утворенням і це утворення у вигляді Закарпатської області вже було закріплено в Конституції.

У голосуванні на обласному референдумі взяли участь 82,7% виборців (у голосуванні Всеукраїнського референдуму і виборів Президента – 82,9%). За самоврядність Закарпаття проголосували 78% виборців, що взяли участь у голосуванні (за Незалежність України – 94,8%). У

розрізі районів найбільший відсоток «за» самоврядність Закарпаття дали Ужгородський (89,7%) і Берегівський (88,9%) райони, а найнижчий – Рахівський (54,1%), Міжгірський (59,4%) і Тячівський (61,2%) і Хустський (70,4%) райони. Вищий за середній по області відсоток підтримки самоврядності був зафіксований також у Великоберезнянському, Виноградівському, Воловецькому, Іршавському, Мукачівському, Перечинському, Свалявському районах та містах Ужгород і Мукачево [4].

Таким чином, прихильники автономії Закарпаття фактично зазнали поразки у справі референдуму. Попри це Закарпатська облрада на початку 1992 р. ухвалила ряд рішень, які були покликані у той чи інший спосіб якимось чином «розвинути» результати референдуму і хоч якось зафіксувати «особливість» Закарпаття у державному устрої України. Так, вже 24 січня 1991

р. облрада ухвалила звернення до Верховної Ради України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України» [26], у якому, апелюючи до результатів обласного референдуму, «у порядку законодавчої ініціативи» пропонувала змінити ст. 77 Конституції України доповненням «В Україні є спеціальна самоврядна територія Закарпаття», а також доповнити Конституцію України окремою главою «Спеціальна самоврядна адміністративна територія Закарпаття».

Також обласна Рада зайнялася розробкою проекту Закону України «Про спеціальну самоврядну адміністративну територію Закарпаття». Перший з них був підготований робочою групою під керівництвом заступника голови облвиконкому С. Устича [10]. Відповідно до нього спеціальна адміністративна територія Закарпаття визначалася «особливим суб'єктом адміністративно-територіального устрою України».

Серед іншого проектом Закону передбачалися такі «принципи спеціального адміністративного самоврядування»: недоторканість і неподільність території Закарпаття як невід'ємної складової частини України, невходження Закарпаття до будь-яких інших адміністративно-територіальних утворень, *національно-територіального* та культурного самоврядування та розмежування компетенції загальнодержавних органів та органів влади спеціальної самоврядної адміністративної території, що визначається даним Законом, і *відсутності прямої дії актів виконавчо-розпорядчих органів влади держави на території Закарпаття*. У законопроекті містилася окрема стаття про адміністративно-територіальний устрій Закарпаття, відповідно до якої його визначення відносилося до компетенції влади Закарпаття, а в місцях компактного проживання національних груп з волевиявлення більшості громадян даної

місцевості утворюються відповідні *національні адміністративно-територіальні одиниці*.

У відповідь на цей законопроект з'явився альтернативний, розробниками якого були представники національно-демократичного табору, зокрема, В. Зілгалов, Ф. Мишанич, П. Чучка та ін [9]. Відповідно до альтернативного законопроекту статус Закарпаття визначався на основі Конституції України, Законом України про місцеві Ради народних депутатів і місцеве самоврядування, (цим) Законом, нормативними актами України і Закарпаття. Альтернативний законопроект також містив статтю про адміністративно-територіальний устрій Закарпаття, у якому було сказано, що функціонування адміністративно-територіального самоврядування Закарпаття здійснюється на основі законів України і найширшого розвитку *культурно-національної автономії національних груп*.

Третій проект закону був розроблений

Асоціацією нерадикальних демократів (АНД) і затверджений на її розширеній раді 17 лютого 1992 р. Він мав назву «Про статус спеціальної самоврядної території Підкарпатської Республіки як суб'єкта у складі незалежної України. Про Конституцію Підкарпатської Республіки» [11]. Як видно із самої назви законопроекту (де йдеться не про Закарпаття, а про «Підкарпатську Республіку»), він насправді більш відповідав акту проголошення незалежної держави і був суголосним із найбільш радикальними цілями політичного русинства, а не стосувався визначення статусу краю в складі України.

Отже, з трьох законопроектів один умовно можна охарактеризувати як номенклатурно-автономістський, другий як умовно українсько-державницький, а третій – є квінтесенцією сепаратизму у його найрадикальнішому як для Закарпаття прояві. Крім трьох законопроектів було

також розроблено «Статут Закарпаття як спеціальної самоврядної адміністративної території України» [28]. Його авторами були доктор економічних наук М. Рушак та доктор фізико-математичних наук і секретар АНД І. Кривський. Цей статут був покликаний визначити зміст особливого статусу Закарпаття як невід'ємної складової частини України.

В результаті обговорення переважною більшістю голосів 6 березня 1992 р. був прийнятий законопроект, розроблений робочою комісією облвиконкому. Втім, органи державної влади України позитивного рішення з цього приводу не прийняли. По мірі включення закарпатської владної еліти до загальнодержавних процесів з її боку ідея адміністративно-територіальної автономії керівництвом області проголошувалася все рідше. Суспільна думка на Закарпатті також охолонула в питанні особливого чи автономного статусу. По

мірі включення Закарпаття у загальноукраїнські політичні процеси активісти русинського руху опинилися на маргінесі політичного життя області, оскільки питання автономії Закарпаття не цікавили жодну з провідних загальноукраїнських партій. Однак за будь-якої нагоди вони намагалися використовувати політичну кон'юнктуру у власних цілях.

Ще одним джерелом автономістських прагнень на Закарпатті була угорська етнospільнота. Угорська спільнота активно підтримала обласний референдум 1 грудня 1991 р. З метою практичної реалізації його результатів керівництво Берегівського району (у якому проживала більшість закарпатських угорців) розробило проект Закону України «Про Угорський автономний територіальний округ» [23]. Проект Закону визначав Угорський автономний територіальний округ (УАТО) як адміністративно-

територіальне утворення у складі Закарпатської області України, яке має особливий правовий статус, що ґрунтується на принципах: 1) національно-територіального та культурного самоврядування; 2) господарсько-економічної самостійності та права вибору її реалізації, самофінансування; 3) розмежування компетенції загальнодержавних органів та органів УАТО. Спеціальна норма проекту була присвячена гарантованому представництву Округу у Верховній Раді України та у Закарпатській обласній раді. Проект Закону був схвалений районною радою [25]. Однак наприкінці 1992 р. сесія обласної ради відхилила питання утворення автономного округу як таке, що недостатньо підготовлене.

Втім, правління ТУКЗ обрало нові методи боротьби за створення автономного округу: почало діяти через керівні кола Угорської Республіки. Саме тому під час україно-угорських переговорів

незмінно поставало питання про становище угорців Закарпаття та їх вимогу автономного округу.

У наступні роки на Закарпатті відбулися суттєві зрушення у задоволенні потреб національних меншин, внаслідок чого вимоги щодо утворення угорського автономного територіального округу стали звучати не так часто.

Починаючи з 2000 р. у ЗМІ набула розголосу ідея створення Притисянського району, що була висловлена у листі народного депутата України М. Ковача до Президента України Л. Кучми, радника Президента України В. Литвина, голови обласної Ради І. Іванчо. У ньому йшлося про те, що для повної реалізації прав та зберігання традиційного національного середовища громадян України угорської національності необхідне створення у складі Закарпатської області окремої адміністративно-територіальної одиниці – Притисянського району. Утворення нової

адміністративно-територіальної одиниці мало відбутися за рахунок включення до її складу населених пунктів Берегівського району, який припинив би своє існування, і сіл з угорським населенням, розташованих на прилеглих територіях Ужгородського, Мукачівського та Виноградівського районів. До Притисянського району були б віднесені 58 сіл, 94 населені пункти. Така пропозиція М. Ковача була неоднозначно сприйнята як населенням краю, так і органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями. Ряд керівників адміністрацій та органів місцевого самоврядування угорської меншини були обурені тим, що М. Ковач, не порадившись з ними, виніс зазначену пропозицію на розгляд громадськості та вищих органів виконавчої влади в Україні [3].

Втім, питання автономії як Закарпаття загалом, так і районів компактного проживання

угорців, не зникло зовсім у наступні роки час від часу спливаючи переважно під час виборчих кампаній різних рівнів. Вчергове питання угорської автономії помітно актуалізувалося під час реформи з укрупнення районів, проведеної у 2020 р. Рішення про утворення та ліквідацію районів було ухвалене постановою Верховної Ради України 17 липня 2020 р. [20]. Але особливо активна інформаційна кампанія стосовно питання угорського виборчого округу припала на час президентської передвиборчої кампанії 2019 р. в Україні. Йшлося про визначення окремого виборчого округу на території 4-х районів Закарпаття вздовж річки Тиса, де компактно проживають етнічні угорці, нібито з метою обрання нацменшиною свого представника у Верховній Раді. Вважалося, що створення окремого Угорського виборчого округу – це, по суті, початковий етап проекту створення Притисянської угорської автономії на території Закарпаття з

центром у місті Берегово.

Втім, принаймні у рамках реформи децентралізації і укрупнення районів, ці ідеї не було реалізовано. Найбільш імовірними причинами цього є вже згадане реальне скорочення чисельності угорської етноспільноти (його точні масштаби можна з'ясувати у рамках перепису населення), а також російська агресія в Україні. До речі, до 2013 р. ключовою темою російських інформаційних кампаній про Закарпаття був русинський сепаратизм. З 2014 р. наратив змінився: у центрі зусиль опинилися угорці. Російські федеральні ЗМІ розповідали про життя угорців у найзахіднішому регіоні України та їхні прагнення до автономії та відокремлення. Мовляв, подивіться, Закарпаття йде слідом Криму та Донбасу, а Україна – це failed state, яка за крок до розпаду, і врятувати її може лише федералізація [30]. Таким чином, «укрупнений» Берегівський район Закарпатської області зрештою

був визначений у межах Березівського і Виноградівського районів (плюс два вже згаданих угорських села з Мукачівського району).

Висновки. Державний устрій є одним із ключових просторів взаємодії національно-громадянського та етнічного (або етнонаціонального). Західна Україна у цьому сенсі є показовим макрорегіоном, адже саме на її теренах було як започатковано національно-державну консолідацію української (політичної) нації, так і одні з найбільш суттєвих проявів етнополітичного партикуляризму. У цьому контексті можна констатувати, що регіональне утворення, як «Галицька асамблея», відіграло значну роль не у якості прикриття відособлення від України, як це було з Кримом, Закарпаттям, Новоросією та Донбасом, а як одна з головних рушійних сил національно-державного самовизначення України. «Галицька асамблея» по суті виступала

антагоністом компартійної влади УРСР. У перспективі вона могла стати прототипом розв'язання проблем розвитку регіонів держави, моделлю демократичних перетворень суспільства з акцентом на національний зміст.

Інакший вектор мали автономістські ініціативи у сусідньому Закарпатті. Там вони були чітко орієнтовані на підкреслення окремішності, відмінності області і її населення від України і української нації. Причому з виразним етнополітичним акцентом. Закарпаття стало другою областю (після Криму) де було проведено референдум щодо закріплення особливого статусу в державному устрої України. Проведення у 1991 р. референдуму стосовно статусу Закарпаття не було ані виключно витвором активістів русинського руху, ані лише компартійно-номенклатурним проектом. Водночас, під впливом збігу політичних обставин та інтересів, ідея автономії об'єднала

політичних русинів, верстви, орієнтовані на комуністичні ідеали або Росію та угорську етнополітичну спільноту.

Успіх автономізації Криму і неуспіх аналогічної спроби зміни державного устрою України на Закарпатті має декілька пояснень. По-перше, у Криму більшість населення становили (етнічні) росіяни та зросійщені (а не просто російськомовні) українці. На Закарпатті ж, попри строкатість етнічного складу області, переважну більшість її населення становили українці, які навіть попри тривалий час існування поза межами України не втратили української самоідентифікації, і, що важливо, не дали себе переконати в протилежному ідеологам політичного русинства. По-друге, автономізація Криму відбувалася ще за існування Радянського Союзу, а Севастополь був головною базою Чорноморського флоту СРСР, тобто надзвичайно мілітаризованим регіоном.

Натомість спроба повторити кримський досвід на Закарпатті відбулася в принципово інакших політичних умовах та без присутності на території потужного військового угруповання невідконтрольного українській владі. Нарешті, по-третє, державна влада України, навчена досвідом автономізації Криму та користуючись більш сприятливими внутрішніми і зовнішніми умовами, зробила вірні висновки і «переграла» автономістів Закарпаття, не допустивши ще однієї «корекції» державного устрою.

Так само не увінчалися успіхом й ініціативи створення на Закарпатті угорської національно-територіальної автономії. Втім, це питання залишається у полі зору сусідньої Угорщини. Цілком імовірно, що у майбутньому відповідні зусилля можуть активізуватися з новою силою.

Список використаних джерел:

1. Адамович С. Галицька асамблея 1991 р.
URL: <http://194.44.152.155/elib/local/1619.pdf>;

2. Адамович С. Роль Комуністичної партії України в процесі становлення політичного русинства на Закарпатті. *Вісник Прикарпатського університету. Історія.* Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. Вип. 16. С. 17–28.

3. Відкритий лист Президенту України Л. Кучмі від народного депутата України М. Ковача. *Вісник Березівщини.* 2002. 12 лютого.

4. Відомості про кількість громадян, які відповіли «Так» при голосуванні на Всеукраїнському та загальнообласному референдумах (у процентах). *Новини Закарпаття.* 1991. 4 грудня.

5. Декларація Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу

автономної республіки. *Молодь Закарпаття*. 1990.
3 листопада.

6. Деревінський В. Діяльність В. Чорновола щодо утворення Галицької асамблеї. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2015. Вип. 39. С. 140-146

7. Дибя О., Комарницький В. Компроміс. *Новини Закарпаття*. 1991. 5 жовтня.

8. Довгей В. Від Бескидів до Катині. *За вільну Україну*. 1991. 2 лютого.

9. Закон України «Про самоврядне Закарпаття» (Проект). *Новини Закарпаття*. 1992. 22 лютого.

10. Закон України «Про спеціальну самоврядну адміністративну територію Закарпаття» (Проект). *Новини Закарпаття*. 1992. 1 лютого.

11. Закон України «Про статус спеціальної самоврядної території Підкарпатської Республіки як суб'єкта у складі незалежної України. Про

Конституцію Підкарпатської Республіки». *Новини Закарпаття*. 1992. 5 березня.

12. Звернення до Верховної Ради УРСР від Координаційної ради обласних Рад народних депутатів Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей. *Голос України*. 1991. 27 червня.

13. Іваничук Р. Не будьмо «малоросами». *За вільну Україну*. 1991. 5 лютого.

14. Кобута С. «Галицька асамблея» 1991 року: політичний проект чи спроба регіонального співробітництва?. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Вип. 19. 2011. С. 21–32.

15. Комарницький В. Леонід Кравук – на Закарпатті. *Новини Закарпаття*. 1991. 21 листопада.

16. Ляшенко О. Русинський партикуляризм у сучасній Україні: витоки, ідеологія, прояв. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних*

досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2008.
Вип. 37. С. 211–232.

17. Михайленко О. 25 років тому відбулися перші альтернативні вибори в новітній історії України. *ГалІнфо*. URL:
https://galinfo.com.ua/articles/25_rokiv_tomu_vidbulysya_pershi_alternatyvni_vybory_v_novitniy_istorii_ukrainy_190377.html

18. Мишанич О. Обережно – автономія! *Літературна Україна*. 1991. 21 листопада.

19. Піпаш В. Політичне протистояння на Закарпатті восени 1991 р. До двадцятиріччя Незалежності України. Ч. 4. URL:
<https://zakarpattya.net.ua/Blogs/87564-Politychne-protystoiannia-na-Zakarpatti-voseny-1991-r>

20. Постанова Верховної Ради України Про утворення та ліквідацію районів. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 33. Ст.235. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

21. Постанова Верховної Ради Української РСР Про проведення референдуму в Українській РСР 17 березня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. №12. Ст.129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/788-12#Text>

22. Про статус Закарпаття у складі незалежної України. *Новини Закарпаття*. 1991. 8 жовтня.

23. Проект Закону України «Про Угорський автономний територіальний округ». *Вісник Березівщини*. 1992. 22 лютого.

24. Рест О. Галицька репетиція української незалежності. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/103997>

25. Рішення XXIII сесії XXI скликання Березівської районної Ради народних депутатів від 28 квітня 1992 р. «Про проект Закону України «Про угорський автономний округ». *Вісник Березівщини*. 1992. 7 травня.

26. Рішення дев'ятої сесії обласної Ради народних депутатів від 24 січня 1992 року про звернення до Верховної Ради України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України». *Новини Закарпаття*. 1992. 30 січня.

27. Рішення позачергової восьмої сесії обласної Ради XXI скликання «Про зміни в тексті бюлетеня для голосування на обласному референдумі 1 грудня 1991 року. *Новини Закарпаття*. 1991. 21 листопада.

28. Статут Закарпаття як спеціальної самоврядної адміністративної території України (Проект). *Новини Закарпаття*. 1992. 27 лютого.

29. Телеграма. *Голос Марамороцини*. 1991. Листопад.

30. Тужанський Д. Непотрібна поступка: справжні та вигадані загрози «угорського району» на Закарпатті. *Європейська правда*. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/06/12/7110984/>

31. Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про утворення закарпатської області в складі Української РСР» (22 січня 1946 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3%D0%B0-01#Text>

УДК: 321:7:33

Івановский В.В.
аспірант кафедри політичних теорій
Національний університет
«Одеська юридична академія»

ЕКОНОМІЧНА ДЕМОКРАТІЯ: СУТНІСТЬ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Економічна демократія визначає розподіл суспільного блага за допомогою політичних інститутів, вона напряму стосується як економіки так і політики. З одного боку, економічна

демократія сприяє розвитку капіталістичних відносин із притаманними свободою підприємницької діяльності, повагою до приватної власності та концентрацією капіталу. З іншого боку, представники економічної демократії наголошують на необхідності перерозподілу капіталу між класами – від класу багатих до середнього класу. Один із найвідоміших сучасних дослідників феномену економічної демократії, С. Рінген зазначає, що ХХ століття було часом триумфу політичної демократії та, водночас, невдач економічної демократії [2] (Ringen, S. (2004). A distributional theory of economic democracy. Democratization, 11(2), 18-40).

В Україні, під час демократичного транзиту, темою суспільних дискусій стає проблема політичної демократії, відбувається активна боротьба за демократичні цінності у політиці, а ідея політичної демократії часто зводиться до

електоральної демократії. Натомість, як у політичному так і науковому дискурсах недостатньо уваги приділяється економічній демократії.

Дослідження економічної демократії дозволяє побачити джерело складнощів процесу демократизації в Україні – концентрацію капіталу в руках олігархів (олігархічного класу). Це є однією із головних проблем перехідного періоду в Україні. Навпаки, демократія передбачає панування більшості, тобто середнього класу. «Демократичний капіталізм» [1] є певним компромісом між класами, коли наймані працівники погоджуються із існуванням приватної власності та концентрацією капіталу у певних приватних осіб, натомість утворюючи дієві демократичні політичні інститути, які дозволяють ефективно перерозподіляти ресурси на користь більшості суспільства.

Якщо під політичною демократією розуміти правління в інтересах більшості, а владу більшості, у свою чергу, як справедливе політичне представництво панування середнього класу, то економічна демократія означає справедливий перерозподіл суспільного блага на користь середнього класу. Погодимось із тим, що «...демократія є правлінням середнього класу, а в основі економічної демократії знаходиться принцип рівної свободи. Компроміс між капіталізмом та демократією полягає у необхідності розподілу суспільного блага під наглядом політичної демократії, в інтересах середнього класу» [3].

Пошук оптимальної моделі економічної демократії у глобальному вимірі не завершено. Адже, задля справедливого розподілу суспільного блага, середній клас має контролювати не лише політичну владу, а й економічну. Капіталізм здатний забезпечити свободу, але він не сприяє

рівності. Економічна демократія покликана дати відповідь на один із головних викликів суспільного розвитку сучасної епохи. Йдеться про необхідність доповнення моделі політичної демократії, яка сприяє утворенню та справедливому розподілу суспільного блага моделлю капіталізму, як економічної конкуренції, що забезпечує індивідуальний розвиток та багатство.

Список використаних джерел:

1. Przeworski A, Wallerstein M. Democratic Capitalism at the Crossroads. *The Political Economy: Readings in the Politics and Economics of American Public Policy*. New York: Routledge, 1984. P. 335-348. DOI: [10.4324/9781315495811-25](https://doi.org/10.4324/9781315495811-25)
2. Ringen S. A distributional theory of economic democracy. *Democratization*. 2004. №11(2). P. 18-40.
3. Yakovlev D., Borovyk L., Diachenko, O. The voice of the middle class and economic democracy in

Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022.
№ 8(3). P. 220-227. DOI:
<https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-220-227>

УДК 323.212=004](477)

Карпо К. В.
*аспірантка кафедри
політології та державного
управління Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та розгортання процесів діджиталізації в усіх сферах функціонування сучасних суспільств є інноваційним за своїм характером та сприяє розширенню можливостей для демократичних політичних практик. Дані процеси осмислювалися в політичній науці в рамках ряду концептів е-демократії, що, з одного боку, дозволяє припустити,

що теорії е-демократії відображають певною мірою ідеалізований погляд на політичну спільноту, процес прийняття політичних рішень тощо, а з іншого, що під впливом інструментів е-демократії ідеальні моделі можуть змінюватися.

Від середини 1990-х років ліберальна модель демократії та нормативний індивідуалізм набувають дедалі більшого впливу у політичній науці. Відповідно, вікідемократія та прозора демократія як два концепти ліберальної демократії набувають все більшого значення. Ядром концепту вікідемократії є цифрові медіа, а громадяни постають як індивіди, що діють у кількох мережах, функціонують відповідно до принципів цих спільнот та зорієнтовані на децентралізовану організацію політичної участі. Причому остання набуває статусу інструментальної цінності, що сприяє автономізації громадянина та сприяє ухваленню більш ефективних політичних рішень.

Натомість концепт прозорості демократії поєднує механізми ліберальної демократії з механізмами прямої демократії, межа між якими є більш прозорою, що зумовлено можливістю громадянина обирати форму власної політичної участі – пряму чи делеговану. Перевагою прозорості демократії, на думку її прихильників, є можливість її використання як інструменту вирішення практичних проблем використання інституту компетентних делегатів (у міжвиборчий період) з метою покращення якості ухвалених рішень. Водночас необхідно наголосити, що концепт прозорості демократії на сьогодні залишається недостатньо теоретично розробленим.

Наукові дискусії щодо співвідношення використання категорій «е-демократія» та «цифрова демократія» засвідчують ще одну тенденцію в оновленні методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації

демократичного політичного процесу. На нашу думку, термін цифрова демократія (digital democracy) найбільш точно відображає сутність процесу діджиталізації демократії. Серед науковців, які концептуалізують поняття цифрової демократії, - К.Хакер та ван Дейк, які наголошують на тому, що цифрова демократія розширює можливості практикування демократії через доповнення традиційних політичних практик через ІКТ та СМС. Таким чином, політична участь засобами цифрової демократії означає поєднання віртуальних та традиційних інструментів.

У науковому дискурсі терміни «цифрова демократія» та «е-демократія» подекуди вживаються синонімічно, хоча, на нашу думку, поняття «е-демократія» є більш загальним (телебачення, наприклад, також були та є електронними), в той час як діджитал формат передбачає ширший простір та можливості для

технологічного розширення форм політичної участі.

У даному контексті трансформація досліджень політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного процесу відбувається і докола визначення потенціалу впливу інформаційно-комунікаційних технологій на якість е-демократії та політичної участі. Визначаючи вплив ІКТ на розгортання мобілізаційного потенціалу е-демократії, К. Хакер та ван Дейк наголошують: 1) ІКТ збільшують масштаб та швидкість надання / отримання інформації; 2) інтернет-мережа сприяє створенню нових політичних спільнот без державного втручання; 3) СМС створюють нові способи організації тематичних груп для обговорення та сприяють здешевленню витрат на поширення інформації; 4) СМС сприяє усуненню посередників (зокрема, партій, журналістів), які можуть викривлювати зміст інтересів громадян; 5)

громадяни здобувають більший вплив на формування порядку денного урядової політики; б) ІКТ та СМС забезпечують своєрідне маркетингове дослідження, що сприяє пришвидшенню реакції політики на занепокоєння громадян тощо. Опираючись на таке розуміння впливу ІКТ на розгортання мобілізаційного потенціалу е-демократії, ван Дейк пропонує виокремлювати низку ідеально-типових моделей, в яких визначаються ролі та наслідки впливу нових медіа на характер політичної участі. Запропоноване ним бачення сутності ідеально-типових моделей демократії дозволяє означити вплив системи цифрової політичної комунікації на оновлення зв'язку між функціями, формами та інструментами політичної участі. Відповідно до підходу названих авторів, межі використання ІКТ визначаються базовою моделлю демократії, підтримуваної політикумом.

Трансформація методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного процесу відбувається і довкола концептуалізації проблеми політичної мобілізації. Наявні механізми політичної мобілізації в умовах е-демократії: 1) поглиблюють цифровий розрив, який на сьогодні сформувався в усіх суспільствах, що зумовлено пріоритизації виключно діджиталізованих інструментів політичної участі дослідниками; 2) спрямовують на розуміння інтернет-платформ політичної участі як альтернативного простору участі (відповідно, додатковими до наявних публічних просторів та дебатів). На нашу думку, названі механізми політичної мобілізації не розкривають потенціалу е-демократії, який насамперед є стратегією її розвитку, а не пов'язаний функціонально зі зміною моделі демократії. Таким чином, вважаємо, що потрібно здійснювати накладання цифрових

інструментів політичної участі на апробовану та функціональну сукупність її форм, що дозволить визначити та обґрунтувати мобілізаційний потенціал нових, створюваних е-демократією форм політичної участі.

Отже, трансформація методологічних принципів дослідження впливу мобілізаційних практик на характер політичної участі зумовлена процесом діджиталізації демократії. Найбільш повно концептуалізація цієї проблеми здійснена ван Дейком, який цифрові мобілізаційні практики означає як механізм оновлення зв'язку між функціями, формами та інструментами політичної участі.

Лукіян Ю.
*магістр політології,
аспірантка кафедри
політології та державного управління
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2905-1912>

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗИ

Європейський Союз є унікальною міжнародною організацією, членство в якій відповідає стратегічним пріоритетам зовнішньої та внутрішньої політики України. Регулювання в сфері антикорупційної політики в ЄС на сьогодні має відповідні правові інститути, зокрема антикорупційна законодавча експертиза, система антикорупційного нагляду, моніторингу та контролю, антикорупційна оцінка фінансових контрактів і операцій, інституціоналізація протидії відмиванню нелегальних доходів тощо.

Оцінка масштабів руйнівного впливу корупції на політико-правові та соціальні-економічні системи держав-членів Європейського Союзу, стало однією з причин започаткування процесу стратегування в сфері антикорупційної політики,

розробки відповідних кодексів поведінки урядовців та державних службовців. В умовах посилення протидії корупції на міжнародному рівні в середині 1990-х рр., Європейський Союз посилив антикорупційну політику через ухвалення Конвенції про захист фінансових інтересів Європейського співтовариства і Союзу політику проти корупції. Ці документи стали основою для вироблення антикорупційних програм для всіх держав-членів ЄС та держав, що співпрацювали з Об'єднанням та мали стратегічні наміри набуття членства в ньому. Отже, від самого початку антикорупційна політика ЄС поширювалася не тільки на держави-члени та структури ЄС, а й передбачала поширення ухвалених підходів політичний простір держав-партнерів. Такий підхід зміцнився з прийняттям комюніке «Про загальну політику ЄС проти корупції» (2003 р.) [3], яке закликала привести у відповідність до спільного

європейського концепту внутрішню антикорупційну політику держав-членів та держав-партнерів.

На сьогодні, основою спільного європейського антикорупційного регулювання є складна система норм, до якої належать норми, що регулюють виявлення та реагування на протиправні цілі фінансових операцій та цивільно-правових угод, зокрема й фінансування тероризму, надання необґрунтованої матеріального переваги, відмивання доходів, які отримані злочинним шляхом, оскільки вони є суспільно небезпечними діяннями.

Антикорупційне законодавство ЄС має рекомендаційний характер, відтак має бути імплементоване до національного законодавства держав-членів Об'єднання. Попри те, що держави-члени мали більшість необхідних правових інструментів та інституцій для здійснення протидії

корупції, результати їх діяльності були визначені як недостатньо ефективні. Тому, в 2011 р. Єврокомісія прийняла антикорупційний пакет [1], який передбачав підготовку та оприлюднення Антикорупційної доповіді ЄС про заходи держав-членів в боротьбі з корупцією кожні два роки. Таким чином, з одного боку запроваджувалася система моніторингу антикорупційних заходів на рівні держав-членів ЄС, з іншого – здійснювалося стимулювання політичної волі національних урядів до більш активної протидії корупції та підвищення ефективності антикорупційної політики на всіх рівнях [2]. Однією з причин ініціювання системи антикорупційного моніторингу у форматі Антикорупційної доповіді ЄС було те, що: (1) Австрія, Німеччина та Італія не ратифікували Конвенцію Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію; (2) Австрія, Чеська Республіка, Естонія, Фінляндія, Німеччина,

Угорщина, Італія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Іспанія – додатковий протокол до Конвенції; (3) Данія, Німеччина, Ірландія, Італія, Люксембург, Португалія і Великобританія – Конвенцію про цивільно-правову відповідальності за корупцію; (4) Чеська Республіка, Німеччина та Ірландія – Конвенцію ООН проти корупції; (5) Кіпр, Латвія, Литва, Мальта і Румунія – Конвенцію ОЕСР про боротьбу з хабарництвом [2].

Антикорупційна доповідь ЄС стала особливим інструментом моніторингу, порівняно з тими, що вже були створені на міжнародному рівні, зокрема, GRECO та UNCAC, які довели свою ефективність в процесі прискорення інтеграції проблем, пов'язаних з корупцією, до політичного порядку денного на рівні національних держав. Однак, моніторингові інструменти GRECO та UNCAC мали особливості, що обмежували їх потенціал для ефективної антикорупційної політики

на рівні ЄС. Відтак, антикорупційна доповідь ЄС спрямовувалася на створення синергетичної єдності з вже існуючими механізмами та зосередження на *сліпих зонах* цих механізмів [2]. Розроблена система моніторингу кожного разу фокусується на обмеженому колі питань та передбачає наявність: (1) тематичного розділу (щодо конкретних аспектів протидії корупції в ЄС; (2) аналізу стану антикорупційної політики в державах-членах та рекомендацій щодо необхідності реалізації заходів на рівні держави-члена чи ЄС; (3) означення тенденцій на рівні ЄС, відображених в результатах досліджень Євробарометру та інших джерелах інформації про досвід протидії корупції в ЄС.

Оцінюючи необхідність запровадження системи Антикорупційних звітів як формату антикорупційного моніторингу в ЄС, тогочасна комісар з питань внутрішніх справ С. Мальмстрем зауважила, що «Антикорупційний звіт може

сформувати політичну волю до дій, даючи чітку картину антикорупційних зусиль і досягнень, а також вказати на невдачі і уразливі простори в 27 державах-членах ЄС» [2]. В лютому 2014 р. був опублікований перший звіт, в якому було підраховано, що корупція обходиться економіці ЄС в 120 млрд євро щорічно [4].

Отже, формування системи антикорупційного моніторингу в ЄС дозволяє здійснювати періодичну оцінку антикорупційних зусиль держав-членів, активізувати антикорупційні зусилля національних урядів, зміцнювати взаємну довіру між державами-членами, здійснювати обмін передовим досвідом, виявляти спільні тенденції, систематизувати данні на рівні ЄС, стимулювати дотримання вимог ЄС та міжнародних зобов'язань у протидії корупції. Запропонований механізм звітності ЄС створив ґрунт для наступних політичних антикорупційних ініціатив.

Список використаних джерел

1. European Commission. Commission fights corruption: a stronger commitment for greater results. Press release. June 2011. URL: <https://cutt.ly/mNiXYIa>
2. European Commission. Commission steps up efforts to forge a comprehensive anti-corruption policy at EU level. MEMO/11/376. Brussels, 6 June 2011. URL: <https://cutt.ly/WNiXST>
3. European Commission. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on a Comprehensive EU Policy against Corruption, COM(2003) 217 final. URL: <https://cutt.ly/HNiXHgW>
4. European Commission. EU anti-corruption report. URL: <https://cutt.ly/yNiXQBZ>

Новородовський В.В.

кандидат історичних наук
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

**ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ
СТАТУС І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Розглянуто особливості формування інститутів громадянського суспільства. Висвітлено тенденції правового врегулювання їхньої діяльності. З'ясовано місце інститутів громадянського суспільства у правовому полі. Визначено особливості функціонування громадських об'єднань в Україні, а також встановлено їхнє місце у державотворчих процесах, під час російсько-української війни. Аналізуючи наявні матеріали і наукові праці, висвітлено їхні перспективи розвитку у повоєнний період.

Ключові слова: *громадянське суспільство, громадські об'єднання, інституалізація, державна політика, державотворення.*

Peculiarities of formation of civil society institutions are considered. The trends of legal regulation of their activities are highlighted. The place of civil society institutions in the legal field is clarified.

The peculiarities of the functioning of public associations in Ukraine are determined, as well as their place in the state-building processes during the Russian-Ukrainian war. Analyzing available materials and scientific works, their development perspectives in the post-war period are highlighted.

Key words: *civil society, public associations, institutionalization, state policy, state formation.*

Чільне місце в державотворенні України займали громадські об'єднання, частина з яких почала свою діяльність ще в радянські часи. Усвідомлення власної відповідальності й важливості у процесах суверенізації спонукали окремі рухи, організації і товариства діяти, незважаючи на нерівні умови боротьбі з радянською системою. Зі здобуттям незалежності важливим питанням стало формування діалогу влади і суспільства, а відтак у потребі розбудови інститутів громадянського суспільства.

У зв'язку з євроінтеграційними перспективами України і суспільною активізацією населення в умовах російської агресії це питання актуалізується. Участь громадянського суспільства у захисті територіальної цілісності країни, безумовно стане однією з тем майбутніх досліджень. Інтеграція громадян України перед загрозою російської окупації, в незалежності від їхньої етнічної, релігійної належності, політичних вподобань, культурно-освітнього розвитку, є елементом національної стійкості українців, а отже й певною національною особливістю.

Важливим є вивчення досвід функціонування і взаємодії громадських об'єднань з державними органами влади і місцевим самоврядуванням. Формування суспільного діалогу необхідне для розв'язання нагальних питань держави. Нині існує потреба переосмислення механізмів співпраці для їхньої адаптації у повоєнному майбутньому.

Вивчення особливостей становлення і розвитку інституту громадянського суспільства, його взаємодії з державними органами влади, участь у громадсько-політичних процесах і перспективи подальшого розвитку в умовах сучасних внутрішньо і зовнішньополітичних викликів є головною **метою** цієї статті.

Безумовно формування громадянського суспільства в Україні є важливою тематикою наукових досліджень. У контексті діяльності громадських об'єднань це питання висвітлювали Г. Берченко [2], О. Зорич [8], М. Кармазіна [10], Н. Мороз [14], А. Орлова [19]. У сучасних реаліях питання розвитку інститутів громадянського суспільства актуалізується, зокрема у цьому контексті чільне місце займає вивчення феномену самоорганізації українського суспільства, особливо в умовах російської агресії.

Усвідомлення власної належності й здатність

нести суспільну відповідальність за політичні й державні процеси в умовах внутрішньо й зовнішньополітичних викликів є важливою ознакою громадянського суспільства [18, с. 183]. Фактично громадянське суспільство є самоорганізованою і саморегульованою сферою публічно-правових відносин у державі, сформоване вільними, рівними індивідами й об'єднаннями, які є визначальним чинником у розбудові демократично-правової держави [9]. Очевидно, участь громадян у громадсько-політичній діяльності, контроль за органами державної влади, ініціатива у державотворчих процесах й здатність брати відповідальність має більший синергетичний ефект при чіткій організації. Таким чином, інститути громадянського суспільства є важливою ланкою в комунікації держави із суспільством. Їхня діяльність є важливим елементом у формуванні громадянської ідентичності.

На думку Ю. Габерманса під громадянським суспільством слід розуміти активну частину громадськості, яка формує спільну ідею і репрезентує її у політичній сфері [13, с. 59]. У першу чергу воно має здатність консолідуватися задля досягнення певних цілей.

Термін «інститути громадянського суспільства» є досить поширеним і має декілька значень. Лише у 2008 р. постановою Кабінету Міністрів України № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» було унормовано дефініцію цього поняття. У 2015 р. було уточнено визначення терміну. Згідно з пунктом 2, чітко визначено, що «під інститутами громадянського суспільства слід розуміти громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їх об'єднання, благодійні і релігійні організації,

органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства» [20].

Формалізація громадянського суспільства у інститути є ознакою його зрілості, а це розкриває широкий спектр можливостей цілеспрямовано та ефективно реалізовувати і захищати власні інтереси. На думку Г. Берченка неінституалізовану масову активність не варто включати як складову громадянського суспільства [2, с. 8]. Через інституалізовані форми можливо якісно взаємодіяти з органами державної влади і місцевого самоврядування. Доречно відмітила О. Михайлова, зазначивши, що громадянська ідентичність є головним джерелом і чинником становлення інститутів громадянського суспільства. Важливим є спосіб інституалізації громадянського суспільства, адже цей процес дозволить зрозуміти наскільки

чутливими виявляться формальні структури до вимог громадян [13, с. 65].

Громадські об'єднання – це основний інститут громадянського суспільства, який діє у суспільних інтересах. Безумовно зростання кількісних і якісних показників їхньої діяльності є ознакою демократичного поступу, елементом взаємодії держави і суспільства й засобом контролю державних органів влади [11, с. 24]. Важливим є характер і напрями співпраці громадських об'єднань і держави. Вони завжди є двосторонніми і регулюються правовими нормами. Громадські об'єднання є не лише суб'єктами, але й об'єктами державної політики. Вони мають право брати безпосередню участь у будь-яких політичних кампаніях, а також можуть бути носіями законодавчої ініціативи в особі своїх фракцій чи депутатів, мають змогу делегувати своїх представників до державних органів влади тощо

[12].

У перехідних суспільствах діяльність громадських об'єднань є важливим елементом демократичного поступу. Країни, які довгий проміжок часу не мали демократичних традицій, потребують серйозних суспільних зрушень. Відсутність досвіду участі громадян, їх об'єднань у процесах державотворення сформувало уявлення про неможливість впливати на процеси, які відбуваються в державі. Усвідомлення вагомого значення громадянського суспільства у державотворчих процесах відбувалося у моменти політичних криз і соціального піднесення.

З проголошенням незалежності постала необхідність законодавчого закріплення діяльності громадянських об'єднань в Україні, оскільки від цього залежала ефективність взаємодії держави і громадянського суспільства. Таким документом був Закон України про «Об'єднання громадян» від 16

червня 1992 р., врегулював діяльність всіх об'єднань громадян на території України, встановлював норми їхньої діяльності й визначав напрями взаємодії їх з державними органами влади [22]. Водночас, держава мала сприяти розвитку громадської і політичної активності суспільства, створювати рівні можливості й умови для діяльності об'єднань громадян [24, с. 207].

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., закріплювала демократичний поступ України. Формування громадянського суспільства, здатність об'єднуватися для задоволення власних громадських, політичних, економічних, культурних, національних потреб і можливість захищати власні права є важливим атрибутом розвитку демократичного режиму. Згідно зі статтею 15 Конституції України суспільне життя «ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності», а стаття 36 гарантує «право на

свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [11]. Базуючись на цих положеннях розгорнули свою діяльність ряд об'єднань різного характеру. Процес їхньої інституалізації розпочався з 2008 р., коли Наказом Міністерства юстиції України було затверджено «Положення про єдиний реєстр громадських формувань» [23]. Хоча, мусимо визнати, ще до прийняття цього документу відбулися певні суспільні зрушення, які сприяли розвитку громадянського суспільства. Йдеться про вдалий досвід участі громадських об'єднань у захисті демократичного вибору населення України під час

Помаранчевої революції.

Наступним етапом стало прийняття нового Закону України «Про громадські об'єднання». На думку М. Кармазіної для громадських об'єднань, які функціонували на території України почала дещо змінюватися ситуація. Насамперед варто відмітити, що новим законом держава швидше окреслювала межі дозволеного для об'єднань ніж формувала умови для їхнього функціонування [10, с. 157]. Інститути громадянського суспільства стають дієвим чинником демократичного розвитку за умови конструктивного і соціально відповідального діалогу з державою у межах правового поля [9]. Держава має бути обов'язково зацікавлена у цій взаємодії, а також створювати всі умови для позитивного вирішення комунікаційних питань. Інакше, вона демотивує діяльність громадських об'єднань, що ослаблює суспільство і несе загрозу демократичного поступу. У

перехідному суспільстві, зокрема пострадянському, такі ризики є високими. Для цього було прийнято низку нормативно-правових актів, які впроваджували різні форми участі й взаємодії громадських об'єднань і держави. Зокрема, це Указ Президента України від 15 вересня 2005 р. № 1276 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1378 «Деякі питання забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, затверджена Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035, Порядок сприяння проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від

5 листопада 2008 р. № 976 та інші [9]. У 2010 р. КМУ прийняв постанову № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», закріпивши порядок консультацій з громадськістю і типове положення про громадську раду [21]. Саме громадські ради мали стати дорадчо-консультативними органами при міністерстві, іншому центральному органу влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, завдання яких полягало координації заходів, пов'язаних із забезпеченням проведення консультацій з громадськістю щодо формування та реалізації державної чи регіональної політики [5]. Тобто цей орган мав стати зв'язковою ланкою між громадянським суспільством і державними інститутами. Внесені зміни до документу упродовж наступних років суттєво не вплинули на його зміст і функцію. Чітко прописаний механізм дозволяв інститутам громадянського суспільства ініціювати

проведення консультацій з питань, які не включені до орієнтованого плану, надавати власні пропозиції і, таким чином, впливати на державну політику.

У 2012 р. Верховна Рада України оновила законодавчу базу, яка врегульовувала діяльність громадських об'єднань [7]. Закон України «Про громадські об'єднання» який відрізнявся від Закону України «Про об'єднання громадян» наявністю положень про сферу дії, спільну реалізацію громадськими об'єднаннями своєї мети тощо [26, с. 87–88]. Упродовж 2012–2022 рр. він зазнавав певних змін пов'язаних, у першу чергу із ситуацією в Україні (початок російсько-української війни 2014 р. і розгортання активної фази російської агресії в Україні у 2022 р.).

Важливими кроками розвитку інститутів громадянського суспільства стало затвердження указами Президента України Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського

суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації у 2012, 2016, 2021 роках [16; 17; 28]. Перша Стратегія хоч і затверджена В. Януковичем, втім вона стала важливим атрибутом у взаємодії між інститутами громадянського суспільства і державою. Щоправда, у цілому реалізувати її не вдалося через трагічні події 2014 р. Водночас, прийнятий документ у 2016 р. був більш удосконаленим варіантом попереднього. У ньому відображалася тенденція євроінтеграції України. Але її реалізація набрала рис формалізму через нестабільність політичних еліт, а отже документ потребував модернізації, з урахуванням цих особливостей. Порівнюючи їх А. Орлова відмічала, що у другій Стратегії розкрито механізм реалізації першочергових заходів [19, с. 73]. Затвердження указом Президента України Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки мала певні відмінності

від попередньої, але її реалізація опинилася під загрозою зважаючи на початок гострої фази російсько-української війни. Особливістю нової Стратегії є наявність очікуваних результатів її реалізації, порівняно з попередніми документами. Це дозволяє не лише зрозуміти ключові її завдання, але й спостерігати за успіхами і невдачами впровадження її положень у життя.

Фактично від перших років незалежності Україна створила умови для розвитку громадських об'єднань різного спрямування. Однак пострадянське суспільство було досить інертним і не використовувало сповна гарантоване державою право на об'єднання. Свідченням цього є низький рівень участі громадян у громадсько-політичній діяльності й відповідно довіри до них, особливо серед молоді [29]. Якщо проаналізувати дані національних щорічних моніторингових опитувань, то можемо помітити певну тенденцію зростання і

зниження довіри населення до громадських об'єднань. Зростання припадає на період кризових явищ в Україні, зокрема після подій Революції Гідності й початку російсько-української війни [27]. Далі відбувається зниження [27], що обумовлюється рядом чинників, зокрема апатією суспільства, втомуою від воєнних дій на Сході України, дискредитацією благодійних і волонтерських організацій тощо. Незважаючи на це, рівень довіри до громадських, волонтерських організацій, добровольчих батальйонів була вищою ніж до державних інститутів [6, с. 79]. Порівняно з 2015 р. довіра до волонтерів знизилася з 74 до 60 % у 2020 р. [18, с. 189]. Початок нової фази російсько-української війни зумовив з одного боку активізацію й самоорганізацію українського суспільства і чергового сплеску довіри населення до інститутів громадянського суспільства. Безумовно це питання стане актуальним для дослідників у

найближчому майбутньому. У свою чергу, оцінюючи ситуацію, відмічу потужну консолідацію, а її чинником стала російська загроза. Відбувається зростання громадянської ідентичності серед населення України (з 75 % до 98 % згідно з даними дослідження соціологічної групи «Рейтинг») [3]. Тобто незалежно від етнічної, релігійної, партійної чи іншої належності, все більше населення України усвідомлює себе українцями (громадянська ідентичність – прим. В. Новородовський).

Після 24 лютого 2022 р. громадські об'єднання, отримали чергову нагоду інтегрувати навколо себе однодумців, з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації. Фактично з цього моменту настав новий етап розвитку інститутів громадянського суспільства України, який характеризувався здатністю самоорганізації і діяльності певних груп населення в умовах воєнного стану. Аналізуючи перший місяць

активної фази російсько-української війни у 2022 р. ми спостерігаємо значну активізацію українського суспільства, їхню консолідацію для вирішення ряду завдань. Як і в 2014 р. громадські, волонтерські організації, рухи, добровольчі формування створили «інструментальний ресурс», який сприяв державним інститутам у виконання своїх безпосередніх функцій в умовах воєнного стану. Щоправда на відміну від 2014 р., у 2022 р. держава була готова використати монопольне право на застосування сили, створила всі умови для функціонування військових адміністрацій тощо. У цьому випадку інститути громадянського суспільства стали допоміжним елементом у забезпечення захисту і безпеки населення України, державного суверенітету, територіальної цілісності й незалежності.

Безумовно, здатність до швидкої і рішучої самоорганізації суспільства, з метою захисту від

зовнішніх і внутрішніх загроз і викликів, формує перспективу розвитку громадянських інститутів, які можуть виступати як суб'єктом, так і об'єктом державної політики. Нині сформована потужна мережа громадських об'єднань, у тому числі національних, волонтерських організацій, добровольчих формувань, які злагоджено взаємодіють в умовах воєнного стану. Чи буде дієвою така форма співпраці у мирний час? Цілком реально, за умови, якщо політичні діячі, партії будуть знаходити консенсус у вирішенні гострих суспільно-політичних питань, не використовуватимуть методи маніпуляцій, зокрема у етнонаціональному, мовному, релігійному питаннях і не використовуватимуть активні громадські, волонтерські, добровольчі рухи для формування власного рейтингу. З іншого боку вони мають створити власний кадровий резерв, який готовий буде ефективно змінити у найближчому

майбутньому нинішній актив організацій. Держава, врахувавши досвід роботи громадських об'єднань, має удосконалити відповідно законодавство й вибудувати оптимальні умови співпраці.

Отже, формування інститутів громадянського суспільства було досить складним процесом, який обумовлювався поступовим трансформаціями в Україні. Перехід від пострадянського до більш європейського формату розбудови державних і громадських інститутів зумовлювало з одного боку суспільну конфронтацію (між прихильниками змін і старих, радянських порядків), а з іншого формувало підґрунтя для демократичного поступу. Створення оптимальної законодавчої бази, яка врегульовувала б діяльність громадських об'єднань мало лише прискорити перетворення суспільства. Упродовж тривалого періоду держава сформувала законодавчу і нормативно-правову базу, яка визначала поняття, статус громадських об'єднань. В умовах російсько-

української війни 2014 – 2022 рр. відбувся сплеск активності суспільства. Фактично вдалося частково реалізувати потенціал, але у подальшому держава і громадські об'єднання мають спільно виробити механізм співпраці, який дозволить зберігати високу активність населення у вирішенні у розв'язанні державотворчих питань.

Список використаних джерел і літератури

1. 2020 індекс сталості організацій громадянського суспільства. Звіт по Україні. URL: https://drive.google.com/file/d/1QGzzMczF56w8Vv_sIjSsvw9wBHhRULyK/view
2. Берченко Г. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні. Автореф дис ... канд. юр. наук. Спец.: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Харків, 2012. 22 с.
3. Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022). URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vo>

smoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html

4. Гаврилюк К. Діяльність громадських організацій із врегулювання політичної кризи в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2016. 3-4 (83-84). С. 274–287.

5. Громадська Рада. URL: <https://mspu.gov.ua/dlya-gromadskosti/gromadska-rada>

6. Державне політичне правління і національна єдність: аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 248 с.

7. Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. «Про громадські об'єднання» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

8. Зорич О. Громадянська ідентичність у фокусі громадських організацій. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в

сучасному українському суспільстві / Колективна монографія. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 89–117.

9. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_20126

10. Кармазіна М. Оцінка вітчизняного законодавства, яке стосується громадських організацій. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці: аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. С. 156–176.

11. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

12. Майданник О., Руденко Н. Громадські об'єднання в Україні: характерні ознаки, класифікація, конституційно-правове регулювання.

URL:https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Maid_2014_1.pdf

13. Михайлова О. Громадянська ідентичність в деліберативному концепті громадянського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2014. Вип. 4(74). С. 56–70.

14. Мороз Н. Становлення громадянського суспільства незалежної України (1991–2010 рр.). Дис. канд. іст. наук. Спец.: 07.00.01 – Історія України. Дніпро–Миколаїв, 2018. 239 с.

15. Мороко В. Трансформація ідеї громадянського суспільства в діяльності політичних партій України, що входили до правлячих коаліцій у 1990 – 2000-і рр. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці: аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. С. 22–37.

16. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text>

17. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

18. Новородовський В. Новородовська Н. Феномен добровольчого і волонтерського руху в Україні в умовах російської агресії. *Трансформаційні процеси у пострадянських країнах: 30 років поступу до демократії*. Монографія. Переяслав (Київська обл.): ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Домбровська Я.М., 2021. С. 183–207.

19. Орлова А. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні:

динаміка змін. Актуальні проблеми державного управління. 2019. № 4 (80). С. 71–75.

20. Постанова Кабінету Міністрів України № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 5 листопада 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>

21. Постанова Кабінету міністрів України № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

22. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

23. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр громадських формувань: Наказ Міністерства

юстиції України № 2226/5 від 19.02.2008 р. URL:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1220-08>

24. Рафальський І. Національно-державне самовизначення України: внутрішні та зовнішні впливи. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 480 с.

25. Рафальський І. Роль неформальних громадських об'єднань у національно-державному самовизначенні України періоду перебудови в СРСР. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. №4 (78). С. 73–86.

26. Редзюк В. Молодіжні організації України в контексті суспільно-політичного життя 2004–2014 рр. Дис. канд. іст. наук. Спец.: 07.00.01 – Історія України. Переяслав, 2020. 227 с.

27. Результати національних моніторингових опитувань 1994–2018 років (Таблиці підготовлені доктором соціологічних наук М. А. Парашевіним).

URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2018.pdf>

28. Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012#Text>

29. Участь у політиці та громадському житті у молоді на останньому місці – соціолог. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/24752251.html>

УДК 323.1

Васюков О.Д.

*аспірант Інституту мистецтвознавства,
фольклористики і етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України*

**КАШУБСЬКИЙ РУХ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬЩІ:
ПРАКТИКИ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ
МОБІЛІЗАЦІЇ В МІНОРИТАРНІЙ СПІЛЬНОТІ**

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних практик етнополітичної мобілізації серед

кашубів Польщі. Кашуби – західнослов'янська міноритарна група, яка традиційно описувалась як етнографічна група поляків. Сьогодні в середині спільноти точиться гостра дискусія щодо можливого визнання кашубів етнічною меншиною Польщі. Спираюсь на аналіз окремих дискурсивних та перформативних практик етнічного активізму, автор показує, як учасники регіонального руху намагаються конструювати та утверджувати етнонаціональну ідентичність членів кашубської спільноти.

Ключові слова: кашуби, Польщі, етнічна меншина, ідентичність, активізм, етнополітична мобілізація.

Summary. This article is focused on the analysis of modern practices of ethnopolitic mobilization among Kashubians in Poland. Kashubians are West Slavic minority group that traditionally was regarded as ethnographic group of Poles. Today there is a heated

discussion on possible recognition of Kashubians as ethnic minority of Poland. Based on the analysis of several discursive and performative practices of ethnic activism the author shows how the actors of regional movement try to construct and maintain the ethnic and national identity of Kashubian community.

Key words: Kashubians, Poland, ethnic minority, identity, activism, ethnopolitic mobilization.

Національні рухи та етнічна ідентичність міноритарних спільнот у Центрально-Східній Європі традиційно викликають жвавий інтерес в академічному середовищі. Разом з тим, поява груп активістів, які закликають до перегляду усталених в регіоні етнонаціональних канонів, визнання певних етнографічних груп окремими народами чи національними меншинами, а також стрімке зростання кількості осіб, готових зараховувати себе до таких спільнот, потребує окремого розгляду. Данна стаття присвячена актуальній для сучасної

Польщі проблемі етнорегіонального активізму в Кашубії. Спираючись на матеріали тривалої антропологічної роботи, ми простежимо за практиками етнополітичної мобілізації, спрямованими на популяризацію та утвердження серед кашубів поглядів на свою спільноту як на окремий західнослов'янський народ.

Матеріал для даної розвідки збирався під час етнографічних експедицій 2019-2021 рр. в місцях розселення кашубів у кількох повітах Поморського воєводства Польщі (Картузький, Вейгерівський, Пуцький, Косцезький та інших). Основні методи збору матеріалів включали поглиблене напівструктуроване інтерв'ю з представниками етнічного активізму та включене спостереження в роботу місцевих етнічних організацій. Основним методом аналізу матеріалів є критичний дискурс аналіз. Теоретична рамка дослідження базується на конструктивістських теоріях етнічності (Ф. Барт [2,

с. 15-18], Р. Брубейкер [3, с. 47]) та модерністських теоріях націоналізму (Б. Андерсон [1, с. 29], Е. Гобсбаум [8, р.1]). При аналізі стратегій етнічного активізму ми також спирались на концепцію етнополітичної мобілізації, розвинутої Дж. Ротшильдом [10, р. 2] та Е. Аллардом [6].

Кашуби – це західнослов'янська міноритарна етнічна група, яка в політичному та науковому дискурсі Польщі традиційно зображувалась в якості етнографічної групи поляків. Незважаючи на наявність власної літературної традиції з сер. ХІХ ст., кашубська мова до кінця ХХ ст. описувалась як один з найбільш архаїчних та специфічних діалектів польської мови [7, s. 17]. Однак у 2005 р. кашубська мова була визнана окремою і отримала статус регіональної мови у Польщі. З того часу кашуби – це регіональна мовна спільнота. Згідно із переписом населення, сьогодні у Польщі проживає 233 тис. кашубів [11, s. 70], більша частина з яких одночасно

декларує дві національності – кашубську і польську. При цьому етнографи припускають, що у сучасній Польщі може проживати до півмільйона етнічних кашубів [9, s. 43]. Такі дані свідчать про високий рівень біетнічної ідентичності, характерної для більшості членів спільноти. Разом з тим, зростає кількість осіб, які вважають себе виключно кашубами з національності, в свою спільноту – окремим народом. Трансформацію звиклих моделей етнонаціональної ідентифікації фіксує і наша польова робота: *«Під час перепису я вказав себе як кашуба і поляка. Кашуб як перша національність, поляк як друга. Сьогодні я шкодую про це. Думаю, зараз я б так не вчинив. Наступного разу я вкажу себе тільки як кашуба»* (ч., 25 р.)

Дискурсивні стратегії презентації етнічності. Під час польової роботи ми зафіксували багату палітру думок активістів щодо визначення та характеристик власної спільноти.

Частина інформантів схильна вважати свою групу специфічною етнографічною групою поляків, що розмовляють окремою регіональною мовою: *«У нас немає почуття кашубської національності. І, незважаючи на те, що ми розмовляємо кашубською, ми – все одно поляки. Я не відчуваю, аби це було моєю національністю. Я не відчуваю, аби ми були окремим народом. Мені завжди казали, що я полька...».* (ж., 37 р.)

Часом інформанти намагалися уникати надання чітких етнонаціональних класифікацій себе та своєї групи, зображуючи власну етнічність як динамічне та мінливе явище, як баланс двох (або більше) складових частин, співвідношення між якими постійно змінюється: *«Взагалі... я боюся слова «народ»... Я боюся, що це може викликати тертя в суспільстві. Я намагаюся уникати таких дискусій. Я і кашубка, і полька одночасно...».* (ж., 36 р.)

«Я і кашубка, і полька одночасно... але, гадаю, зараз в мені кашубськості набагато більше, ніж п'ятнадцять років тому». (ж., 47 р.)

Але, зважаючи на предмет дослідження, нас в першу чергу цікавили погляди активістів, які підтримують визнання кашубів окремим народом та надання їм правового статусу «етнічна меншина»: *«Для мене кашуби – це народ... і... і етнічна меншина у Польщі. Думаю, ми маємо бути визнані як етнічна меншина». (ч., 25 р.)*

Окрім фіксації емних (внутрішньогрупових) практик національного самовизначення нас також цікавили аргументи та логічні ланцюжки, за допомогою яких інформанти обґрунтовують свої позиції. Аналізуючи вернакулярні способи опису власної етнічності, а також внутрішньогрупову рефлексію, можна помітити, як інформанти намагаються відшукати «об'єктивні» докази тому, кашуби – це народ. Так, починаються пошуки

історичного коріння нації, серед якого є місце і міфу про спільне походження, цілком конкретний образ батьківщини та уявлення про унікальну історію спільноти. Проілюструємо це рефлексією одного нашого співбесідника: *«Мені більш за все відповідає слово «народ». Ми народ, а отже маємо все те, що визначає народ. За моїм переконанням, це спільне походження, спільна доля і спільні... спільні цілі на майбутнє. І, по-моєму, у нас все це є. У нас своя історія, раніше в нас були свої держави, свої князі, які правили цими землями. У нас є своя спільна ситуація, своя мова, яка... за яку ми боремося в даний час.. і у нас є свої плани на майбутнє».* (ч., 28 р.)

Таким чином, активіст намагається віднайти те, що класик націоналізму Ентоні Сміт називав культурними ресурсами національної ідентичності [4, с. 70], де є місце своєму золотому вікові («раніше в нас були свої держави, свої князі») та

спільній публічній культурі («своя мова»). Разом з тим, помітно, як поруч з відверто есенціалістською риторикою, інформант намагається показати кашубів як «уявлену», «відчуту» (perceived) спільноту («спільна доля, спільні цілі, свої плани» і т.д.).

Якщо ж кашуби, згідно із поглядами таких активістів, є окремим від поляків народом, то вони мають повне право бути визнані як етнічна меншина у країні, що гарантується законом «Про етнічні та національні меншини...» від 2005 р. Більше того, факт невизнання кашубів у такому статусі демонструється такими активістами як доказ пригнічення спільноти у сучасній Польщі.

З одного боку, свої заклики щодо підвищення правового статусу активісти виправдовують недостатністю захисту лише мовних прав для утвердження за збереження групової ідентичності. Така критика стає особливо зрозумілою з огляду на

процес мовного зсуву, який полягає в інтенсивній втраті спільнотою рідної мови. Сьогодні більшість членів групи вже не володіє кашубською: *«Мабуть, якась дефініція групи необхідна... Але сьогодні кашуби як кашуби не існують. Є лише «спільнота, що розмовляє регіональною мовою». А у мене стільки знайомих, які роблять фантастичні речі... але вони не розмовляють кашубською. Згідно із правом... нашим законодавством, такі люди просто не існують. Кашуби – це не тільки мова».* (ж., 31 р.)

З іншого боку, як показують матеріали наших інтерв'ю, більшість активістів бачать у такому статусі втілення поваги до спільноти з боку держави. Саме символічний та емоційний аспекти в питанні визнання кашубів хвилює більшість наших співрозмовників:

«Це важливо для нашої свідомості. Це буде означати, що нам дозволяють бути на рівних з

поляками у державі» (ч., 44 р.)

«Такий статус дасть нам почуття власної гідності. Нас усіх багато років потрактували як громадян другого гатунку... як когось, хто гірший. Та ми вже в самих собі виробили таке почуття... наче ми в чомусь гірші». (ч., 28 р.)

Перформативні стратегії етнополітичної мобілізації. Наше зацікавлення перформативними практиками «втілення етнічного» зумовлюється бажанням прослідкувати за тим, як активісти, що так яскраво описують «уявлену спільноту» кашубів під час інтерв'ю та своїх публічних виступів, намагаються за допомогою своєї поведінки, матеріальних та нематеріальних символів зробити її «споглядалною», «відчутною», «наочною». Одним із найбільш очевидних способів втілення етнічності є конструювання та відтворення традицій. Термін «винайдені традиції» розробив Ерік Гобсбаум для означення практик ритуального та символічного

характеру, метою яких є прищеплення певних цінностей та норм поведінки шляхом постійного повторення [8, р. 1].

Одним із найбільш яскравих та популярних прикладів такої винайденої традиції у сучасній Кашубії є проведення щорічного З'їзду кашубів, які почали відбуватися з 1999 р.. Кожного року він проводиться в різних місцевостях Кашубії. З'їзд передбачає цілу серію культурних заходів, зокрема марш кашубів центральними вулицями міста, яке приймає його. Для участі в З'їзді кашуби з'їжджаються з найвіддаленіших куточків регіону, одягають народні костюми та репрезентують свої локальні громади як кашубам з інших регіонів, так і зовнішнім гостям, спостерігачам, журналістам. Головною метою акції є формування почуття спільності та солідарності серед кашубів. І, як показують результати спостережень, З'їзд досягає поставленої мети: *«Завдяки З'їзду я можу*

зустрітися із знайомими, з якими часто не бачуся через відстань... так, це почуття, що ти не сам. Це дуже важливо, коли ми живемо на відстані у 50 км. і більше... Це почуття збірності. На З'їздах я бачу, як нас багато... що ми, кашуби, - це сила».
(ж., 36 р.)

Іншим прикладом перформативної практики етнічної мобілізації є символічне маркування території, де проживають кашуби. Розглянемо, як це реалізується на прикладі встановлення двомовних дорожніх знаків, що дозволяє статус регіональної мови. З 2005 р. по всій Кашубії було розміщено більше 800 подібних табличок. Як показує польова робота, ця практика, поруч із винайденням «нових традицій» і пропагуванням декларації кашубськості під час перепису населення, є вкрай важливою стратегією спільноти для демонстрації етнічності як собі, так і зовнішній аудиторії (державі, владі, туристам,

подорожувальникам та ін.). Під час інтерв'ю інформанти зізнавались, як намагались використати своє членство в урядах місцевих гмін для виділення коштів на кашубські таблички.

Візуалізація кашубської топографії призводить до формування специфічного етноландшафту, який у свою чергу є важливим елементом етнорегіоналізму. За визначенням Ентоні Сміта, етнорегіоналізм є програмою послідовного ототожнення регіону з певною етнічною спільнотою: «Етнічні націоналісти не зацікавлені у землі самій по собі. Їх цікавить її культурний та історичний аспект. Територія їхнього проживання має бути перетворена в етноландшафт, особливий поетичний ландшафт, котрий слугує продовженням та уособленням характеру етнічної групи» [5, с. 129].

Створення подібного етноландшафту передбачає цілеспрямоване маркування території як

«етнічно кашубської». Кашубія не існує як окрема адміністративно-територіальна одиниця, тож виділяючи подібним чином свою територію, етнічні активісти досягають її перенесення з області виключно уяви членів малої етнічної групи в споглядальну реальність, візуалізуються її чіткі кордони. Нескладно помітити, наскільки глибоко це впливає на самопочуття членів спільноти: *«Не знаю, я коли їду кудись з теренів Кашубії і коли повертаюсь... то як же це класно (сміється)... Неначе потрапляєш у зовсім інше місце, в іншу країну... Це просто магія якась».* (ж., 43 р.)

Завдяки встановленню таких двомовних знаків активісти вибудовують своєрідну символічну межу, яка виділяє Кашубію на тлі «іншої Польщі». Однак маємо не забувати, що окреслення такої символічної межі не тільки відтворює вже існуючі етномовні кордони в регіоні, але й сприяє їхньому утворенню, кристалізації та подальшому

уявленню. Маркуючи певний простір як територію, на якій живуть кашуби, що розмовляють кашубською мовою, такі таблички, насправді, мало що нам кажуть про реальну мовну практику місцевого населення. Вони лише створюють образ, наше очікування щодо того, якою має бути мовна практика та етнічна ідентичність місцевих жителів. Так, символічний кордон не стільки розмежовує культурне різноманіття, скільки продукує його.

Тож наше дослідження показує механізм етнополітичної мобілізації серед кашубів сучасної Польщі. Шляхом маніпуляції символами етнічної культури кашубські активісти цілеспрямовано прагнуть до утвердження цілком конкретного образу своєї спільноти. Розглянуті у статті дискурсивні та перформативні практики етнополітичної мобілізації дозволяють нам глибше зрозуміти стратегії конструювання, утвердження та демонстрації ідентичності в цій слов'янській

міноритарній спільноті, а також збагачують наше уявлення про стратегії визначення та маркування новітніх етнонаціональних кордонів.

Список використаних джерел:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. Київ: Критика, 2001. 272 с.

2. Барт Ф. Этнические группы и социальные границы: Социальная организация культурных различий. Москва: Новое издательство, 2006. 198 с.

3. Брубейкер Р. Этничность без групп. Москва: ВШЭ. 2012. 408 с.

4. Сміт Е. Культурні основи націй: ієрархія, запові, республіка. Київ: Темпора, 2010. 312 с.

5. Смит Э. Национализм и модернизм: критический обзор современных теорий нации и национализма. Москва: Праксис, 2004. 466 с.

6. Allardt, E. Ethnic mobilization and minority resource. *Zeitschrift fur Soziologie*. 1981. №10. Pp.

427–437.

7. Fischer A. Lud polski: podręcznik etnografii Polski. Lwów: Zakład Narodowy Ossolińskich, 1926. 244 s.

8. Hobsbawm E., Ranger T. The Invention of Tradition. New York: Cambridge University Press, 2012. 320 p.

9. Mordawski J. Geografia Kaszub. Gdańsk: ZKP, 2018. 108 s.

10. Rothschild, J. Ethnopolitics: A Conceptual Framework. New York: Columbia University Press, 1981. 290 p.

11. Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Warszawa: Główny urząd statystyczny, 2015. 256 s.

Розділ II

Вибори та електоральні процеси в Україні та країнах Центрально-Східної Європи: глобальний і регіональний виміри

УДК 329.8

Міщук А.І.,

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри історії України
і методики викладання історії*

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

Міщук М.Б.,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри
політичних інститутів та процесів
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 1922, 1928

РОКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Серед основних принципів демократії, які
знайшли відображення в програмних документах

УРП-УСРП та практичній роботі її діячів варто виокремити наступні: виборність, розподіл влади та багатопартійність.

Виборність державних органів влади є характерною й необхідною умовою демократичного розвитку суспільства. Вона є цивілізованою, правовою формою завоювання й оновлення влади та являє собою демократичний спосіб формування персонального складу органів державної влади. Це добре усвідомлювали радикали, а тому й включили в свою програму таку вимогу: “Все мусить бути виборне: посли до державної ради, радні до краєвид рад, повітових рад і громадських рад” [3, с. 39].

Радикали першими у середовищі західноукраїнського політичного спектра висунули вимогу загального виборчого права. А в політичній програмі радикалів “Чого хоче Українська Соціалістично-Радикальна партія”, як і в резолюціях партійних з’їздів 1919 р. та 1923 р., а

також в проєкті редакційної колегії УРП від 1922 р. знаходимо такий постулат: “Вибори мусять бути тайні, рівні для всіх і безпосередні” [5, с. 17]. Однак в умовах окупаційного режиму реальне втілення цих вимог стало фактично нереальним.

Парламентські вибори мали відбутися 5 та 12 листопада 1922 р. [7, с. 37]. Представники УРП Л. Бачинський та І. Макух, хоча спершу й виступали за участь українців у виборах, однак погодились з думкою більшості членів Міжпартійної Ради. І вже 27 серпня 1922 р. на її засіданні рішення уряду ЗУНР про бойкот виборів було підтримане УНТП, УСДП, УХСП та УРП [2, с. 197]. Активну кампанію в цьому напрямі радикали проводили й на місцевому рівні: 17 вересня 1922 р. І. Макух з метою підтримки акції бойкоту виборів скликав в читальні “Просвіти” в Тлумачі віче за участю 300 осіб. Подібні віча відбувались і в інших місцевостях краю. Бойкот виборів у Галичині засвідчив

рішучість громадськості краю боротися проти польської окупації: “У Східній Галичині вислід виборів виявив непохитну волю подавляючої більшості населення цієї землі рішати самому про свою судьбу у своїй хаті ”, до того ж, “ наше селянство зложило іспит своєї політичної зрілості. В ту хвилю воно зрозуміло, що воно є членом великої пробудженої нації, якої судьба не вирішується по кутах на комірнім і на чужих рахунках” [1, с. 1].

У 1928-1930 рр. основна увага соціалістів-радикалів була зосереджена на парламентській діяльності. Передвиборні кампанії проходили за надзвичайно складних умов, що, у свою чергу, висувало на передній план питання консолідації національних сил.

Однак протиборство політичних сил в українському таборі, зумовлене складністю суспільно-політичної ситуації вихід з якої кожна

партія бачила по-своєму, перешкоджало їх об'єднанню. Переговори соціалістів-радикалів та націонал-демократів у листопаді-грудні 1927 р. були зірвані. У відповідь на пропозицію ЦК УНДО йти до виборів єдиним фронтом, УСРП висунула перед націонал-демократами вимоги (усунути від кандидування всіх осіб, які скомпрометували себе співпрацею з панівними класами, заздалегідь погодити з радикалами список своїх кандидатів та розірвати блок “з жидівською й німецькою буржуазією”), які виявились неприйнятними для націонал-демократів, що, у свою чергу, продемонструвало неможливість утворення спільного передвиборного блоку всіх державницьких сил [4, с. 9].

Одночасно соціалісти-радикали робили спроби створити блок лівих сил. Постанова Головної Управи УСРП від 26 листопада 1927 р. відзначала наступне: партія візьме участь у виборах

спільно з тими українськими соціалістичними і демократичними групами, які погоджуються з самостійницькою платформою соціалістично-радикальної партії [6, s. 26]. Члени УСРП провели переговори з Українською партією праці, однак, до об'єднання не дійшло. І лише з соціалістичною групою “Вперед” (праве крило колишньої УСДП, що гуртувалося навколо газети “Вперед”), групою безпартійних з Перемишля на чолі з В. Зубрицьким та групою волинян під проводом І. Власовського вдалось сформувати виборчий список №22 – “Виборчий блок українських соціалістичних селянських і робітничих партій”.

Польська влада активно проводила кампанію, спрямовану на істотне послаблення українського парламентського представництва, не гребуючи при цьому навіть арештами. Серед арештованих опинились такі відомі партійні діячі УСРП як С. Жук, О. Навроцький, М. Стахів та М. Матчак.

Вибори до сейму відбулися 4, а до сенату – 11 березня 1928 р. Згідно з даними польської офіційної статистики в округах Галичини – № 48-55 на користь поляків було подано 815 тис. голосів, в той час, коли українці одержали 922 тис. голосів (280 тис. голосів віддано на користь УСРП). На виборах 1928 р. соціалісти-радикали отримали друге місце з поміж українських політичних партій. До сейму від УСРП увійшло дев'ять послів з яких: сім – членів партії (Л. Бачинський (Станіслав), О. Когут (Станіслав), Д. Ладика (Тернопіль), М. Рогуцький (Самбір), П. Шекерик-Доників (Станіслав), К. Стефанів (Станіслав), С. Жук (Кременець)) та два – безпартійні: І. Власовський і В. Зубрицький [9, с. 60]. Варто відзначити те, що посла Ладику було обрано секретарем сейму.

На переговорах (17 й 24 березня 1928 р.) та нараді соціалістів-радикалів і націонал-демократів (26 березня) було запропоновано 3 шляхи спільної

роботи на сеймовому терені: 1) утворення спільного клубу; 2) спілка двох клубів із збереженням автономії кожного з них; 3) порозуміння при виборах президії сейму, сенату, голів парламентських комісій. УСРП погодилась тільки на третій варіант [8, s. 200]. Щодо сенату, то І. Макух увійшов до спільного клубу націонал-демократів та білорусів.

З цього часу парламентська діяльність стала основною формою політичної боротьби легальних українських партій.

Список використаних джерел:

1. До сучасного становища нації *Громадський голос*. 1922. 9 грудня. С. 1.
2. Зайцев О. Вибори 1922 року у Західній Україні. *Україна модерна*. Ч. 2-3 за 1997–1998 рр. Львів: ЛДУ ім. І.Франка, 1999. С. 194-206.

3. Право народу. Приступний виклад програми Української Соціалістично-Радикальної Партії (УСРП). Львів: Громада, 1926. 42 с.
4. Хто винен? Чому нема українського бльоку? *Новий час*. 1928. 16 січня. Ч. 6(458). С. 9.
5. Чого хоче Українська Соціалістично-Радикальна партія. Львів: Українська видавнича спілка “Громада”, 1926. 47 с.
6. Mniejszości narodowe w wyborach do sejmu I senatu w r. 1928. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 1928. 329 s.
7. Roszkowski W. Historia Polski 1914-1997. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 476 s.
8. Ukraińcy. *Sprawy narodowościowe*. 1928. № 2. S. 200.
9. Ukraińcy. Akcja wyborcza. *Sprawy narodowościowe*. 1928. № 1. S. 55-62.

УДК 328.132.7:321.74(470+571)+476 “20”

Москалюк М. Ф.

*кандидат політичних наук
доцент кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

**СУЧАСНІ АВТОРИТАРНІ ТЕНДЕНЦІЇ
ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ НА
ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ
(НА ПРИКЛАДІ РОСІЇ ТА БІЛОРУСІ)**

Анотація

У статті розглядаються компаративні особливості становлення інституту президентства в пострадянській Росії та Білорусі в контексті авторитарної еволюції політичних режимів обох країн. Особлива увага звернена на сучасні практики зміцнення президентської влади в руслі зростання авторитарних тенденцій її функціонування та ідеологічного обґрунтування.

Ключові слова: *інститут президентства,*

президентура, транзитивний політичний режим, авторитаризм, інверсійна демократія, керована демократія, неопатримоніалізм, рашизм, путінізм.

Інститут президентства на пострадянському просторі сформувався в контексті трансформаційних викликів сучасності, викликаних розпадом радянської політичної системи та створенням на її уламках незалежних держав. У Росії посада глави держави впроваджена в структуру вищих органів державної влади 24 квітня 1991 р. з одночасним прийняттям Закону "Про Президента РРФСР" та внесення відповідних змін до Конституції. Її інституюванню передував референдум 17 березня 1991 р, а перші президентські вибори відбулися 12 червня 1991 р. У Білорусі, де президентська посада була заснована найпізніше серед пострадянських країн, вибори президента вперше відбулися 10 липня 1994 р.

В обох країнах становлення президентських

інституцій здійснювалося одночасно з еволюцією домінуючих на пострадянському просторі транзитивних різновидів політичного режиму. У сучасній політичній науці немає загальноприйнятних підходів щодо їх типології. Вітчизняний дослідник В. Ляхович, аналізуючи проблеми демократичного транзиту в Росії та Білорусі, використовує термін “інверсійна демократія” як особливий тип політичного режиму, що активно та послідовно втрачає свої демократичні властивості. Специфікою його функціонування є фальсифікація виборів та маніпулювання громадською думкою задля пролонгації влади, масове порушення прав і свобод громадян, сильні особисті (диктаторські) позиції глави держави [9, с. 236-238].

Харківський політолог О. Фісун, характеризуючи недемократичні пострадянські різновиди політичних режимів, послуговується

терміном "неопатримоніалізм". Він виокремлює бюрократичний неопатримоніалізм як сучасний тип політичного режиму, властивий Росії та Білорусі. Його відмінною рисою є те, що держава управляється як приватне володіння (патримоніум) правлячих груп, які приватизують різні суспільні функції та інститути, роблячи їх джерелом власних приватних доходів [11, с. 11].

Загалом для вказаних країн, на думку української дослідниці О. Дудник, притаманним є посилення саме авторитарних тенденцій у функціонуванні їхніх політичних режимів [3, с. 215].

Низка політологів класифікувала політичний режим Росії в перші дві каденції В. Путіна (2000-2008 рр.) та Д. Медведєва (2008-2012 рр.) як "керована демократія". Характеризуючи особливості владної моделі путінського зразка, українська вчена М. Кармазіна виокремлює

володіння главою держави широкими, неконституційними, владними повноваженнями, систематичне урізання свобод, в тому числі ЗМІ, ув'язнення опонентів, викреслення легітимних кандидатів з виборчих бюлетенів, залякування і арешт лідерів неурядових організацій і послаблення впливу опозиційних політичних партій. Все це супроводжувалося персоналізацією президентської влади та сакралізацією особи президента. У масах формується образ В. Путіна як харизматичного та сильного лідера, захисника і рятівника російського народу. Власне така "самодержавна президентура" утверджується на імперському, антидемократичному та антизахідному ґрунті [5, с. 32 -35]. Для зміцнення своїх позицій правлячий режим трансформував російську партійну систему в умовно багатопартійну модель з монопольно правлячою бюрократичною "партією влади". А це, в свою чергу, сприяло перетворенню "політичних

партій з автономних структур громадянського суспільства на складовий елемент державного механізму і підконтрольний режиму інструмент політичного маніпулювання і протидії реальній опозиції” [9, с. 242].

Впроваджена ще Б. Єльциним в 2000 р. російська модель наступництва президентури забезпечила В. Путіну можливість бути главою держави в перші два терміни своєї каденції, без остраху та безболісно передати владу наступнику Д. Медведєву, пересівши в крісло прем'єр-міністра, а з 2012 р. за тією ж процедурою знову на два терміни легітимізувати себе на посаді президента. Як відомо Д. Медведєв ініціював розширення терміну президентських повноважень з 4 до 6 років. Вибори у цьому процесі персоніфікованого рекрутування інституту президентства згідно логіки окресленого політичного режиму відігравали фасадну роль функціонування демократії в країні.

Характерною рисою політичного режиму в Білорусі є також харизматична постать першого і станом на сьогодні єдиного президента країни – О. Лукашенка, який шляхом маніпуляцій і фальсифікацій результатів виборчих процесів, використання адмінресурсу, репресивних методів та конституційних змін 17 жовтня 2004 р., що зняли обмеження на кількість президентських строків зумів п'ять разів переобиратися на пост глави держави. На ініційовану владою листопадовому референдумі 1996 р. він домігся суттєвого розширення президентських повноважень. Не випадково у фаховому політологічному середовищі владна модель Лукашенка (як зрештою й Путіна) рядом дослідників характеризується як “політичний режим домінантного гравця” [4]. На думку В. Ляховича білоруський варіант авторитарної президентури стрімко еволюціонує “у бік латиноамериканських та азійських диктатур

розвитку” [9, с. 238].

Вагоме значення для ефективного функціонування авторитарної президентури Росії та Білорусі має державна ідеологія. У її білоруському варіанті вона опирається на ряд запозичень з радянського минулого, відзначення на державному рівні пам'ятних дат радянської епохи, збереження пам'ятників комуністичної доби тощо. Для сучасної Росії ідеологічним підґрунтям політичного режиму є рашистська ідеологія (термін “рашизм” від англ. *Russia* – вимовляється раша та італ. *fascismo* – фашизм). На думку політолога О. Кривдника, рашизм – це політична ідеологія путінського правлячого режиму кінця ХХ поч. ХХІ ст., яка базується на ідеї зверхності “російських співвітчизників”, їхньої “особливої цивілізаційної місії”, антидемократизмі й неоколоніалізмі радянсько-імперського типу, використанні православ'я як моральної доктрини та на

геоекономічних інструментах, у першу чергу, енергоносіях” [8]. Її невід’ємною характерною рисою є агресивна, експансіоністська політика Росії як на пострадянському (Грузія, Україна), так і євразійському (Сирія) просторі. Б. Дем’яненко розглядає рашизм як квазіідеологію російського пострадянського імперського реваншу [1, с. 35]. Його соціальну базу складають насамперед “ностальгуючі за розпадом СРСР, реваншистськи налаштовані суспільні верстви, для яких рашизм - це ідеологія московського імперіалізму, яку вони беззапеляційно сприймають. З іншого боку, ідеологію рашизму підтримує управлінська еліта та представники силового апарату, виховані в дусі енкаведистсько-кадебістських принципів та норм” [10, с. 59]. У цьому контексті термін “путінізм” застосовують для означення різновиду авторитарного політичного режиму, що сформувався в Росії на поч. ХХІ ст. у добу

глобалізації та інтернету [2, с. 243].

Охарактеризована модель президентури в авторитарних режимах сучасної Росії та Білорусі прагне будь-яким чином зберегтися, оскільки втрата президентських повноважень В. Путіним та О. Лукашенком ставить під сумнів їх подальше як політичне, так і напевне фізичне існування. Саме тому в цьому ланцюжку причинно-наслідкових зв'язків утримання влади цілком логічними виглядають заходи щодо її максимальної пролонгації. Насамперед мається на увазі конституційні поправки впроваджені в Росії Законом "Про вдосконалення регулювання окремих питань організації і функціонування публічної влади" від 14 березня 2020 р., що отримав підтримку шляхом всенародного голосування та відповідного референдуму в Білорусі (27 лютого 2022 р.). Попри формальне зменшення президентських повноважень, шляхом передачі

частини з них парламенту, президенти В. Путін і О. Лукашенко зберегли за собою основні важелі впливу, отримали конституційно забезпечені можливості для подальшого балотування через “обнуління” попередніх термінів. Ця норма у перспективі дозволяє В. Путіну залишатися на президентській посаді до 2036 р., відповідно О. Лукашенку – до 2030 р. Якщо в російському провладному політикумі відмовилися від ідеї створення нового наддержавного інституту, що домінував би над президентурою, в Білорусі з метою формалізації процедури вірогідного транзиту конституційно підвищили статус Всебілоруських Народних Зборів (ВНЗ). Цей колективний орган володітиме правом законодавчої ініціативи, зможе скасовувати рішення інших органів державної влади, оголошувати імпічмент президенту, пропонувати зміни до конституції, вводити надзвичайний та воєнний стан тощо. Тільки за О.

Лукашенком збережена можливість поєднувати посади президента та голови ВНЗ. А це дозволить йому залишатися на владному олімпі навіть після закінчення строків майбутніх президентських каденцій.

Прикметно, що конституційні реформи в обох країнах суттєво ускладнили (або унеможливили) доступ до президентства представників опозиції, насамперед тих, що виїхали за кордон. У новій конституції Росії ця норма забороняє претенденту на президентську посаду мати іноземне громадянство як на час виборів, так і в минулому. Перед балотуванням він повинен прожити в країні 25 р. [6]. У Білорусі кандидат в президенти повинен останні 20 р. проживати в країні та не мати посвідки на постійне проживання за кордоном [7].

Таким чином, порівняльний аналіз становлення та функціонування президентської влади в сучасній Росії та Білорусі засвідчив

неухильне зростання авторитарних тенденцій у її функціонуванні на тлі відповідного типу політичного режиму та збереження умов для подальшої пролонгації.

Список використаних джерел:

1. Дем'яненко Б. Рашизм як квазіідеологія пострадянського імперського реваншизму. *Studia Politologica Ukraino – Polona*. 2018. Випуск 8. С. 35 - 40.
2. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. “Путінізм” як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Випуск 2 (94). 2018. С. 241 – 257.
3. Дудник О. Трансформація інституту президентства в країнах СНД (2005 -2006 роки). *Політичний менеджмент*. 2007. Спецвипуск. С. 214 - 227.

4. Карасьов В. Перший рік Януковича: між вертикаллю та суспільством: URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/02/7/5887144/>.
5. Кармазіна М. Деякі особливості президентства на пострадянському просторі (1991 -2004 рр.). Політичний менеджмент. 2005. № 3. С. 28 - 41.
6. Конституция Российской Федерации: URL: <file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/0001202007040001%20>
7. Конституция Республики Беларусь URL: <https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/constitution>.
8. Кривдник О. Рашизм. Українська Правда. 18.05.2010. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2010/05/18/5050708/>
9. Ляхович В. Політичні режими Росії та Білорусі. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2011. Випуск 4 (54). С. 232 – 244.

10. Москалюк М. Ф. Рашизм і путінізм як сучасні ідеологія та практика російського політичного режиму. Актуальні питання науки, освіти та технологій в сучасних умовах: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 22 квітня 2022 р.). Полтава, 2022. С. 58 - 60.
11. Фісун О. Постсоветские неоптримониальные режимы: генезис, особенности, типология. Отечественные записки 2007. Том 39. № 6. С. 8 28: URL: http://philosophy.karazin.ua/en/kafedra/staff_pol/books/fisun/Fisun_O

Бучинська А. А.
*аспірантка Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України*

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ВПОДОБАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

На даний момент, на тлі повномасштабного, воєнного вторгнення росії на територію України,

обговорювати питання електоральних вподобань українського суспільства можливо недоречно. Проте, всі війни рано чи пізно закінчуються, а політичне життя суспільства неможливо поставити на паузу. Знаючи це, ряд політичних сил наполегливо намагається напрацювати свої політичні дивіденди та збільшити свою медійність. Все частіше лунають заяви окремих «експертів», лідерів думок та інших зацікавлених осіб про наміри брати участь у виборчих перегонах. На даний момент їх політична вага занадто незначна, але разом з тим, можна прослідкувати наростаючу зневіру в так званих «старих» політиках. Через це, вважаємо за потрібне проаналізувати динаміку суспільних уподобань та електоральних настроїв українського суспільства.

Відповідно до результатів соціологічного опитування, проведеного центром «Оперативна соціологія» наприкінці серпня 2022 року,

беззаперечним лідером з максимальним рівнем підтримки є В. Зеленський, адже якби вибори проходили найближчим часом, за чинного президента проголосували б 71,4% опитаних. В свою чергу, П. Порошенко очолює антирейтинг політиків. За нього в жодному разі не проголосували б 45,6% респондентів. Так як більшість політичних партій в Україні є вождиськими, то результати рейтингу топ політиків легко екстраполювати на показники підтримки очолюваних ними партій. Зокрема, партія «Слуга народу» лідирує серед респондентів, за неї свій голос віддали б 52,8% опитаних. Друге місце в рейтингу займає партія С. Притули «24 серпня», набираючи 14% прихильників. На третьому місці – партія «Європейська солідарність» з рейтингом 12,3%. Ряд інших партій не набирають більше 5% підтримки [1].

Характерним є той факт, що підтримка чинного президента та партії «Слуга народу» значно зросла після початку війни. За даними соціологічного дослідження проведеного соціологічною службою Центру Разумкова наприкінці січня 2022 року, за В. Зеленського проголосували б в першому турі лише 26% тих, хто мав намір брати участь у голосуванні та визначився з вибором. Партію «Слуга народу» мали намір підтримати 18,4% респондентів. Разом з цим, більшість опитаних віддали б свій голос партії «Європейська солідарність» - 25,2%, а за П. Порошенка проголосували б 24,2% опитаних [3]. Як бачимо, ситуація кардинально змінилась після початку війни.

Вибори завжди слугували маркером рівня довіри громадян до політичних лідерів та партій. Не дивлячись на те, що українське суспільство переживає один з трагічніших періодів в новітній

історії, наразі формується нова палітра політичних уподобань, в якій значно меншу роль будуть відігравати проросійські політичні сили, адже відтепер за рішенням РНБО в Україні заборонена діяльність 12 проросійських політичних сил [2].

Наразі, найбільший рівень підтримки та довіри має В. Зеленський. Це обумовлено тим, що інтереси більшої частини суспільства та дії влади співпадають. Разом з тим, можна відслідкувати показники значної втрати довіри до так званих «старих політиків». Їх спроби волонтерити та допомагати армії виглядають нещиро та зроблені з метою самореклами та піару. На фоні того, що майже кожен громадянин докладає зусиль до наближення перемоги, їхні потуги виглядають ницо. Відповідно до соціологічних досліджень, раніше популярні політики, чії імена були постійно в медіа просторі, зараз не набирають більше 2-3% підтримки. Разом з тим, на політичній арені

з'являються нові політичні актори, які проходять випробування війною. На даний момент зарано обговорювати предметно їх рівень довіри в суспільстві, проте, цілком ймовірно, що в найближчих виборчих перегонах їх імена ми зможемо побачити у виборчих бюлетенях.

Список використаних джерел:

1. Вибори в Україні. Оперативна соціологія, 2 вересня 2022. URL: https://ukraine-elections.com.ua/uk/socopros/opinion_poll_show/2085 (дата звернення: 18.10.2022)
2. В Україні остаточно заборонили 12 проросійських партій. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/22/7373035/> (дата звернення: 23.10.2022)
3. Електоральні орієнтації громадян України (січень 2022 р.). Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-sichen-2022r> (дата звернення: 22.10.2022)

Розділ III

Консолідація українського суспільства: етнополітичний та ціннісний виміри

Крисаченко В.С.

*доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу Науково-дослідного
інституту українознавства
МОН України (Київ)*

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ДИНАМІКА ПРІОРИТЕТІВ

***Анотація:** Консолідуючий потенціал суспільства залежить від цілої низки факторів. Серед них— плекання державної та рідної мови, наявність у народу спільної історичної пам'яті та архетипових цінностей, національної держави, спільної території проживання, культурних цінностей, економічних підвалин, національної (національних) релігій тощо. Толерантність має виступати як основа і механізм консолідації суспільства. Можливість і бажання почути один*

одного, врахувати бажання іншого, задекларувати власну особистісну позицію тощо – зрозуміло, у межах норм і правил суспільного життя, – акумулюють потенціал і можливості кожного з членів соціуму в сукупний продукт нового рівня, у нову системну цілісність. Ідеологія національного державотворення має бути динамічною системою визначальних принципів українського буття, котра завжди має сталий центр – національні інтереси країни та її громадян. У цьому контексті можна вести мову про певні етапи парадигмальних зрушень на теренах ідеології державного розвитку України.

Ключові слова: *Українське суспільство, консолідація, національні інтереси, євроінтеграція, гуманітарні пріоритети.*

Annotation: *Consolidating potential of the suspense to deposit due to the whole low factors. Among them are the weeping of sovereignty and native*

language, the manifestation among the people of the common historical memory and archetypal values, the national power, the common territory of residence, cultural values, economic bases, national (national) lean. Tolerance can act as the basis and mechanism for consolidating the suspense. Mozhlivist i zhannja almost one of one, vrahuvat zhannja inshoy, declaring your own special position thinly - sensibly, at the borders of the norms and rules of suspinnogo life, - accumulating the potential and possibility of the skin z members of society in the sukupst product of the new system, at the same time The ideology of the national state-creation can be a dynamic system of the initial principles of the Ukrainian butt, which starts a small concentration - the national interests of the country and its citizens. In this context, it is possible to speak about several stages of paradigmatic collapses on the sides of the ideology of the sovereign development of Ukraine.

Key words: *Ukrainian society, consolidation,*

national interests, European integration, humanitarian priorities.

Консолідація є актуальною проблемою для кожного суспільства перехідного типу, оскільки сам процес трансформації зумовлює зіткнення принаймні двох систем цінностей – отриманої від попереднього соціуму, з одного боку, та нових стратегічних орієнтирів та пріоритетів подальшого розвитку, – з іншого. Для України питання консолідації має особливе значення ще й з огляду на її історичне та політичне минуле, на її геополітичне значення для архітекtonіки європейської безпеки, а особливо в умовах її протистояння російській агресії. В цих умовах Україна покликана не лише захистити свій суверенітет та територіальну цілісність, але й демократичні цінності всього цивілізованого людства. І в цій боротьбі з рашизмом відбувається синергетична взаємодія, консолідацій зусиль не

лише всередині самої України, але всіх небайдужих сторін, котрим аж ніяк не байдуже, яким буде визначальний вектор подальшого розвитку людства, і чи буде воно існувати взагалі.

Саме крізь призму викладених зауваг і необхідно визначати пріоритети трансформації українського суспільства в спільноту, яка є цілісною і самодостатньою, яка поважає сама себе і яку поважає увесь інший світ. По суті справи мова йде про потребу формування в Україні політичної нації сучасного типу та громадянського суспільства, а самої України – трансформації в розвинену технологічно, з високим рівнем життя та пріоритетом демократичних цінностей державу.

Політичну націю формують державотворчий етнос, у даному випадку український, а також представники всіх національних меншин України. Спільним об'єднуючим началом тут виступає громадянство України – держави, яку вони

(громадяни) творять для себе, захисту прав і свобод кожного з громадян, відстоювання національних інтересів країни загалом. При цьому надзвичайно важливим для формування політичної нації є поєднання двох взаємопов'язаних чинників: наявності демократичних перетворень у суспільстві, з одного боку, і безперечне визнання громадянами неухильності дотримання конституційних принципів розбудови держави (державний суверенітет, територіальна цілісність, гарантування основних прав і свобод людини і громадянина тощо) – з іншого.

Громадянське суспільство, як відомо, своєю організуючою основою має демократію і, водночас, чітку людиноцентричну законодавчо-правову базу, яка регламентує права й обов'язки членів суспільства. У цьому контексті чи не найголовнішими рисами такого суспільства є рівність – усіх без винятку (!) – громадян перед

законом, з одного боку, і рівність перед законом як громадян, так і держави, – з іншого. На жаль, існуюча законодавча, а особливо відомча та номенклатурна сукупність норм та привілеїв нерідко просякнута положеннями, що суперечать цим вимогам. Ще гірше, коли останні порушуються свідомо представниками органів влади або просто ігноруються. Очевидно, що органам влади та самому суспільству залишається ще чималий край роботи в справі формування дійсно громадянського суспільства.

Таким чином, процес переходу українського суспільства у нову якість на сьогодні ще не можна вважати повним і логічно завершеним. Необхідні цілеспрямовані солідарні зусилля для закріплення позитивних тенденцій розвитку демократії, утвердження нової парадигми суспільно-політичної єдності, подолання окремих проявів шовінізму, націократизму та ксенофобії, релігійної

нетерпимості тощо. І, безперечно, жорсткої відповіді та адекватної оцінки мають отримати факти сепаратизму та колабораціонізму, котрі стають живильним середовищем для протягнення впливу зовнішніх агресивних сил на українські реалії

Консолідація в українському суспільстві – це мистецтво існування та співіснування в умовах реальної та потенційної відмінності в поглядах, навіть незгоди з важливих питань розвитку України. Це можливість відкрито висловлювати і захищати свою позицію та, водночас, уважне ставлення до поглядів і позиції іншого громадянина. Це право бути самим собою, мати власне “Я” і водночас не відбирати це право в іншого “Я”, сприймати його власну ідентичність, не втрачаючи при цьому себе самого.

Толерантність може і має виступати як основа і механізм консолідації суспільства. Можливість і

бажання почути один одного, врахувати бажання іншого, задекларувати власну особистісну позицію тощо – зрозуміло, у межах норм і правил суспільного життя, – акумулюють потенціал і можливості кожного з членів соціуму в сукупний продукт нового рівня, у нову системну цілісність, у нову спільноту, яку “не здолати”, до якої неможливо застосувати принцип: “розділяй та володарюй”. І тут на передній план виступають, з одного боку, готовність людини бути почутими іншими людьми, а з іншого, – здатність сприйняти слово і думку співрозмовника, явного чи уявного.

Духовно-культурною основою консолідації суспільства слід розглядати **цінності**. Однак це не можуть бути будь-які цінності, а лише ті, котрі мають універсальний характер стосовно кожної людини, з одного боку, та загальнонаціональний характер щодо кожного громадянина України, - з іншого.

До першого кола, очевидно, слід віднести цивілізаційні цінності. Зрозуміло, що всередині конкретної цивілізації домінують лише її властиві цінності: релігійні, моральні, родинні тощо. Так європейську цивілізацію згуртувало християнство, арабську – іслам, китайську – конфуціанство, індійську – буддизм тощо. І відстоювання саме власних питомих цінностей робило ту чи іншу цивілізацію самодостатньою і водночас нерідко антагоністичною іншим; те ж саме стосується не тільки великих, а й локальних цивілізацій.

В цьому контексті значну увагу варто приділити проблемі становлення і розвитку національної ідентичності громадян України. Тому одне з чільних місць посідає розвиток і запровадження ідеології сучасного розвитку української нації. Принципове питання сьогодення – забезпечення чітких ідеологічних орієнтирів трансформаційних процесів у нашій країні.

Характерною рисою сучасної української національної ідеї має бути її модернізаційний характер, що викликано необхідністю налагодження конструктивного діалогу між традиційними для українського суспільства цінностями і культурними формами та інноваційними моделями організації суспільного життя.

Згідно з положеннями Конституції (с. 15), суспільно-політичне життя України ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Тією ж статтею відзначено невизнання будь-якої однієї ідеології обов'язковою. Внаслідок цього державна ідеологія, не претендуючи на одностайне домінування, має виходити з необхідності мирного співіснування, конструктивного діалогу та співпраці з представниками всіх ідейно-політичних напрямів, програмні положення яких не суперечать

законодавству України.

Так, це вимога демократичного суспільства – не зводити до статусу абсолютної істини ті чи інші теоретичні погляди або ідеологічні принципи. Радянський досвід у ХХ ст., існуючі, на жаль, подібні приклади в деяких сучасних країнах, агресивні матриці буття рашизму засвідчують згубність для суспільства догматизму та тоталітаризму. Однак це зовсім не означає, що держава зовсім не потребує ніякої ідеології власного розвитку, розбудови її політичних інститутів та створення громадянського суспільства. Навпаки, досвід розвинених країн сучасності переконливо засвідчує доконечну потребу в певних фундаментальних принципах та стратегічному обґрунтуванню державотворення. Проблема таким чином зміщується в бік визначення змісту та мети ідеї національного поступу, її відповідності докорінним потребам українського

суспільства. Інакше кажучи, вона має максимально працювати для України, зокрема для консолідації українського суспільства, забезпечення прав, свобод і достатку її громадян.

Таким чином, ідеологія національного державотворення має бути динамічною системою визначальних принципів українського буття, котра завжди має сталий концентр – національні інтереси країни та її громадян. У цьому контексті можна вести мову про певні етапи парадигмальних зрушень на теренах ідеології державного розвитку України.

На **першому етапі**, який тривав протягом багатьох століть, визначальною ідеєю було здобуття суверенітету, створення незалежної Української Держави. Цій ідеї підпорядковували своє життя багато поколінь під проводом визначних вождів нації. Однак лише соціально-політичні трансформації кінця 80 – початку 90-х рр. XX ст.

втілили цю ідею на практиці у вигляді нової незалежної України. Ця ж парадигма залишається визначальною і у всіх подальших стратегіях та векторах розвитку України, оскільки лише незалежна, суверенна Україна вправі вирішувати власну долю.

Другий етап, який розпочався після 1991 р., висунув до ідеології національного державотворення інші завдання: створити концептуальне підґрунтя розбудови політичних інститутів молодого держави, утвердити її в світі суб'єктом міжнародних відносин. Створення гілок влади, включаючи президентську та парламентську, власних Збройних Сил та інших силових структур, національної освіти, науки, культури, інформаційної сфери, утвердження держави де-юре в світовому політичному просторі – ці та інші завдання доводилося робити практично або на голому місці, або трансформуючи пострадянські

інституції. Таким чином, у період розбудови інституцій молодій державі ідея національної незалежності була природно доповнена ідеологією створення внутрішніх та зовнішніх механізмів забезпечення реальної незалежності. Однак, орієнтація на можливість трансформації радянських структур (війська, спецслужб, поліції, економіки, освіти, науки та ін.), а не їх розбудови за модерними моделями, створили низку негативних дискурсів та ліній розмежування.

Знаковим початком **третього етапу** соціально-політичної трансформації України стала Помаранчева Революція осені 2004 р. З цілковитою певністю можна стверджувати, що ця подія знаменувала собою кристалізацію новітньої ідеології національного державотворення, своєрідної парадигми сучасного розвитку України. Дві визначальні особливості визначають його зміст: по-перше, Україна є не лише носієм, а й творцем

європейських цінностей, по-друге – українське суспільство має бути громадянським не лише за намірами, а й за суттю. Перший вимір засвідчує не лише потребу, а й право України відігравати поважну роль у загальноєвропейських процесах, другий – відповідальність за створення сучасної розвиненої держави та громадянського суспільства як самої політичної влади, так і кожного з громадян України зокрема.

З 2014 р., з часів Революції Гідності, українське суспільство розбудовує власне майбуття в умовах гібридної, а з 24 лютого 2022 р. – повномасштабної, війни Росії проти України. Цей, **четвертий етап** національного поступу, визначається поєднанням двох взаємопов'язаних векторів розвитку: з одного боку, це утвердження власної ідентичності в рамках євроінтеграційного вибору, з іншого – захист загальнолюдських цінностей загалом як протипага загарбницькій тоталітарній матриці буття,

запропонованій рашистами для всього демократичного світу і яку людиноюнависницьким чином пробує втілити в Україні.

Євроінтеграційний вибір України, – суть новітньої ідеології розвитку України. Він передбачає, зокрема, переконливе обґрунтування нашої європейської ідентичності. Водночас, Україна була і є самодостатньою, вона має право робити власний вибір стратегії сталого розвитку, а її союзні чи асоційовані зв'язки не можуть підминати під себе її власні національні інтереси. Таким чином, національна ідея має набути і міжнародного звучання як утвердження власної самоцінності у світі, права обирати і відстоювати власну стратегію розвитку.

Фактично мова йде про відстоювання й реалізацію національних інтересів України в сучасному світі, складному й суперечливому, переобтяженому проблемами й розладами,

геополітичними амбіціями різних держав. У цьому контексті сучасна ідеологія національного державотворення має вимагати від власних громадян пошанування свого українського громадянства – як найвищої політичної цінності. Обидві сторони суспільства – політична система і громадяни – мають бути каталізаторами взаємного розвитку: підтримувати у кращих намірах і водночас самоконтролюватися для досягнення загальнонаціональних інтересів.

Формування державної ідеології передбачає розробку адекватних сьогоденню ідейно-політичних засад національного самоствердження на ґрунті спільних національних інтересів. Ціннісно-смісловим підґрунтям цього процесу має стати консолідація і конституювання громадян України незалежно від етнічної, статевої, расової, мовної, культурної тощо належності як політичної нації, що уможлиблюється становленням і

розвитком громадянських форм організації суспільно-політичного життя. В етнополітичній сфері державна ідеологія має виходити з положення про необхідність сприяння збереженню і розвитку етнічних культур як корінного народу, так і численних національних меншин України.

Ідеологія національного самоствердження України має ґрунтуватися на визнанні непорушності державного суверенітету і територіальної цілісності, налагодженні паритетних, партнерських відносин з іншими країнами світу, що передбачає відстоювання і повноцінне представництво на міжнародній арені органами державної влади інтересів усіх українських громадян. Таким чином, державна влада виступатиме легітимним гарантом забезпечення стабільності загальнонаціонального суспільно-політичного життя, дотримання прав та свобод громадян України, повноправним

виразником їхніх інтересів.

Нині Україна знаходиться в «огні і борні» (за виразом Ісаака Мазепи). Як і в часи цього видатного діяча УНР, на нашу країну імперія знову хоче накинути удавку і затягувати її на живому тілі України до повного омертвіння. Та цьому ніколи не бувати! Запорукою - гордий, мужній і волелюбний український народ, котрий явив світові зразки єдності та героїзму у спротиві загарбнику. І, що не менш важливо, всебічна і щира підтримка демократичного світу нашої боротьби за нашу – і їхню (!) – свободу.

Україна переможе!

Слава Україні!

УДК 323.1 (477)

Медвідь Ф.М.

*доктор наук в галузі
політології, канд.філос.наук,
професор кафедри теорії держави і права та
конституційного права*

Бурлака А.А.,

Шаповалова О.В.

студенти

*Міжрегіональна академія
управління персоналом*

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ (ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ)

***Анотація:** досліджено консолідацію як процес об'єднання, зміцнення єдності і згуртованості соціальних і політичних сил. Проаналізовано основні види суспільної консолідації, зокрема, національну, етнічну та ціннісну консолідацію, де перераховано основні базові національні цінності українців, що складають основу української ментальності.*

***Ключові слова:** консолідація, консолідація українського суспільства, етнічна консолідація, гуманітарні виміри, цінності, система національних цінностей, менталітет, ціннісна*

консолідація суспільства.

***Annotation:** consolidation as a process of unification, strengthening of unity and cohesion of social and political forces was investigated. The main types of social consolidation are analyzed, in particular, national, ethnic and value consolidation, where the main basic national values of Ukrainians, which form the basis of the Ukrainian mentality, are listed.*

***Key words:** consolidation, consolidation of Ukrainian society, ethnic consolidation, humanitarian dimensions, values, system of national values, mentality, value consolidation of society.*

З метою посилення консолідації українського суспільства, зміцнення його стійкості в умовах зростання гібридних загроз, інформаційно-пропагандистського, морально-психологічного тиску на суспільну свідомість Указом Президента України від 14 лютого 2022 року оголошено 16 лютого 2022 року Днем єднання[37]. Консолідація (від лат. consolidatio – об'єднання, спільність, зміцнення) – процес об'єднання, зміцнення єдності і згуртовності соціальних і політичних сил (людей,

соціальних груп, політичних партій та організацій тощо) з метою посилення боротьби за вирішення загальних завдань. Консолідація суспільства належить до категорії стратегічних пріоритетів державної політики. Вона виступає різновидом об'єднувачих процесів у суспільстві. Під консолідацією, на думку В. Крисаченка, вартує розуміти, насамперед, високий рівень розвитку суспільства, який характеризується розгалуженою системою зворотних зв'язків між усіма групами, верствами, спільнотами, інституціями й індивідами, які складають дане суспільство. Це дозволяє швидко реагувати на виклики часу, мобілізувати внутрішні ресурси, досягти консенсусу у проблемних ситуаціях і координувати зусилля для здійснення ухвалених рішень. Базовими умовами консолідації є збереження культурного і етнічного багатоманіття, етика солідарності, пошук спільних цінностей в режимі постійного діалогу[11, с.60].

Основними видами суспільної консолідації, за аналізом Ю Поліщука, є: політична, національна, демократична, соціальна, етнічна, територіальна, суспільна, політичного режиму, ціннісна, влади, еліти, громадська, ситуативна. Разом з тим, усі ці різновиди суспільної консолідації виступають як взаємопов'язані процеси, які об'єднані в певну систему[31, с.168].

Особливу роль українські вчені етнологи приділили вивченню проблем національної консолідації, зокрема, Антонюк О.В.[1], Дашкевич Я.Р.[2], Варзар І.М.[4], Євтух В.Б.[5], Горбатенко В.П.[6], Римаренко Ю.І.[7], Курас І.Ф.[8], Кресіна І.О.[9], Крисаченко В.С.[10], Колодій А.Ф.[12], Картунов О.В.[13], Касьянов Г.В.[14], Климончук В.Й.[15], Круглашов А.М.[17], Котигоренко В.О.[18], Луцишин Г.І.[19], Магда Є.Б.[20], Майброта О.М.[21], Макарчук С.А.[22], Нагорна Л.П.[29], Обушний М.І.[30] Поліщук Ю.І.[31],

Рудакевич О.М.[32], Рафальський О.О.[33], Степико М.Т.[35], Фартушний А.А.[38], Федуняк С.Г.[39], Чупрій Л.В.[41] та ін.

Проблеми етнічної консолідації як важливим елементом збереження етнічної ідентичності[27, с. 44-48] та консолідації української нації як важливим елемент національної безпеки України піднімалися автором [23, с.84 -95; 24, с.15-19; 25, с. 95-99; 26, с. 126-136].

Серед основних видів суспільної консолідації в сьогоднішніх наших умовах боротьби військової і інформаційної з рашизмом заслуговує на першочергову увагу ціннісна консолідація суспільства. Можна погодитися з М. Степикою, що для України як суспільства перехідного типу відбувається зіткнення принаймі тьох систем цінностей: 1) нової системи, що «імпортується» з країн західної цивілізації разом з ринковими моделями економічної трансформації і

розширенням торговельних та інвестиційних з'язків між Сходом і Заходом; 2) старої «радянської» системи цінностей, настанов та поведінкових стереотипів, які і далі впливають на суспільну свідомість; 3) цнностей традиційної національної культури, що швидко відроджуються[35, с.16]. Крім цього, для України проблема консолідації суспільства має особливе значення ще й з огляду на її геополітичне розташування як території[2, с. 102-103], яка перебуває на розломі й у точках дотику кількох цивілізацій, і великих, і локальних[36, с.100-101].

В умовах зовнішньої агресії, російської культурної експансії та реалізації українським народом свого права на європейський вибір забезпечення гуманітарної безпеки є стратегічним пріоритетом національної державної політики консолідації суспільства. Саме гуманітарні чинники – освіта, наука, культура, релігія, мова - мають

непересічне значення для формування ціннісних засад суспільного розвитку, консолідації української політичної нації, утвердження національної ідентичності. Система національних цінностей утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування Української держави, адже їх втрата може привести до зникнення нації як носія суверенітету. Сучасні ціннісні тренди відслідковуються з 1981 р. в рамках проектів Європейське дослідження цінностей та Всесвітнє дослідження цінностей. Поняття «цінності» вперше з'явилося у філософії І. Канта, який протиставив сферу моральності (волі) сфері природи (необхідності)[3, с.74 – 130; 16, с.129-132]. Цінності самі по собі не мають буття, у них є тільки значущість; вони суть вимоги, звернення до волі, мети, поставленої перед нею. Можна виділити інтегруючі та консолідуючі функції національних цінностей, спрямовані на забезпечення єдності,

цілісності та впорядкованості певної спільноти. Національні цінності виступають як визначальні норми, принципи, стереотипи, що сформувалися протягом історичного розвитку українського народу і складають ядро української національної культури, забезпечуючи її стабільність та стійкість, здатність протидіяти несприятливим зовнішнім та внутрішнім впливам[40, с.707-708]. Для українців базовими національними цінностями є: соборність, соціальна справедливість, патріотизм, терпимість, духовність, гостинність, повага до родини, синівський обов'язок, «кордоцентризм» та ряд інших, що складають основу української ментальності[28, с. 369 - 370; 34, с.115-117].

Отже, консолідації українського суспільства, зокрема в гуманітарній сфері, присвячена чимала література, існують різні підходи, але справа полягає у випрацюванні чіткої гуманітарної політики держави, яка запровадить ієрархію цінностей в

суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Антонюк О.В. Основи етнополітики: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл.– К.: МАУП, 2005. – 432 с.
2. Дашкевич Я.Р. Лабіринти історії України // Україна. Наука і культура: Щорічник. – Вип.31. 2002. - С. 102 – 120.
3. Денисенко В.М., Климончук В.Й. Аксіологія динаміки політичних процесів. – Львів: Простір-М, 2005. 245 с.
4. Варзар І.М. Політична етнологія: пропедевт. Курс: авт. підруч./ І.М. Варзар. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. – 354 с.
5. Євтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Центр етноглобалістики. – К.: Фенікс, 2012. – 396 с.
6. Мироненко М.О., Горбатенко В.П. Історія вчень

- про державу і право: навч.пос. / О.М. Мироненко, В.П. Горбатенко. – К. : ВЦ «Академія», 2010. -456 с.
7. Римаренко Ю.І., Курас І.Ф., Шемшученко Ю.С., Картунов О.В., Шкляр Л.Є., Римаренко С.Ю. Національно-державне будівництво. Концептуальні підходи, сучасна наукова література / За ред. Ю.І. Римаренка. – К.: «Довіра», 1999. – 559 с.
8. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
9. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітологічний аналіз. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.
- 10.Крисаченко В.С., Степико М.Т., Власюк О.С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2004. – 648 с.
- 11.Крисаченко В.С., Дякова О.В. Українська етнополітика: Кн.2. Прикладні виміри. – К.: МП «Леся», 2015. – 614 с.

12. Колодій А.Ф. Національний вимір національного буття / А. Колодій. – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.
13. Картунов О.В. Нова чи оновлена концепція прав етнонаціональних меншин? // Політичний менеджмент. – 2004. - №2. – С.78-90.
14. Касьянов Г.В. Теорії нації і націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
15. Климончук В.Й. Політичні свободи в українському націоґенезі: Монографія / В.Й. Климончук. – Львів: ПАІС, 2011. – 480 с.
16. Климончук В.Й. Цінності як проблема політики: стан наукового дослідження // УІІ Методологічні читання – Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті Валерія Миколайовича Денисенка): Матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 11 грудня 2020 р.). За наук. ред. д. політ.н., Г.В. Шипунова; відп. за вип. А.М. Сабара, Г. В. Іленьків. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. – С.129 – 132.

17. Круглашов А.М. Буковинська етнополітична мозаїка. Історична спадщина та сучасні тенденції / А. Круглашов // Політичний менеджмент. - 2004.- № 2. - С. 47-67.
18. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.
19. Луцишин Г.І. Національна консолідація як основа формування та розвитку української політичної нації // Українська політична нація: проблеми становлення: зб.наук.ст./ за ред. М.М. Розумного (заг.ред.), М.Т. Степика, В.М. Яблонського. – К.: НІСД, 2012. - С.150-156.
20. Магда Є.В. Сучасні загрози консолідації українського суспільства // Історико-політологічні студії. – 2013. - № 1. – С.107 – 113.
21. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі / О.М. Майборода. Вид. 2-е, випр. І допов. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. –

448 с.

22. Макарчук С.А. Етнічна історія України: Навч. пос. – К.: Знання, 2008. – 471 с.

23. Медвідь Ф.М. Консолідація української нації та проблеми національної безпеки // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - Вип. 1 . - Львів: ІН НАН України, ДУЛП, 1999.- С.84-95.

24. Медвідь Ф.М. Консолідація сучасної української нації: проблеми національної безпеки // Універсум. - Львів: Універсум, 1999. - № 9-10.-С.15-19.

25. Медвідь Ф.М. Проблемы консолидации современной украинской нации // Культура белорусского пограничья. Тематичний збірник наукових праць. - Книга – С.95 -99.

26. Медвідь Ф.М. Консолідація української модерної нації як важливий елемент національної безпеки // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - Львів: ЛІВС, 1999. -№ 1(8).- С.126-136.

27. Медвідь Ф.М. Консолідація української модерної

нації: проблеми збереження етнічної ідентичності // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. - Секція 1 . Теоретичні проблем етнології. - К.: Вид. центр Київського університету, 1999.- С.44-48.

28. Ментальність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис,

2002. - С.369-370.

29. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні.- К.:ІПіЕНД, 2002.- 272 с.

30. Обушний М.І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування української нації: авт дис. ...док.політ.наук. – К., 1999. – 35 с.

31.Поліщук Ю.І. Поняття «суспільна консолідація» у вітчизняному політичному дискурсі // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.- Випуск 5-6 (91-92). – 2017. – С.158 – 171.

32. Рудакевич О.М. Національний принцип: етнополітична концепція нації: Монографія. – Тернопіль: Вид.-во ТНЕУ «Економічна думка»,

2009. – 292 с.

33. Рафальський О.О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. – 400 с. .

34. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки
(концептуальні та організаційно-правові засади):
Підручник. – К.: НАДУ, 2012. -544 с.

35. Степико М.Т. Консолідація української нації: проблеми та перспективи \ М. Степико // Вісник НАН України. – 1999.- № 6. – С.16 -26.

36. Степико М.Т. Українська національна ідентичність: феномен і засади формування. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.

37. Указ Президента України від 14 лютого № 53/2022. Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства.

38. Фартушний А. А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. – Львів:

Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2000. – 308 с.

39. Федуняк С. Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав. – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.

40. Цінність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. -

С.707-708.

41. Чупрій Л.В. Політика національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері: Монографія. /Л.В. Чупрій. - К. : ФОП Кожуховський І.І., 2015. – 508 с.

Дегтеренко А. М.

к.політ.н., доцент

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу етнополітології

**ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У
ПРОЦЕСІ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Актуальність дослідження питання етнополітичного менеджменту у процесі консолідації українського суспільства не викликає сумнівів, оскільки етнонаціональна політика держави потребує активної трансформації, а етнополітичний менеджмент є ключем до цієї трансформації.

Консолідація українського суспільства в умовах повномасштабної війни Росії проти *Української держави та всього демократичного світу* є універсальним інструментом протидії викликам та загрозам у відстоюванні незалежності Української держави, а подекуди територіальної цілісності у боротьбі проти російського окупанта. Національна консолідація – історичний процес становлення та розвитку нації шляхом об'єднання етнічних спільнот держави на основі спільного громадянства та національного самовизначення, даний процес супроводжується міжетнічною інтеграцією з метою створення рівних можливостей

для участі всіх громадян у державотворчих процесах за умови наявності мовно-етнічної бази, території, культурних та соціально-економічних зв'язків [1]. Задля утвердження консолідації – в будь-якій країні з поліетнічним складом населенням, а Україна є саме такою державою, – одним з основних механізмів є «етнополітичний менеджмент».

Відповідно до інтерпритації терміну «етнополітичний менеджмент» В.Б.Євтуха [2, 100], (від англійського management – влада, мистецтво управління, органи управління), це складова частина системи державного менеджменту, що здійснює контрольні регулятивні функції держави у сфері етнонаціональних відносин.

У структурі етнополітичного менеджменту дослідники виділяють такі рівні: **стратегічний** – рівень прийняття етнополітологічних рішень (Президент, ВРУ: Уповноважений Президента

України у справах кримськотатарського народу, 2014 – 2019 (Мустафа Джемільєв); Відділ забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу; Департамент з питань громадянства; Головний департамент з питань гуманітарної політики; Головний департамент з питань внутрішньої політики; Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, 2014 – 2019 (Григорій Немир'я), Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин (Дмитро Лубінець); **тактичний** – розробка конкретних методів, заходів, підходів та засобів впровадження прийнятих рішень (Уряд: Департамент у справах релігій та національностей при Міністерстві культури

України, 2014 – 2019 (Андрій Юраш), Експертна рада Міністерства культури України з питань етнополітики, 2017 – 2019 (Володимир Євтух), Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (Олена Богдан); Експертна рада з питань етнополітики ДЕСС (Олена Богдан), Консультативна рада ДЕСС з питань реалізації Закону України «Про корінні народи України», Громадська рада ДЕСС (Ескендер Барієв); **оперативний** – реалізація державної етнополітики в регіонах (Постійна комісія з питань освіти, науки, культури, духовності, молодіжної політики, фізкультури і спорту, національних меншин та інформаційної політики Закарпатської обласної ради; Управління національностей та релігій Закарпатської обласної державної адміністрації).

Дискусії виникають навколо питання здійснення «етнополітичного менеджменту» на всіх трьох рівнях. Дослідники наголошують, що таке

широке тлумачення терміна «етнополітичний менеджмент» веде до підміни поняття «етнонаціональна політика», тим самим звужують сферу здійснення «етнополітичного менеджменту» до другого та третього рівнів, що пов'язано з основними функціями цього складного явища, такими як, оперативно-управлянська та імплементаційна [3, 51].

Одночасно, задля забезпечення та підтримки консолідації Українського народу потребують вдосконалення всі формати етнополітичного менеджменту України (стратегічний: необхідно забезпечити чітку нормативно-правову базу етнополітики з відповідними законодавчими документами – «Концепцією державної етнонаціональної політики України», оновленим Законом «Про національні меншини в Україні» та ін., тактичний: формування дієвого механізму розробки конкретних методів та засобів

впровадження прийнятих рішень, оперативний – з метою реалізації державної етнополітики в регіонах в умовах повномасштабної війни, постійних міграцій населення та зміни місця перебування великої кількості етнічних груп (греки Приазов'я, болгари Півдня та ін.), виявлення актуальної етнічної структури населення в регіонах та інвентаризації можливостей активізації роботи регіональних осередків національних меншин.

Список використаних джерел:

1. Дегтеренко А.М. «Етнополітичні загрози та ризики національної консолідації: регіональний вимір». Аналітична записка URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/etnopolitichni-zagrozi-ta-riziki-nacionalnoi-konsolidacii-regionalnyi-vimir> (дата звернення 25.10.2022)
2. Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. К.: УАННП «Фенікс», 1997. 214 с.

3. Котигоренко Віктор. Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні // Політичний менеджмент, №6, 2004. С. 48 – 63.

УДК 316.774:323.2

Чорний О. О.

*кандидат філософських наук,
науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*

**ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ:
МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ
КОНСОЛІДАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Анотація. Розкрито напрями структурно-функціональної трансформації українських ЗМІ: згортання ринку щоденної друкованої преси, деолігархізація ЗМІ, зниження ролі та уніфікація контенту телебачення в умовах воєнного стану, збільшення ролі соціальних мереж у впливі на

масову свідомість. Зазначено, що на ринку друкованих видань для громадянського суспільства відкрилася вільна ніша. Натомість стихійне збільшення акторів і каналів комунікацій у соціальних мережах може призвести до фрагментації інформаційного простору і загрожує єдності громадянського суспільства.

Ключові слова: *засоби масової інформації, громадянське суспільство, мас-медіа, консолідація українського суспільства*

Annotation. *The directions of the structural and functional transformation of the Ukrainian mass media are revealed: the collapse of the market of the daily print press, the de-oligarchization of the mass media, the reduction of the role and unification of the content of television in the conditions of martial law, and the increase of the role of social networks in influencing the mass consciousness. It is noted that a free niche has opened up for civil society in the market of printed*

publications. Instead, the spontaneous increase of actors and communication channels in social networks can lead to fragmentation of the information space and threaten the unity of civil society.

Keywords: *mass media, civil society, consolidation of Ukrainian society*

Через широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну у лютому 2022 р. і переходу країни на воєнний стан внутрішні політичні процеси, які до цього відрізнялися бурхливістю та інколи непередбачуваністю, майже призупинилися. Втім, після перемоги над зовнішнім ворогом країну чекатиме, зокрема, відновлення боротьби політичних сил за можливості владної участі у процесах відновлення країни. Зрештою, в країну повернуться виборчі процеси. При цьому політичні сили матимуть налагоджувати комунікації з електоратом, отже, звернутися до арсеналу інструментів та засобів масових

комунікацій. На відміну від затишшя у внутрішньополітичному просторі, в архітектоніці масових комунікацій відбулися та відбуваються суттєві зміни. Їх реалістична і своєчасна оцінка та врахування значною мірою впливатиме на результати діяльності політичних акторів.

Із набуттям Україною незалежності на початку 90-х рр. минулого століття два головних чинники – підприємництво і демократизація політичного життя – сприяли революційним змінам у царині засобів масової інформації (ЗМІ). Внутрішня структура цієї сфери залишалася впродовж двох десятиліть майже незмінною: її формували друковані ЗМІ, телебачення та радіо. Але у кожному з цих сегментів відбувалося, з одного боку, вибухове зростання кількості джерел інформації (видань, каналів, станцій), а з іншого боку – збільшення різноманітності їх контенту як у формі політичного плюралізму, так і через

виникнення нових жанрів (ток-шоу, дебати на телебаченні, прес-конференції тощо).

У порівнянні із телеканалами газети потребують менших капіталовкладень і меншою мірою впливають на формування суспільних позицій і настроїв. Тому роль олігархії на ринку друкованої преси у порівнянні із її впливом на телебачення була відносно меншою, а рівень концентрації відносно низьким: топ-4 за рейтингом друкованих видань охоплювали 18,6% читацької аудиторії [1]. Насамперед це були російськомовні газети «Сегодня» (медіахолдинг Р. Ахметова), «КП в Україні», «МК в Україні» та «Факты и комментарии» (медіахолдинг С. Курченко) і «Газета по-киевски» (тривалий час знаходилася під контролем І. Коломойського).

Представники громадянського суспільства були у змозі знайти можливості для заснування таких газет, як «Дзеркало тижня» і «День», які,

звичайно, не були абсолютно політично незалежними, втім, не контролювалися олігархами.

Наприкінці 2010-х рр. науково-технічний прогрес створив два чинники, які сприяли згортанню українського ринку загальнонаціональних щоденних газет.

По-перше, у гонитві за читачем газети почали переходити на повнокольоровий друк, що, разом із неминучим збільшенням вартості сировини на тлі світової фінансово-економічної кризи призвело до зростання виробничих витрат і, відповідно, роздрібних і передплатних цін на газети. Зростання логістичних витрат також відбилося на вартості друкованої преси. Втім, якщо наприкінці 1980-х років середня зарплата в СРСР була приблизно 170 крб. при вартості центральних газет 3 коп., то в 2019 р. середня зарплата у Києві становила 17 тис. грн. при найвищій ціні на газету 3 гривні – пропорція практично не змінилася. Отже, попит на

газети був знижений не стільки зростанням цін на них, скільки змінами у структурі видатків пересічних українців – збільшенням витрат на харчування та комунальні послуги.

По-друге, масове розповсюдження смартфонів зі стандартами мобільного цифрового зв'язку 3G-4G надало масовій аудиторії можливість безкоштовного отримання інформації у мережі інтернет. Пересічні українці були не готові сплачувати за ту якість інформації, яку могли запропонувати більшість газет за свою ціну.

Певну роль у зменшенні аудиторії читачів центральних газет зіграли демографічні процеси в країні: частка представників покоління, яке складало традиційну аудиторію читачів газет, природним шляхом зменшувалася.

Газети були змушені створювати веб-сайти своїх видань, що сприяло своєрідному канібалізму по відношенню до власних друкованих версій.

У 2010-ті роки в Україні відбулося тотальне згорання ринку загальнонаціональної друкованої щоденної преси. У 2011 р. припинила виходити «Газета по-киевски» (хоча й вважалася за статусом міською, виходила п'ять-шість разів на тиждень російською мовою, мала п'ять регіональних версій загальним щотижневим накладом 1,2 млн. примірників). У 2018 р. газета «Факти и комментарии» (аудиторія складала більше 1,3 млн. ос.) перейшла із щоденного режиму друку до щотижневого. У 2019 р. вийшов останній випуск газети «Сегодня» (сукупний тираж – 230 тис. примірників, аудиторія більше 500 тис. ос.). Друковані версії щотижневика «Дзеркало тижня» і газети «День» попрощалися із читачами у 2019 та 2022 рр. відповідно. Останні два з перелічених видань хоча й не відрізнялися великими накладками, проте мали стійку аудиторію прихильників із інтелектуальних кіл. Отже, станом на літо 2022 р. в

Україні вже не існувало жодної всеукраїнської суспільно-політичної друкованої газети крім «Голосу України» та «Урядового кур'єру», які є виданнями органів державної влади.

Водночас, сотні регіональних друкованих видань комунальної і недержавної форми власності продовжили своє існування. По-перше, в обласних центрах і менших за розмірами населених пунктах читачі традиційно надавали перевагу місцевій пресі, по-друге, частина цих видань отримують дотації з місцевих бюджетів. Розмір дотацій залежить не тільки від ефективності наповнення місцевих бюджетів, але й від політичної волі органів місцевого самоврядування і, зрештою, соціальної активності громад.

Отже, зміни на ринку друкованої преси призвели до його певної деолігархізації і збільшенню на ньому потенціалу громадянського суспільства. Беззаперечно, місцева преса зазвичай

знаходиться під впливом або навіть контролем регіональних еліт. Але останні представляють у протистоянні з громадянським суспільством зовсім іншу вагову категорію ніж національна олігархія, а подекуди, наприклад, місцеві бізнес-еліти, самі є частиною громадянського суспільства.

Представники та об'єднання громадянського суспільства в умовах воєнного стану знаходили можливості та інструменти акумуляції сотень мільйонів, а подекуди та інколи, мільярдів гривень для задоволення потреб фронту. Тому питання фінансування нового безкоштовного друкованого щоденного видання, яке могло би заповнити нішу, що звільнилася в структурі українських ЗМІ, не є таким, що не можна вирішити. Проблему високовартісної логістики на етапі розповсюдження накладу теж можливо розв'язати на волонтерських засадах: впродовж декілька років, починаючи з 2013 р., саме через розповсюджувачів у восьми містах

України безкоштовно поширювалася значна частина 350-тисячного накладу проросійської газети «Вести».

На відміну від сфери друкованих ЗМІ, телевізійний ринок станом на 2019 р. набув високої концентрації капіталу. Чотири основних власники – «StarLight Media» (О. Пінчук), «1+1 медіа» (І. Коломойський), «Inter Media» (Д. Фірташ) та «Медіа Група Україна» (Р. Ахметов) – охоплювали 76,25% аудиторії [1].

Низка різних за причинами та характером подій, що відбулися за останні три роки, радикально змінила український загальнонаціональний телевізійний простір:

– 2 лютого 2021 р. Президент України В. Зеленський ввів у дію рішення РНБО, про запровадження санкцій, які, серед іншого, передбачали анулювання ліцензій, що припинило вихід у цифровий ефір телеканалів «NewsOne»,

«ZIK» та «112 Україна», підконтрольних проросійському пулу українських олігархів і політиків;

– 11 липня 2022 р. у зв'язку з набуттям чинності антиолігархічного закону Р. Ахметов оголосив про вихід інвестиційної компанії SCM, яка належить йому, з медіабізнесу та передачу ліцензій усіх її ЗМІ, зокрема, телеканалів «Україна» та «Україна 24» державі;

– восени 2022 р. очільниця Державного агентства України з питань кіно, М. Кудерчук, заявила про те, що «4 канал», власником якого був колишній нардеп, загиблій колаборант О. Ковальов, набув перспективи стати державним;

– від 26 лютого 2022 р. після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну всі чотири вище названих медіахолдинги («Медіа Група Україна» – до липня того ж року) в ефірах своїх загальнонаціональних каналів запустили

інформаційний телемарафон «Єдині новини» – у цілому виправдана в умовах воєнного стану акція, але уніфікація контенту із часом неминуче призвела до зниження уваги аудиторії до телебачення, і хоча деякі телеканали із квітня 2022 р. відновили самостійне мовлення, повернути значну частину аудиторії, яка переключилася на інші джерела інформації, насамперед, соціальні мережі, не вдалося;

– 4 квітня 2022 р. на виконання Указу Президента України та рішення РНБО України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення вимкнув «Еспресо», «Прямий» та «5 канал» із цифрового ефіру. За певних умов та обставин, зокрема, завдяки петиції до Уряду, яка на початку липня 2022 р. набрала необхідні 25 тис. голосів, ці телеканали можуть повернутися у цифровий ефір, втім, звичайно, вже

без частини фахівців і без втраченої частини своєї аудиторії;

– в результаті російського військового вторгнення в Україну було зруйновано сотні тисяч житлових помешкань, і малоімовірно, що придбання телевізора буде у найближчому майбутньому пріоритетним для тих українців, що втратили все своє майно разом із житлом;

– невідомо, скільки вимушених переселенців із 4,2 млн., які станом на кінець вересня 2022 р. залишаються за кордоном зі статусом тимчасового захисту, повернуться в Україну і відновлять аудиторію українського ефірного та кабельного телебачення;

– загальна фінансово-економічна ситуація в країні, відтік олігархічного капіталу з телеканалів у післявоєнній перспективі матимуть своїм наслідком тотальний дефіцит ресурсів для створення та

придбання розважального контенту і скорочення телевізійної аудиторії.

Втім, «святе місце порожнім не буває»: соціальні мережеві платформи «YouTube», «Telegram», «Facebook», «Twitter» стали для мільйонів українців пріоритетним джерелом суспільно-політичної інформації, приваблюючи не тільки оперативністю і плюралізмом думок, але й технічною доступністю.

Частина звільнених з телеканалів журналістів намагаються створити нові телеканали на громадських засадах. Сотня працівників заборонених рішенням РНБО телеканалів Т. Козака у 2021 р. придбали телеканал «Перший незалежний». Близько 200 колишніх працівників медіагрупи Р. Ахметова у 2022 р. зареєстрували телекомпанію під назвою «Ми – Україна». Частина телеведучих заснували власні канали або співпрацюють на платформі «YouTube».

В. Зеленського, можливо, мала витоки у фільмі «Слуга народу» і почалася із новорічного привітання майбутнього Президента 31 грудня 2018 р. на телеканалі «1+1». Але першого вирішального імпульсу ця кампанія набула саме в соціальній мережі «Facebook», де у перший тиждень 2019 р. звернення В. Зеленського набрало понад півмільйона прихильників: така динаміка масової підтримки надала підстави для віри у реальність перемоги у перегонах.

Якщо раніше для охоплення масової аудиторії за допомогою телеканалу або газети були необхідні багатомільйонні капіталовкладення і зусилля сотень фахівців, то зараз невелика група однодумців або навіть одна особа у змозі здійснювати такий вплив за допомогою побутових мультимедійних засобів: окремі Ютуб-блогери мають сотні тисяч підписників на свої канали, які забезпечують їм інколи більше мільйону переглядів одного відео-

випуску.

Подальше стихійне збільшення акторів і каналів комунікацій у соціальних мережах може призвести до фрагментації інформаційного простору і загрожує єдності громадянського суспільства. Якщо громадянське суспільство не використає медіа-простір для власної консолідації, функцію приборкання медіапростору може перейняти на себе держава в особі правлячої політичної сили.

27 грудня 2019 р. у Верховній Раді України з метою наближення українського законодавства до правової бази Євросоюзу був зареєстрований законопроект № 2693-д «Про медіа». Симптоматично, що наприкінці серпня 2022 р., у розпал війни, Верховна Рада поспішила ухвалити його у першому читанні. Турбота про євроінтеграцію була б зрозумілою та вчасною, якби не зміст окремих статей законопроекту. На думку

Комітету захисту журналістів у Європі і Центральній Азії, цей законопроект «серйозно загрожує свободі преси в країні, посилюючи державний контроль над інформацією в той час, коли громадяни потребують її найбільше» [2]. У разі ухвалення закон розширить повноваження Нацради з питань телебачення і радіомовлення, дозволяючи їй регулювати онлайн- та друковані видання, анулювати реєстрацію і ліцензію будь-якого ЗМІ, блокувати онлайн-ЗМІ без рішення суду, тощо. Аналогічної оцінки дотримується НСЖУ, який у своєму аналізі (до речі, опублікованому у Телеграмі), стверджує, що лише 10% законопроекту безпосередньо стосуються зобов'язань, які Україна взяла на себе як кандидат на вступ до ЄС: «Решта свідчить про бажання влади більше впливати на ЗМІ: виносити заборони, штрафувати, закривати їх» [Там само].

Проектом державного бюджету на 2023 р.

передбачалося фінансування національного єдиного телемарафону у розмірі 600 млн. грн. Втім, народний депутат України Я. Железняк звернув увагу на те, що після першого читання проголосований проект бюджету передбачав витрати на фінансування телемарафону (разом із підконтрольними діючій владі телеканалами «Дом» і «Freedom») вже у розмірі 2 млрд. грн. [3].

Наближення України до перемоги у війні природно наближає відновлення електорального процесу, тому увага правлячої політичної сили до можливостей впливу на ЗМІ є зрозумілою.

Втім, той опір, який навіть в умовах воєнного стану вчиняє спробам посилення авторитаризму громадянське суспільство свідчить про те, що воно теж готується до відновлення політичного процесу. Зміни в архітектоніці українських ЗМІ, які відбулися останніми роками, настільки радикальні, що політичні сили, які виявляться нездатними їх

врахувати, будуть приречені на поразку.

Література:

1. 75% медіа України належить політикам і олігархам – моніторинг. URL:

<https://www.pravda.com.ua/news/2016/10/11/7123339/>

. (Дата звернення: 17.10.202)

2. «Серйозно загрожує свободі преси». СРІ закликає українських депутатів відмовитися від закону про медіа. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-cpj-zakon-pro-media/32033397.html>

(Дата звернення: 18.10.2022)

3. Рада проголосувала проект бюджету на 2023 рік у першому читанні. URL:

https://lb.ua/economics/2022/10/07/531850_rada_progolosuvala_proiekt_byudzhetu.html

(Дата звернення: 19.10.2022)

Яремчук В. Д.
*доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (ПЕРШІ НАСЛІДКИ 2022 РОКУ)

24 лютого 2022 р. з початком широкомасштабної російсько-української війни в історії українського народу розпочався новий відлік часу – «До» і «Після» підлого й невмотивованого воєнного вторгнення РФ в Україну, яке за своїми масштабами і характером нагадувало жахливі події Другої світової війни, окупації України нацистською Німеччиною. З утворенням Української держави ми були сповнені переконання, що подібні жахіття не можуть ніколи повторитися. Однак після 8-річної локальної «гібридної війни» в Україну була знову привнесена

війна, війна на тотальне винищення, яка супроводжувалася каральними акціями, масовим знищенням цивільного населення, концтаборами та депортаціями, бомбардуванням мирних міст і сіл, що у III тисячолітті нагадувало сюрреалістичну реальність.

Для українського народу цей новітній виклик став історичним тестом, перевіркою його здатності захистити свою Батьківщину, своє життя. Адже за облудними намірами країни-агресора («демілітаризація», «денацифікація», «визволення українців від київської неонацистської хунти» та ін.) приховувалася справжня мета вторгнення: ліквідація Української держави та української нації. Стали відомі і методи, якими путінська Росія намагалась остаточно вирішити «українське питання» – проведення політики геноциду, етноциду, лінгвоциду, які мали призвести до знищення українців, їхньої ідентичності і культури

(«прийшли руйнувати наші міста. Знищувати наших людей»; В. Зеленський). Самим же українцям, спираючись на антинаукові обґрунтування («штучність державного утворення», «відсутність консолідованої української нації», «духовні скріпи», «братні народи», «руський мир» тощо) агресор запропонував безальтернативну перспективу: капітулювати, перетворитися на «малоросів» чи «росіян другого сорту».

Натомість російський агресор був позбавлений шансу на перемогу у бліцкригу. Українське суспільство (це значною мірою було очікуваним) виявилось здатним до мобілізації своїх зусиль у боротьбі за збереження суверенітету держави, її територіальної цілісності. Це було зумовлене низкою чинників, зокрема: високим рівнем його **консолідації** (об'єднання соціуму в ім'я досягнення загальної мети, що є вирішальною основою самозбереження нації); утвердженням

феномену **солідарності** (наявності узгоджених інтересів, емпатії, гармонійного поєднання суспільного та особистого); **соборності** (як вияву етнонаціонального консолідуючого процесу, примату територіальної цілісності держави – України).

Вирішальну роль в організації загальнонародного опору переважаючому у силі агресору відіграли успішна розбудова Української держави, яка відзначила своє тридцятиріччя, історична пам'ять, усвідомлення унікальності української нації, традицій національно-визвольного та державницького рухів, нейтралізація ворожої пропаганди, що мало інтегруючий вплив на суспільство. Значний досвід українське суспільство винесло з локальної «гібридної війни», на час розв'язання якої по багатьох питаннях виявилось недостатньо консолідованим (ставлення до агресора, здатність платити ту чи іншу ціну за

перемогу, поширення російських наративів щодо «громадянської війни» тощо [2, с. 139–141]). Однак в умовах наростаючої небезпеки (лютий, 2022 р.) абсолютна більшість громадян України (77%) збиралася вороже зустрінути агресора [2, с. 50].

Незважаючи на те, що внаслідок жорстокого вторгнення Україна опинилася в зоні гуманітарної катастрофи, а українська спільнота отримала глибоку морально-психологічну травму, пов'язану з руйнуванням базових засад безпеки людини, масовими людськими жертвами, мільйонами біженців свій високий консолідаційний потенціал українці проявили практичними кроками (участі у збройному захисті країни, волонтерському русі тощо) вже у перші дні війни. Згідно з результатами соціологічних досліджень (березень, 2022 р.) біля 80% українців (найвищий показник за останні десятиріччя) були готові зі зброєю в руках захищати Батьківщину [3], а 97% громадян були

переконані у перемозі України [4]. Динаміку консолідації позиції суспільства у зовнішньополітичній сфері засвідчило жовтнєве опитування 2022 р. – до 86% збільшилася частка громадян, які висловилися за вступ країни до ЄС, 83% – до НАТО [5]. Гордість за країну, віру у перемогу відображали і процеси етнополітичної консолідації української нації, що включало свідому відмову від спілкування у публічному просторі і побуті «мовою російського окупанта», визнання більшістю громадян доцільності «здорового націоналізму» (у т.ч. визнання позитивної ролі С. Бандери, ОУН-УПА тощо).

Загалом, незважаючи на значні втрати, Українська держава та її суспільство стали значно сильнішими і згуртованішими. Поряд з цим потреба у відповіді викликам (досягнення перемоги, відбудова, продовження курсу реформ та європейської інтеграції) вимагає від нас зберегти

досвід, набутий у воєнний час, високий консолідаційний потенціал українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Майборода О. Консолідація українського суспільства в умовах російської агресії: проблема пошуку оптимальних рішень. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5–6. С. 138–157.
2. Імшенецька І. та ін. Стан суспільної свідомості в Україні напередодні повномасштабного російського вторгнення. Лютий' 2022. К., 2022. 78 с.
3. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни. 1 березня 2022 р. «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1200_032022_war_press.pdf
4. Суспільно-політичні погляди в Україні: 30 березня – 2 квітня, 2022. URL: https://iri.org.ua/sites/default/files/editor-files/2022_April_Survey_UA.pdf
5. Динаміка зовнішньо-політичних настроїв населення. 1–2 жовтня 2022 р. «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_international_2000_102022_press.pdf

Мазука Л.І.

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу етнополітології ІПіЕНД
ім.І.Ф.Кураса НАН України*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ АСИМІЛЯЦІЇ ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ

Тектонічні зсуви, які відбуваються останнім часом, особливо після початку війни Росії проти України у 2014 році призводять до значних змін у процесі формування складу та структури закордонного українства не тільки як етнічного, але й національно-громадянського феномену. Зважаючи на те, що в умовах повномасштабного наступу РФ на Україну мільйони українців змушені були виїхати за кордон, інтегруючись у суспільства країн перебування, існує загроза їх асиміляції, а відтак втрати української національної ідентичності.

Новітні тенденції кардинального збільшення кількості переселенців з України (мова йде про мільйони громадян та осіб без громадянства) та ймовірного переходу частини з них в категорію закордонного українства потребують серйозного переосмислення шляхів і механізмів збереження їх національної ідентичності. Важливим є і врахування правильного підходу у поєднанні етнічного та національно-громадянського в процесі вдосконалення державної політики щодо закордонного українства.

Очевидно, що фактор походження з України набуває в умовах раптового вимушеного переселення базового характеру щодо подальшої зміни самоідентифікації тих вихідців з України, які раніше взагалі могли не мати української ідентичності. Зокрема, до таких належать громадяни України, які мали локальну, чи, навіть, колишню радянську ідентичність. Водночас,

переїзд в інші країни, особливо в ті, де розвинута робота українських організацій, українських шкіл, українських церков при зміні оточуючого середовища (особливо це стосується переселенців зі сходу та півдня України) дає унікальну можливість посилення їх української національної ідентичності.

Не виключений і інший процес, коли фактор походження з України, який на першому етапі відіграє ключову роль для самоідентифікації за кордоном, з часом може відійти на другий план і процес асиміляції та втрати зв'язку з Україною набуває незворотного характеру.

Очевидно, що робота з закордонним українством вже не може відбуватися на тих же підставах, тими ж інструментами і базуватися на старих принципах. Необхідне глибоке та системне переосмислення основних підходів та завдань взаємодії із закордонним українством та вироблення оптимального балансу між етнічним і

національно-громадянським в процесі недопущення асиміляції українців закордоном та збереження їх сталого зв'язку з Україною.

Успішна реалізація державної політики щодо закордонних українців на сучасному етапі потребує поєднання зусиль Президента України, урядових інституцій, законодавчої влади, бізнесу та в цілому – громадянського суспільства і їх скоординованої роботи задля досягнення ключових цілей. Така робота буде успішною лише при розумінні кількісних та якісних змін у структурі закордонного українства та прогнозу на короткострокову і середньострокову перспективу, а також при ефективній взаємодії з країнами перебування та з профільними міжнародними організаціями.

На сучасному етапі реалізація національних інтересів України потребує державної підтримки збереження національної ідентичності закордонних українців, що включає:

- забезпечення на належному рівні їх прав і свобод;
- збереження сталого зв'язку з Україною та створення умов для повернення вимушених переселенців до країни походження;
- сприяння збереженню української мови та культури у середовищі закордонних українців;
- допомогу в реалізації освітніх програм і проектів у межах українських громад у країнах перебування;
- надання можливостей для отримання освіти в Україні;
- залучення до державотворчих, соціальних, економічних проектів.

Наукове видання

**ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ**

Збірник матеріалів

*IV Всеукраїнської науково-практичної
конференції*

*(м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022
року)*